

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

FILOZOFICKÁ FAKULTA

ÚSTAV BOHEMISTIKY

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**REPREZENTACE SMRTI A TZV. POSLEDNÍCH VĚCÍ ČLOVĚKA
V KANCIONÁLU ČESKÉM M. V. ŠTEYERA**

Vedoucí práce: Mgr. Marie Škarpová, Ph.D.

Autorka práce: Bc. Hedvika Paskudová

Studijní obor: Učitelství českého jazyka a literatury a dějepisu pro SŠ

Ročník: 3.

2016

Prohlašuji, že jsem svoji diplomovou práci na téma *Reprezentace smrti a tzv. posledních věcí člověka v Kancionálu českém M. V. Šteyera* vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou podobou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích 26. července 2016

.....

Hedvika Paskudová

Poděkování

Touto cestou bych ráda poděkovala paní Mgr. Marii Škarpové, Ph.D. za poskytnuté konzultace, podnětné připomínky, cenné rady a strávený čas. Také děkuji mé rodině za projevenou podporu a důvěru.

Anotace

Předkládaná diplomová práce se zabývá reprezentací smrti a eschatologie v Kancionálu českém M. V. Šteyera. Tento největší český katolický kancionál vyšel poprvé v roce 1683 a zahrnuje obsáhlou duchovní písňovou tvorbu nejen druhé poloviny 17. století, ale i tvorbu starší. Obsahuje písně katolické i nekatolické provenience. Z tohoto důvodu se naše téma jeví jako zajímavé. Cílem této práce je představit literární reprezentaci smrti a tzv. posledních věcí člověka v Kancionálu českém s přihlédnutím k rozdílům jejich reprezentace vlivem doby vzniku či původu písní.

Annotation

The submitted diploma thesis deals with representation of death and eschatology in the *Kancionál český* of M. V. Šteyer. This largest Czech Catholic hymnbook came out for the first time in the year 1683, and includes spiritual poetry not only to the second half of the 17th century, but also the creation of legacy. The hymnbook contains songs catholic and non-catholic provenance. For this reason theme of our thesis seems interesting. The aim of this thesis is to present a literary representation of death and so – called last things of man in *Kancionál český*, taking into account the differences in their representation of the influence of the time of its formation and the origin of songs.

Obsah

Úvod.....	8
1. Náboženský život českých zemí v době pobělohorské.....	11
1.1. <i>Prameny</i>	11
1.2. <i>Rozvoj barokní religiozity</i>	13
1.3. <i>Rituální chápání smrti</i>	16
1.4. <i>Cogita mori ante mortem</i>	18
1.5. <i>Poslední věci člověka</i>	20
1.6. <i>Pohřební rituál</i>	22
2. Bohemikální literární tvorba ve druhé polovině 17. století	26
2.1. <i>Oblíbené žánry</i>	27
2.2. <i>Tradice duchovní písně a kancionálové tvorby</i>	30
3. Matěj Václav Šteyer a jeho literární odkaz.....	37
4. Kancionál český.....	39
4.1. <i>Tematický obsah Kancionálu českého</i>	42
4.2. <i>Datační kritika písňových textů z oddílu Písně pohřební (strana 923–960)</i>	44
4.3. <i>Datační kritika písňových textů z oddílu Písně za mrtvé (strana 961 – 983)</i>	45
5. Reprezentace smrti a tzv. posledních věcí člověka v Kancionálu českém	47
5.1. <i>Obraz smrti</i>	47
5.2. <i>Obraz člověka v písních o smrti</i>	59
5.3. <i>Obraz očiště</i>	66

5.4. <i>Obraz božího soudu</i>	75
5.5. <i>Obraz pekla a nebe</i>	78
5.6. <i>Zobrazení času</i>	80
Závěr	83
Seznam literatury	87
Přílohy	94

Úvod

V období vrcholného rozvoje českého baroka, tj. od druhé poloviny 17. století do první poloviny 18. století, se výrazně mění nejen tvář české krajiny, ale také se proměňuje mentalita obyvatel českého království, a to především díky všestrannému působení katolické církve. Rozvoj zejména náboženského života, tak typický pro toto období, vyústil ve specifickou formu barokní zbožnosti, jejímiž pilíři byly myšlenka *memento mori* a pomíjivosti lidského života. S tímto pojetím souvisela i nezbytná příprava na smrt, neboť nebylo jisté, kde a kdy člověka potká. Proto se v rámci této přípravy na jistou budoucnost dbalo na včasné pokání, prokazování dobrých skutků, jako bylo navštěvování nemocných a pohřbů, samozřejmostí byla zpověď, přijímání svátostí nebo poslední pomazání. Neméně důležitou záležitostí, kterou měl člověk za života obstarat, bylo pořízení poslední vůle neboli testamentu, jehož účelem mělo být uspořádat své pozemské věci ve smyslu majetkových poměrů.

V návaznosti na toto chápání lidské existence vznikala bohatá nábožensky vzdělávající literatura, která nabízela čtenáři možnost uvažovat o Bohu, světě a vlastním životě. Ačkoli byla dobová literatura nesena především v normativním duchu, tj. měla především působit výchovně a formativně, nelze jí upřít ani estetickou působivost. Veškerá tvorba s náboženskou tematikou měla především posilovat morální kodex věřících a tím je upevňovat ve své víře. S ohledem na požadavky kladené literatuře se vygenerovala plejáda preferovaných literárních žánrů, mezi nimiž dominovaly homiletika, duchovní píseň a modlitba, které doplňovaly žánry nábožensky vzdělávající v užším smyslu, například katechismy, modlící knížky a knihy přípravy na smrt.¹

Právě v 17. století dosahuje velké oblíbenosti katolická duchovní píseň jako užitečný katechizační prostředek, neboť byla pravidelným zpíváním ukotvena v lidské paměti a předávána z generace na generaci. Navíc se stala nedílnou součástí každodenního života věřících.

O hodnotách české barokní tvorby píše Josef Vašica, jeden z velkých průkopníků barokistického bádání, následovně: „mluvím-li o vysokých hodnotách české barokní tvorby

¹ BOČKOVÁ, Hana. *Knihy nábožné a prosté. K nábožensky vzdělávací slovesné tvorbě doby barokní*. Brno: Matice moravská, 2009, s. 232. ISBN 978-80-86488-58-5.

... mám spíše na mysli její dobový úkol, její přínos nových stylových hodnot, její nepovadlou svěžest jazykovou. Cítíme vanutí ducha i přes dálku staletí a prudký tep života, jako při každém velkém umění. Není to arci literatura na zakázku. Nebyla dělána spisovateli z profese. Básníkům katolického baroka, prostým jakékoliv literární ješitnosti, šlo především o to, zažehnout v duších světlo vyššího života. Co rozpakovalo jejich nitro a ztravovalo jejich síly, nebyly vášně ani touhy světské, nýbrž ona vrozená a ustavičná žízeň po bohopodobném království ..., žízeň po spravedlnosti a pravdě, která jejich dílům dodává hodnoty všelidské.“² Toto konstatování se vztahuje zejména na tvorbu výrazných individualit, jako byly Adam Michna z Otradovic či Fridrich Bridel.

Dalším badatelem na poli výzkumu české barokní literatury byl ve 30. letech 20. století kromě Josefa Vašici, jenž vydal několik dodnes aktuálních edic a článků, přičemž má velkou zásluhu na objevení a vydání básně *Co Bůh? člověk?*, Vilém Bitnar, jehož některé soudy jsou dodnes sporné. Další osobností věnující se této době byl Zdeněk Kalista, jenž připravil literární výbor barokních textů, dále Václav Černý zajímající se o české baroko v evropském kontextu. Po druhé světové válce a hlavně od 50. let byl tento rozvíjející se výzkum utlumen. Přesto vycházely v 60. a 70. letech další výběry i studie, např. Z. Kalisty, Milana Kopeckého, Zdeňky Tiché či Antonína Škarky. Po roce 1990 se opět tento obor plně rozvíjí. Z osobností jmenujme Miloše Sládka či Jana Maluru.³

Cílem této práce je představit reprezentaci smrti a eschatologie v Kancionálu českém Matěje Václava Šteyera, který poprvé vyšel v roce 1683 v tiskárně Jiřího Černocho. Z tohoto prvního vydání, dostupného v digitální podobě, vycházíme při interpretaci duchovních písní s tematikou související s tzv. posledními věcmi člověka, tj. smrtí, božím soudem, očistcem, peklem a nebem.

Abychom mohli předložit relevantní obraz těchto kategorií, nesmíme opomenout historický kontext doby. Z tohoto důvodu jsou do odborné práce zahrnuty kapitoly vážící se k náboženskému životu a s ním související každodenní kulturou člověka raného novověku,

² VAŠICA, Josef. *České literární baroko*. Praha: Atlantis, 1995, s. 18. ISBN 80-7108-123-X.

³ SLÁDEK, Miloš. *Malý svět jest člověk aneb Výbor z české barokní prózy*. Praha: H&H, 1995, s. 6–7. ISBN 80-85787-84-9. PROCHÁZKOVÁ, Marta. *Kolínský kancionál* [online]. Brno, 2007, s. 11–12 [21.7.2016]. Diplomová práce. Filozofická fakulta, Masarykova univerzita. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/64805/ff_m/diplomka_Kolin.pdf.

tedy se zabýváme otázkou religiozity, přístupu ke smrti a přípravy na ni, také podobou pohřebního rituálu, abychom si přiblížili dobovou mentalitu. Tato historická sonda je doplněna o nezbytný kontext literární tvorby. V této části se zabýváme obecně stavem tehdejší literární produkce, jejími oblíbenými a upozaděnými žánry.

Vzhledem k tématu naší práce se více do hloubky věnujeme vývoji české duchovní písně a kancionálové tvorby s důrazem na katolickou produkci. Samozřejmě nelze opominout roli duchovního zpěvu v období reformace, tj. 16. století, neboť právě odtud čerpají následně jezuité zkušenosti o přínosu duchovních písní psaných v národním jazyce. Tedy takových písní, které si lidé mohou zpívat a jimž rozumí. Nekatolický repertoár duchovních písní se stal trvalou součástí katolického písňového dědictví, neboť byl postupně dominantní kulturou pohlcen a podle potřeby upraven tak, aby nebyl v rozporu s katolickou věroukou. Z tohoto důvodu je zajímavé sledovat původ písní obsažených v Kancionálu českém.

Samostatná kapitola práce je věnována pořadateli zpěvníku, M. V. Šteyerovi, který se do dějin české literatury výrazně zapsal mimo jiné coby pedagog, misionář, kazatel a překladatel. Jeho monumentálním dílem na poli kancionálové tvorby byl velmi úspěšný, opakovaně vydávaný Kancionál český, jehož význam pro dějiny české duchovní písně je nesporný. Zabýváme se funkcí, kterou měl tento písňový svod plnit ve společnosti, a jeho obsahem z hlediska původu písní a tematického záběru.

Vlastní část práce se bude věnovat tomu, jaký obraz posledních věcí člověka byl čtenářům či posluchačům předáván skrze tento písňový svod. Snažíme se vybrat pokud možno písně různě zpracovávající určitou tematiku tak, aby byl obraz daného motivu co nejkompaktnější. To znamená, že budou porovnány písně různého stáří a původu, ačkoli jsou náležitě textově upraveny, budou-li takovéto k dispozici. Sledovány budou užité motivy, případně symboly, i to za jakým účelem byly pravděpodobně užity. Na základě interpretace vybraných skladeb, věnujících se jednotlivým kategoriím tzv. posledních věcí člověka, a jejich vzájemným porovnáním chceme předložit dobovou literární reprezentaci smrti a s ní související představu o lidské spáse.

1. Náboženský život českých zemí v době pobělohorské

Ve smyslu institucionálním můžeme náboženský život definovat „jako (veřejné) přiznání se k určité konfesi, účast na něm skrze dodržování předpisů, rituálů a hodnot. Lze jej ale také vnímat jako vnitřní („soukromou“) víru či „pouhé“ přesvědčení, mající povahu normativního předpisu pro jednání a chování.“⁴ Jak vidíme z definice, jedná se o komplikovanou záležitost. Badatelé si kladou otázky po vlivu náboženského života na formování postojů a chování obyvatelstva a po tom, jak se tento vliv projevoval ve vztahu sakrálního a světského prostoru, přičemž jistě docházelo ke vzájemnému prolínání, ale i konfliktům. Náboženský život byl odrazem hodnot sdílených společenstvím, součástí kolektivní paměti, ke které se jedinec vztahoval. Tato paměť se podílela na vytváření jedinečné identity společenství s typickými kolektivními projevy.⁵

1.1. Prameny

Na tomto místě se musíme zamyslet nad prameny našeho poznání náboženského života v raném novověku, protože v této době byla otázka víry a náboženství velmi důležitou součástí života všech sociálních skupin.

V našem výzkumu zaujímají primární místo prameny písemné, respektive literární. Podstatou literatury období raného novověku (ale i období předcházejících), jejíž hlavní funkce nespočívala jen v estetickém působení na vnímatele, bylo přiblížit lidem žádoucí obraz světa.⁶ Nahlédnout do každodenního života „pravého“ katolíka umožňuje zejména nábožensky vzdělávací literatura určená především pro nižší společenské vrstvy (např.

⁴ MIKULEC, Jiří a kolektiv. *Církev a společnost raného novověku v Čechách a na Moravě*. Praha: Nakladatelství Historický ústav, 2013, s. 365. ISBN 978-80-7286-203-1.

⁵ MIKULEC, Jiří. *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*. Praha: Grada, 2013, s. 335–340. ISBN 978-80-247-3698-3. BŮŽEK, Václav a Jaroslav DIBELKA (edd.). *Utváření identity ve vrstvách paměti (Opera historica 15)*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2011, s. 6–7. ISBN 978-80-7394-334-9.

⁶ SLÁDEK, Miloš. *Vítr jest život člověka aneb Život a smrt v české barokní próze*. Praha: H&H, 2000, s. 14. ISBN 80-86022-47-1. PETRŮ, Eduard. *Úvod do studia literární vědy*. Olomouc: Rubico, 2000, s. 13. ISBN 80-85839-44-X. KOLÁR, Jaroslav. *Návraty bez konce. Studie k starší české literatuře*. Brno: Atlantis, 1999, s. 9–10. ISBN 80-7108-190-6.

katechismy, knihy dobrého umírání). Úskalí těchto pramenů spočívá bohužel v tom, že tyto příručky vytvářely žádoucí normu, nemají tedy absolutní vypovídací hodnotu, protože denní praxe mohla být jiná. Další přínosné informace o mentalitě společnosti nabízí nábožensky vzdělávající produkce chápaná v širším smyslu, tedy za účelem vzdělávat ve víře, kam by patřila kázání či jejich tištěné soubory (postily), modlitby a duchovní písně, tedy dobově nejužívanější literární žánry. Z těchto rozmanitých textů lze vyčíst, jaký postoj zaujímal člověk ke smrti, způsob nazírání na otázku lidské spásy či roli zbožného chování v životě.⁷

Z pohledu literární historie by při výzkumu literárních děl starší doby neměly být opomíjeny historické kontexty jejich vzniku, neboť ty nám mohou pomoci odhalit nové skutečnosti. Sledují se okolnosti přímo spjaté s dobou vzniku textu, pozornost je směřována také na dějiny recepce a její proměny v čase či kontexty prehistorické.⁸ Výrazným znakem textů bývá intertextualita („vlastnost zvláště literárních textů vztahovat se k jiným textům“)⁹, tedy jejich vzájemná propojenost (ať je záměrná nebo náhodná), ze které vychází i žánrové/ druhové dělení.¹⁰ Podle J. Kolára je důležité vnímat literární žánry jako historicky vzniklé slovesné útvary, spojující díla tematicky, svým zaměřením, zpracováním či společenským určením. Podstatné je postihnout význam užitých literárních postupů (E. Petrů zmiňuje alegorii, symboliku, akrostich...) a v neposlední řadě i vztah díla k uvažování doby. Tedy opět vycházet ze souvislostí, protože optikou dnešního čtenáře by bylo vyznění textu s velkou pravděpodobností zcela jiné, než jaké zamýšlel autor textu.¹¹ Ve výzkumu se často uplatňuje interdisciplinární přístup (např. v hymnologii), tedy

⁷ MALÝ, Tomáš. *Smrt a spása mezi Tridentem a sekularizací*. Brno: Maticе moravská, 2009, s. 12–14. ISBN 978-80-86488-60-8. MIKULEC, Jiří. *Náboženský život*, s. 7–10. KRÁL, Pavel. *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2004, s. 5–9. ISBN 80-7040-697-6. BOČKOVÁ, Hana. *Knihy nábožné*, s. 27–28.

⁸ MOCNÁ, Dagmar a Jana VRAJOVÁ. *Metody literární historie* [online]. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015, s. 20–21 [cit. 2016-05-10]. ISBN 978-80-244-4479-6. Dostupné z: <http://docplayer.cz/14240052-Metody-literarni-historie.html>

⁹ ACZEL, Richard. *Intertextualita a teorie intertextuality*. In: A. Nünning (ed.). *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno: Host, 2006, s. 351–352. ISBN 80-7294-170-4.

¹⁰ Tamtéž. BOČKOVÁ, Hana. *Knihy nábožné*, s. 31.

¹¹ PETRŮ, Eduard. *Vzdálené hlasy. Studie o starší české literatuře*. Olomouc: Votobia, 1996, s. 7–8. ISBN 80-7198-162-1. KOLÁR, Jaroslav. *Návraty*, s. 10.

spolupráce s dalšími vědami (historie, sociologie, teorie a dějiny výtvarných umění, muzikologie...) tak, aby bylo dosaženo syntetického poznání literárního díla.¹²

Kromě literárních pramenů můžeme čerpat poznatky o chápání světa z pramenů osobní povahy, zde máme na mysli hlavně testamenty, které na základě analýz mohou přinést informace o proměnách barokní zbožnosti, ale neřeknou nic o vztahu mezi napsaným a reálně konaným, protože mohl být například testátor někým ovlivněn. Důležitým zdrojem informací jsou i prameny institucionální (zákony, nařízení), které nějakým způsobem regulovaly život shora. Poznatky lze čerpat i z evidenčních pramenů (zpovědní seznamy, účast na poutích), které se hodí spíše pro kvantitativní výzkum. Na základě syntézy jednotlivých poznatků z těchto zdrojů a jejich interpretace se jeví jako možné náboženský život společnosti rekonstruovat, ovšem nikdy v jeho celistvosti.¹³ Na následujících stranách se pokusíme nastínit obraz náboženského života ve druhé polovině 17. století v kontextu dobové literární produkce.

1.2. Rozvoj barokní religiozity

Po porážce českých stavovských vojsk na Bílé hoře v listopadu 1620 došlo v českém království k mocenskému zvratu, který umožnil panovníkovi ve spolupráci s katolickou církví postupně odstranit vliv protestantských konfesí v monarchii. Série legislativních výnosů pak byla dovršena zemskými zákoníky z let 1627, resp. 1628. V nich bylo ustaveno za jediné povolené náboženství katolické vyznání, tím byl zároveň potvrzen již probíhající proces obrácení obyvatel ke katolické víře, jehož hlavní oporou byl jezuitský řád. V pobělohorské době se musela správa katolické církve reorganizovat, proto byla založena nová biskupství (Litoměřice 1655, Hradec Králové 1664), navíc se začal rozvíjet i řeholní

¹² PETRŮ, Eduard. *Úvod*, s. 30–32. HAMMER, Almuth. *Náboženství a literatura*. In: A. Nünning (ed.). *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno: Host, 2006, s. 536–537.

¹³ MALÝ, Tomáš. *Smrt a spása mezi Tridentem a sekularizací*. Brno: Matice moravská, 2009, s. 12–14. ISBN 978-80-86488-60-8. MIKULEC, Jiří. *Náboženský život*, s. 7–10. KRÁL, Pavel. *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2004, s. 5–9. ISBN 80-7040-697-6.

život reprezentovaný jak starými (premonstráti, cisterciáci, benediktini), tak protireformačními a reformovanými řády (jezuité, kapucíni, piaristé, voršilky...¹⁴

Na konci 17. století byl celý nákladný a do jisté míry násilný proces rekatolizace v zásadě dokončen, ačkoli akce vyhledávání tajných nekatolíků stále probíhaly. Úspěch celého procesu byl podmíněn důležitým krokem, a to generační výměnou obyvatelstva.¹⁵ Samotný přímý tlak rekatolizace reprezentovaný reformačními komisemi, misii i vojskem, které se užívalo jak k ochraně kleriků, tak k nátlaku ke konverzi (tzv. dragonády) a potrestání vzdorujících obyvatel¹⁶, se proměnil v tlak byrokratický, jako byla evidence velikonočních zpovědí, vrchnostenské příkazy, zákazy, tresty za přestupky v náboženském životě. Každodenností se staly pravidelné náboženské rituály, rozvoj kultu svatých, církevní slavnosti, kázání, rozvoj poutí a mnoho dalších aktivit podporovalo onu typickou barokní zbožnost.¹⁷

Na zbožnost lze pohlížet ze dvou úhlů pohledu, jako na projevy vnitřní – individuální –, které nelze zachytit, a vnější, jež lze popsat, protože jsou pozorovatelné, a zároveň jsou odrazem vnitřní religiozity. Určitý typ chování pak může souviset s vnitřním světem individua, který je zároveň ovlivňován změnami společenskými.¹⁸ Typické je prolínání zbožnosti oblastí duchovní a zároveň světskou. Odlišnosti je možné nalézt v rovině sociální – v religiozitě elit a lidových vrstev. V pojetí elit se jednalo o intelektuální záležitost řešící teologické otázky, budování státní ideologie nebo upřednostňování zemského patriotismu.¹⁹ Se zbožností úzce souvisí konfesijní identita, o níž jsme se již zmínili výše. Ta vznikla vzájemným kompromisem mezi ideály elit a lidovou aktivitou, která byla hlavním zdrojem

¹⁴ PÁNEK, Jaroslav, Oldřich, TŮMA a kol. *Dějiny českých zemí*. Praha: Karolinum, 2008, s. 181–199. ISBN 978-80-246-1544-8. MIKULEC, Jiří. *Náboženský život*, s. 10–11. MIKULEC, Jiří. *Mezi konverzí a emigrací*. In: BŮŽEK, Václav – Pavel, KRÁL (edd.). *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526–1740)*. České Budějovice: Historický ústav Jihočeské univerzity, 2003, s. 403–405. ISBN 80-7040-627-5.

¹⁵ MIKULEC, Jiří. *Náboženský život*, s. 10–11.

¹⁶ LOUTHAN, Howard. *Obracení Čech na víru aneb Rekatolizace po dobrém a po zlém*. Praha: Rybka Publishers, 2011, s. 175–177. ISBN 978-80-87067-07-9.

¹⁷ MIKULEC, Jiří. *Náboženský život*, s. 20–21. MIKULEC, Jiří a kolektiv. *Církev a společnost*, s. 78.

¹⁸ MALÝ, Tomáš. *Smrt a spása mezi*, s. 32–33.

¹⁹ MIKULEC, Jiří. *Náboženský život*, s. 29.

prosazování barokního katolicismu.²⁰ Na celou praxi katolického vyznání měl zásadní vliv tridentský koncil, jenž reformoval katolickou církev a otevřel cestu k barokní religiozitě.²¹

Katolickou zbožnost doby baroka doprovázela značná emocionalita a s tím související působení na smyslové vnímání. V tomto období se rozvíjí kult svatých, který věřícím nabízel právě požadovanou smyslovost ve formě soch a obrazů uvnitř sakrálních prostor, ale i mimo ně. Veliké obliby se dostalo mariánskému kultu a kultu svatých jako přímluvců, pomocníků a ochránců, ale tradiční úctě se těšil i kult Nejsvětější Trojice. Dalším významným prvkem zbožnosti byli andělé, kteří fungovali jako ochránci lidí, ačkoli to byli v první řadě poslové Boží. S tematikou andělů pak souvisel kult andělů strážných, který nabyl v každodenním životě lidí velkého významu.²²

Druhá polovina 17. století je charakteristická velkým rozmachem barokní kultury, vedle šlechticů patřila k mecenášům umění katolická církev. Především řeholní instituce disponovaly dostatečným majetkovým zázemím. Tato ekonomická síla dovolila investovat do stavební činnosti, která vedla k zakládání a přestavbám kostelů a klášterních komplexů v barokním slohu a k celkové proměně krajiny.²³ V důsledku obecné proměny myšlení vlivem manýrismu se v českém kulturním prostředí ujala nová podoba zbožnosti vykazující teatrální prvky. K typickým projevům masové barokní kultury patřily slavnosti, ať světské, či náboženské (procesí, poutě, pohřby...)²⁴ Vedle výtvarného a hudebního umění byly nedílnou složkou působení katolického náboženství slovesné projevy. Tyto vlivy se vzájemně prolínaly v náboženském životě obyvatel a spoluvytvářely tak osobitý životní styl.²⁵ V literární tvorbě dominovaly duchovní poezie, homiletika, ale i díla historiografická. Pro nižší vrstvy čtenářů se vydávala literatura nábožensky vzdělávající jako modlicí knížky, náboženské zpěvníky. Oblíbenosti se těšily napínavé příběhy v adaptacích cizích předloh, barokní legendy o světcích či exempla obsažená v kázáních.²⁶ V

²⁰ MALÝ, Tomáš. *Smrt a spása*, s. 36–37.

²¹ MIKULEC, Jiří. *Náboženský život*, s. 27.

²² Tamtéž, s. 31–55.

²³ MIKULEC, Jiří a kol. *Církev a společnost*, s. 274–275.

²⁴ PÁNEK, Jaroslav, Oldřich, TŮMA a kol. *Dějiny*, s. 181–199. MIKULEC, Jiří a kol. *Církev a společnost*, s. 296.

²⁵ MIKULEC, Jiří a kol. *Církev a společnost*, s. 286.

²⁶ STICH, Alexandr. *Jazyková a slovesná kultura v barokních Čechách*. In: VLNAS, Vít (ed.) *Sláva barokní Čechie. Stati o umění, kultuře a společnosti 17. a 18. století*. Praha: Národní galerie v Praze, 2001, s. 244–246. ISBN 80-7035-258-2.

náboženském vzdělávání veřejnosti zaujímal důležitý místo výuka katechismu, která lidem poskytl základní poučení o věroučných otázkách a náboženské praxi.²⁷

1.3. Rituální chápání smrti

Kultura a zejména náboženský život barokního člověka se upíral ke dvěma stěžejním motivům vážícím se k existenci jedince na světě, a to k myšlence nevyhnutelnosti smrti a k pocitu marnosti života. Snahou autorů náboženské literatury bylo pomoci čtenáři vyrovnat se s údělem smrti. Neměl-li se jedinec obávat toho, co přijde, však vyžadovalo, aby se katolík během svého pozemského života vyvaroval hříšného chování. Život byl tedy od počátku brán jako příprava na smrt.²⁸

Smrt je fenomén, který je ve své podstatě neuchopitelný. Vědecký pohled na tuto kategorii je možný pouze z vnějšku, proto jakákoli mentální reprezentace smrti není uskutečnitelná, stejně tak je problematická její definice.²⁹ Ale právě specifické způsoby zacházení se zemřelými se podílejí na vytváření kultury civilizačního okruhu, tedy lze prohlásit, že „kultura se rodí z vědomí smrti a smrtelnosti“³⁰. Díky víře v nesmrtelnost duše a zasnění, které nabývají různých forem, může existovat náboženství a kultura. Ke zmapování postojů ke smrti, potažmo k umírání a nesmrtelnosti v určité kultuře se přistupuje z různých úhlů, zkoumá se například obraz smrti, zádušní kult, představy o posmrtném životě, způsoby umírání, rituály truchlení či náhrobky atd.³¹

Smrtí jedince dojde k přerušení všech vztahů s jeho sociálním okolím. Je potřeba se o ostatky postarat tak, jak to vyžaduje daná kultura, tradice, aby bylo dosaženo důstojnosti poslední chvíle a spásy v posmrtném životě. Představa o duši s tělem svázané, ale zároveň na něm nezávislé, byla typická pro lidovou kulturu. Duše byla nositelkou kvalit člověka a v dějinách si ji lidstvo představovalo různě. Doba mezi smrtí a pohřbem samotným byla naplněna sledem úkonů rituálního charakteru, které měly zaručit dobré přijetí duše do

²⁷ MIKULEC, Jiří a kol. *Církev a společnost*, s. 238–241.

²⁸ MIKULEC, Jiří. *Náboženský život*, s. 213–215.

²⁹ MACHO, Thomas. *Smrt a truchlení v kulturologické perspektivě*. In: ASSMANN, Jan. *Smrt jako fenomén kulturní teorie*. Praha: Vyšehrad, 2003, s. 71–76. ISBN 80-7021-514-3.

³⁰ ASSMANN, Jan. *Smrt jako fenomén kulturní teorie*. Praha: Vyšehrad, 2003, s. 13. ISBN 80-7021-514-3.

³¹ Tamtéž, s. 13–15.

zásvětí a zároveň ochránit pozůstalé.³² Obřad plní symbolický účel, odehrává se v určitém prostoru a čase. Zahrnuje v sobě složku vizuální, jako je manipulace s posvátnými předměty, rovinu určitých gest a pohybů, odpovídající oděv, a zvukovou, jako je modulace hlasu, hudební doprovod.³³

Životem raněnovověkého jedince prolínala celá řada rituálů, které respektovaly jeho biologický vývoj.³⁴ Obřady sloužící k přechodu jedince z jedné situace do druhé, z jednoho světa do druhého, lze rozdělit na tři kategorie přechodových rituálů, které nejsou rovnoměrně zastoupeny, a to rituály odlukové (preliminární), pomezí (prahové) a sloučení (postliminární). Jednotlivé rituály sledují vlastní cíl.³⁵ Mezi nejdůležitější přechodové rituály raného novověku patřily křest, svatební obřad a v neposlední řadě pohřeb. Tyto události byly doprovázeny slavnostmi, které poukazovaly na výjimečnost okamžiku přechodu v jedincově životě. Každý přechodový rituál se konal v rámci sociálního prostředí, jehož symbolika vypovídá o vztazích mezi subjekty (v rámci pohřbu tuto symboliku vyjadřuje smuteční průvod).³⁶ Kolem smrti se odehrávaly přechodové rituály, protože jedinec symbolicky vystupoval z jemu známého prostředí do prostoru neznámého, v případě úmrtí se jednalo o prostor obývaný mrtvými. „Naplnění očekávaného rituálu určovalo obrisy lidského chování a příslušnost jedince k sociální skupině, k náboženskému uskupení a posléze k celé společnosti.“³⁷

Příbuzní mrtvého představují v době smutku zvláštní společnost, která se nachází v pozici mezi světem mrtvých a živých. Od stupně příbuzenství se odvíjí zachování doby smutku a také délka pozastavení společenského života pozůstalých (tím delší, čím byl vztah užší a společenské postavení vyšší). Pomezím obdobím tohoto obřadu je pak fyzická přítomnost zesnulého ve smuteční místnosti po nějakou dobu v domě. Pokud nejsou za zemřelé osoby provedeny určité pohřební rituály, nemohou se pak začlenit do společnosti světa mrtvých. Odlučovacím rituálem, kterým se ruší pouto živých a mrtvého, je pak

³² NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha: Vyšehrad, 2004, s. 143–145. ISBN 80-7021-397-3.

³³ LE GOFF, Jacques, SCHMITT, Jean - Claude. *Encyklopedie středověku*. Praha: Vyšehrad, 2002, s. 442. ISBN 80-7021-545-3.

³⁴ KRÁL, Pavel. *Smrt a pohřby*, s. 21.

³⁵ GENNEP, van Arnold. *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*. Praha: Lidové noviny, 1997, s. 11–21. ISBN 80-7106-178-6.

³⁶ KRÁL, Pavel. *Smrt a pohřby*, s. 25–28.

³⁷ Tamtéž, s. 190.

vynesení těla z domu, pomazání (očistné rituály) a především pohřeb nabývající podoby slavnosti. Závěrem celého procesu jsou přijímací rituály, mezi něž patří pohřební hostina či jiné vzpomínkové slavnosti.³⁸

1.4. Cogita mori ante mortem³⁹

Neustálé memento mori, tedy pamatovat na smrt, bylo zásadní pro přípravu na dobrou smrt jednotlivce.⁴⁰ Jako průvodce k dobrému přechodu do nesmrtelné věčnosti byly sepisovány knihy typu „ars moriendi“. Erasmus Rotterdamský vydal dílo věnující se této tematice v roce 1534. V knize se snaží rozehnat obavy člověka ze smrti, protože život je naplněn útrapami, nemocemi a smrt je příjemným vysvobozením. Pokud se člověk připravuje na smrt kontinuálně, nemusí se obávat náhlé a rychlé smrti. Důležité je sepsat testament, vyřešit své majetkové a vztahové záležitosti, aby bylo svědomí čisté.⁴¹

„Termín ‚dobrá či šťastná smrt‘ (*mors bona, felix*) byl v 17. a 18. století poměrně často užívaný, vyskytoval se nejen v náboženské naučné literatuře, dobrá smrt měla i své nebeské patrony a ochránce.“⁴² Toto „umění“ mělo své zásady, člověk musel být zcela vyrovnan se svým osudem, smířen s Bohem a přijmout svátosti. Při samém aktu umírání měl být člověk klidný, kát se za své hříchy, projevit nad nimi lítost a modlit se, protože i v těchto posledních okamžicích života mohl ďábel svést duši z cesty k Bohu.⁴³ V příručkách tohoto typu se neopomíjí role nejbližších při doprovázení umírajícího na onen svět, protože osud duše zemřelého bylo možné ovlivnit z fyzického světa, svět živých a mrtvých vzájemně koexistoval.⁴⁴

Knihy o dobrém umírání lze považovat za zdroje dobového „kolektivního diskurzu“ o smrti. Na počátku 16. století došlo ke změně chápání dobrého umírání, které se nyní ubíralo k umění prožití dobrého života (*ars vivendi*). Tyto texty měly především směřovat čtenáře

³⁸ GENNEP, van Arnold. *Přechodové rituály*, s. 136–152.

³⁹ MIKULEC, Jiří. *Náboženská bratrstva – institucionalizovaná zbožnost i smrt*. In: Holý, Martin a Jiří, Mikulec. *Církev a smrt. Institucionalizace smrti v raném novověku*. Praha: Historický ústav, 2007 (Folia Historica Bohemica, Supplementum I), s. 172. ISBN 978-80-7286-106-4.

⁴⁰ KRÁL, Pavel. *Smrt a pohřby*, s. 76.

⁴¹ MIKULEC, Jiří. *Náboženský život*, s. 216–217.

⁴² Tamtéž, s. 218.

⁴³ Tamtéž, s. 218–219.

⁴⁴ Tamtéž, s. 219–225.

k tomu, aby o smrti přemýšleli, neboť není jisté, kdy přijde. Smrt doprovázelo sedm projevů: bolest a nemoc, strach, lítost nad odloučením od blízkých osob a pozemského statku, vlastní hříchy, boží hněv, ďábel svádějící člověka z cesty, budoucí osud s vidinou možného ztracení. Jedinec se měl upřít k posledním věcem člověka, a to smrti, poslednímu soudu, pecku a nebi. Zbožný život vedoucí k dobré smrti se vyznačoval především modlitbou, nasloucháním božímu slovu a poznáním smrti, ale patřila k němu i účast na církevních shromážděních, navštěvování nemocných a chudých a účast na pohřbu. Touto účastí člověk projevoval svou víru ve zmrtvýchvstání, lásku k bližnímu a dával příklad jiným lidem. Důležité bylo i vyrovnání majetkových záležitostí v době dobrého zdraví, výběr místa posledního odpočinku a příprava pohřební výbavy. Součástí dobré přípravy na smrt bylo i přijímání svátostí (křest, biřmování, svátost oltářní a poslední pomazání). Ve chvíli umírání se měl člověk v přítomnosti kněze rozloučit s životem, vyzpovídat se, bylo mu uděleno svaté přijímání a poslední pomazání. Přítomna měla být jako opora rodina, duchovní a přátelé, již se modlili. Umění přípravy ke smrti měla dvě fáze, a to celoživotní přípravu ve formě zbožného chování, druhou pak byl sled úkonů na smrtelné posteli.⁴⁵

Sepsání testamentu bylo v raném novověku považováno za jednu z podmínek přípravy na smrt. Vyřízení pozemských záležitostí testamentem patřilo k posledním věcem člověka a bylo chápáno jako projev zbožného chování. Pokud však testament sepsán nebyl, nehrozil zákaz pohřbení, ale existovalo právní ošetření nastalé situace. Kdy byl ten správný čas na pořízení závěti? Obecně platilo, že by se tak mělo stát včas, rozpory pak panovaly v otázce, zda-li se tak mělo stát ještě v době zdraví, nebo nemoci. Podle Jeremiáše Drexela, bavorského jezuita a dobově známého autora knih o „dobrém umírání“,⁴⁶ měl ideální testament obsahovat duchovní vyznání, kterým bylo odevzdání duše Bohu, těla červům, odpuštění nepřátelům, lítost nad hříchy, přimknutí se ke Kristu, žádost o udělení svátostí a vyjádření naděje ve věčný život. Nejdůležitější položkou testamentu ale bylo stanovení dědice, aby se zamezilo případným sporům mezi pozůstalými. Vše mělo proběhnout v klidu, aby duše zemřelého nebyla rušena. Zvláštním typem kšaftů, které se ukládaly do

⁴⁵ KRÁL, Pavel. *Knihy o dobrém umírání v českém prostředí ve druhé polovině 16. a první půli 17. století*. In: Holý, Martin a Jiří, MIKULEC. *Církev a smrt. Institucionalizace smrti v raném novověku*. Praha: Historický ústav, 2007 (Folia Historica Bohemica, Supplementum I), s. 7–18. ISBN 978-80-7286-106-4.

⁴⁶ KRÁL, Pavel. *Smrt a pohřby*, s. 64–65.

hrobu spolu s nebožtíkem, byly duchovní testamenty nesoucí symbolický význam odevzdání se do rukou božích. Dalším důvodem pořízení kšaftu byla demonstrace sociálního postavení jedince, který mohl i posmrtně zasahovat do života pozůstalých.⁴⁷

1.5. Poslední věci člověka

S tematikou posledních chvil člověka souvisí spása duše člověka spolu s prostředky, kterými jí lze dosáhnout, a dále úsek mezi fyzickou smrtí a posledním soudem vyvolávající pocity strachu. V životě katolíka hrála smrt významnou roli, protože skrze ni mohl člověk dojít věčného života. Bylo nezbytné se stále touto myšlenkou zabývat a učinit veškeré kroky pro žádoucí smrt. Důležitým článkem v tomto procesu bylo pokání, protože jediné, co si člověk s sebou odnese, budou hříchy a dobré skutky. Autoři dobových textů a kazatelé se rádi zabývali zejména přechodem mezi fyzickou smrtí a posledním soudem, v němž mohli líčit cestu duše (nejprve byla podrobena osobnímu soudu, který rozhodl o jejím osudu, poté všechny duše čekají na soud veřejný neboli poslední na konci světa), která bude spasena, nebo zatracena.⁴⁸ Kam se vlastně duše zemřelého mohla ubírat? Po opuštění tělesné schránky byla duše člověka podrobena prvnímu soudu, který učinil sám Kristus. Podle rozhodnutí byla duše odeslána na jedno ze tří možných míst, ve kterém setrvala do Posledního soudu na konci věků, a to do nebe, pekla nebo očiště. Náboženská vzdělávací literatura se zajímala o všechna tři místa, avšak největší pozornost věnovala zejména prostředí pekla a očiště, neboť vzbuzovaly negativní emoce, děsily a obsahovaly dramatický náboj, zatímco líčení ráje sloužilo jako pozitivní motivace.⁴⁹ Podrobná líčení pekelných trestů důrazně působících na smysly byla věřícím poskytována slovem, písmem i obrazem. Toto účelné zaměřování mělo disciplinační charakter. Mít jistotu toho, že lidská duše po smrti přijde do nebe, bylo skoro nemožné, protože obyčejný člověk neměl schopnost prožít asketický život. V opačném případě totéž platí i pro peklo, ne všichni lidé

⁴⁷ MALÝ, Tomáš. *Smrt a spása*, s. 83–107.

⁴⁸ MALÝ, Tomáš, *Smrt a spása*, s. 107–116.

⁴⁹ MIKULEC, Jirí. *Náboženský život*, s. 225–226.

jsou zločinci, proto katolická církev nabízela svým věřícím, kteří byli ochotni se za života kát za své hříchy, cestu třetí – očistec.⁵⁰

Očistec jako konkrétní místo se v křesťanství ustavil ve 12. století. Největšího zájmu se mu dostalo zejména v období raného novověku, konkrétně od konce 16. století, v tradičních katolických zemích. Důležitým mezníkem pro jeho kodifikaci bylo vydání příslušného dekretu tridentským koncilem (1563). Přínosem pro duše zemřelých byla možnost pomoci jim přímlovami a pobožnostmi věřících. Jednalo se o rekviem, zádušní mše (podle majetnosti rodiny a její zbožnosti se opakovaly), prosebné modlitby (suffragia) nebo duchovní užitek (odpustek). Tato „novinka“ katolické věrouky byla velkým zdrojem nesvárů s reformními církvemi, které poukazovaly na to, že jde jen o zisté využívání věřících, které nemá oporu v Bibli.⁵¹

Odpustky patřily k významným nástrojům zmírňování posmrtného trestu za hříchy učiněné za života člověka, a proto náležely k nedílné součásti náboženského života té doby. Spáchal-li člověk hřích, vzal na sebe jak vinu, tak i trest. K odpuštění spáchaných provinění sloužila individuální zpověď, při níž bylo důležité projevit lítost nad činy. Cílem každého provinilce bylo tedy co nejvíce snížit míru viny, protože po smrti bude velikosti těchto pochybení odpovídat očistcové trápení. Bylo dokonce možné smýt veškerou pokutu získáním plnomocných odpustků, do kterých se ale nezahrnovaly smrtelné hříchy.⁵²

Zádušní problematika a s ní spojené rituály a další úkony patřily do každodenního života náboženských bratrstev, v nichž se dobrovolně sdružovali věřící (laici) pod vedením kněze.⁵³ Tato bratrstva byla zdrojem organizovaného a regulovaného náboženského života členů a jejich podoby zbožnosti, dochází tedy k jisté institucionalizaci zbožnosti a potažmo i smrti.⁵⁴ Jejich činnost a zájem směřovaly ke třem hlavním oblastem. Do první oblasti patřila smrt a umírání člena. Vyžadované aktivity byly zaneseny do regulí bratrstva. Byl-li bratr nemocen, měl být navštěvován, což bylo považováno za akt milosrdenství, dalším důvodem byl duchovní rozměr této návštěvy, která poskytla potěšení, a v neposlední řadě mohl být sledován aktuální zdravotní stav dotyčného, aby mu mohl být včas zavolán kněz

⁵⁰ Tamtéž, s. 233–235.

⁵¹ Tamtéž, s. 234–242.

⁵² Tamtéž, s. 108–110, s. 243–249.

⁵³ Tamtéž, s. 154. ARIÉS, Philippe, *Dějiny*, s. 228–233.

⁵⁴ MIKULEC, Jiří. *Náboženská bratrstva*, s. 167.

pro vyzpovídání se, udělení svatého přijímání a poslední pomazání. K samozřejmostem patřily modlitby za nemocného příslušníka. Bratrstva byla vedena v duchu zásady kontinuální přípravy na smrt, některá společenství ji měla i ve svém názvu.⁵⁵ Pokud nebyl v pojmenování uveden přídomek odkazující právě ke smrti, k orientaci v zaměření konfraternity pomáhali její patroni, někteří totiž byli pomocníky „dobré smrti“ (např. umírající Kristus, Panna Maria, sv. Barbora nebo sv. Josef). Dalším okruhem zájmu bratrstev týkajícím se posledních věcí člověka byl pohřeb. Doprovázení členů/členek bylo jednak aktem milosrdenství, jednak se jednalo o základní povinnost obsaženou v regulích a stanovách bratrstev. Pohřeb v sobě obsahoval dva rozměry, neboť byl náboženským rituálem, ale zároveň i slavností a příležitostí k sebezprezentaci bratrstva.⁵⁶ V neposlední řadě se členové soustředili i na pomoc duším zemřelých čekajících na vysvobození z očištnice, což mělo pro katolíka největší význam. Bratrstva disponovala nástroji, jimiž mohl být osud duše značně ovlivněn, jako byly zádušní pobožnosti, mše za zemřelé a oltářní odpustková privilegia.⁵⁷ Díky tomuto „pohřebnímu a zádušnému servisu“ byla náboženská bratrstva velmi atraktivní a získávala si mnoho členů.⁵⁸

1.6. Pohřební rituál

Umírání a posléze pohřeb se považovaly za velkou společenskou událost, která se týkala užší rodiny a celého domu, dokonce se jí účastnili i sousedé. Smrt se dotýkala celého sociálního systému.⁵⁹ Pohřební rituál zejména ve šlechtickém prostředí byl velmi propracovaný, protože byl nástrojem reprezentace jak samotné osoby zemřelého, tak i celé rodiny a stavu.⁶⁰ Následný pohřeb patřil do sféry vlivu církve, protože byl spojen s náboženskými rituály plnícími dvě funkce. Prvním úkolem bylo zahánění strachu ze smrti, druhým pak usnadnit odchod umírajícímu ze světa, dopřát mu křesťanskou smrt.

⁵⁵ MIKULEC, Jiří. *Náboženský život*, s. 249–253.

⁵⁶ Tamtéž, s. 254–256.

⁵⁷ MIKULEC, Jiří. *Náboženská bratrstva*, s. 171–175. MIKULEC, Jiří a kol. *Církev a společnost*, s. 143–144.

⁵⁸ Tamtéž, s. 144.

⁵⁹ DÜLMEN, van Richard. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.–18. století) I*. Praha: Argo, 1999, s. 224. ISBN 80-7203-116-3.

⁶⁰ KRÁL, Pavel. *Smrt a pohřby*, s. 171.

Taková ideální smrt proběhla ve společnosti blízké i vzdálené rodiny a okolí, přičemž se umírající se všemi usmířil, podle práva rozdělil majetek. Cesta těla mrtvého do země nebyla okamžitá, v následném zacházení s tělem se dodržoval sled několika kroků. Tento proces trval několik dní i déle. Zemřelý byl uložen v domě v úmrtní světnici (tzv. ostentio corporis), která byla náležitě upravená a vykropená svěcenou vodou, zde se pozůstali modlili, u lože hořela úmrtní svíce. Po skonu osoby byla v místnosti otevřena okna, aby mohla duše odejít, a bylo zapáleno „věčné“ světlo. Večer a noc před pohřbem drželi stráž u nebožtíka blízcí lidé, kteří měli ochraňovat dům před nebezpečím. Tato stráž neprobíhala v tichosti, naopak byla příležitostí k rozvernostem a veselí. Poté se začalo s přípravou k pohřbu, tělo bylo uloženo na máry, omyté a oblečené. Ve šlechtickém prostředí bylo tělo z praktických důvodů nabalzamováno a oblečeno do luxusních šatů, aby poslední obraz zesnulého přežíval v kolektivní paměti. Sociální status pak přešel na dědice, tím byla zaručena kontinuita rodu.⁶¹ Smrt se poté oznamovala veřejně, podle postavení mrtvého i vesnici či městu. Byla-li dotyčná osoba hospodář, skutečnost se ohlašovala i domácímú zvířectvu, tímto aktem byla přerhána vazba s mrtvým.⁶²

Vrcholem funerální slavnosti byl pohřební průvod, v případě aristokratického prostředí zaujímal vysoce symbolickou úlohu, některým symbolům mohli rozumět jen zasvěcené osoby. Veřejnost vnímala ostentativnost celé pohřební slavnosti, tj. její finanční nákladnost a honosnost. V 17. století se tento přístup postupně změnil do formy niterné zbožnosti.⁶³ Pohřební průvod býval různorodý, závisel na společenské prestiži jedince. U elitních skupin lidí byla samozřejmostí mše, která ještě podtrhla výjimečnost nebožtíka. Byl-li obřad církevní, zemřelý ležel na tzv. castrum doloris,⁶⁴ katafalku, jež byl v 17. století pojat jezuitou za jakousi scénu (jednalo se o dekoraci ze dřeva, pod níž se odehrával liturgický obřad).⁶⁵ Přes rakev se přehazovalo pallium, což byl bohatě zdobený kus přikrovu.⁶⁶ Kostel byl

⁶¹ Tamtéž, s. 172–173.

⁶² DÜLMEN, van Richard. *Kultura*, s. 224–230.

⁶³ KRÁL, Pavel. *Smrt a pohřby*, s. 191–192.

⁶⁴ DÜLMEN, van Richard, *Kultura*, s. 224–230.

⁶⁵ PETRÁŇ, Josef a kol. *Dějiny hmotné kultury II (1). Kultura každodenního života od 16. do 18. století*. Praha: Karolinum, 1995, s. 217–218. ISBN 80-7184-084-X.

⁶⁶ ARIÉS, Philippe, *Dějiny smrti I*. Praha: Argo, 2000, s. 215. ISBN 80-7203-286-0.

vyzdoben černým sukem a černá barva se postupně stala signifikantní zejména pro církevní pohřby.⁶⁷

Důležitý byl výběr místa posledního odpočinku, kde měl zesnulý očekávat zmrtvýchvstání, u šlechticů navíc místo odpočinku hrálo roli připomínky na jeho osobu a bylo součástí paměti rodu a předmětem úcty pozůstalých. V době rostoucí barokní zbožnosti se místem posledního odpočinku většinou stávaly kláštery.⁶⁸ Pohřbívalo se výhradně do vysvěcené půdy, s výjimkou nekřtěňátek a sebevrahů, kteří byli ukládáni mimo prostor hřbitova. Prostor hřbitova v sobě nesl sociálně-sakrální význam, byl jednak útočištěm pro mrtvé, jednak pro běžence. Ve středověku byla snaha situovat jej doprostřed vsi, aby živí a mrtví mohli být ve spojení, od 16. století se objevovala tendence zakládat hřbitovy mimo hradby města, k úplnému prosazení však došlo až v době osvícenství. Důvodů se objevilo několik, na hřbitovech se odehrávaly jarmarky a jiné oslavy, které rušily okolí, a dalším důvodem byla hygienická stránka spojená se strachem o zdraví lidí. Katolická církev se o své zemřelé starala i po smrti, neboť víra v očistec umožňovala skrze modlitby a mše příbuzných zkrátit pobyt duše v očistci, u reformních církví tomu tak nebylo.⁶⁹

Podoba pohřebního rituálu se lišila církev od církve, ale to nebránilo tomu, aby byla respektována stavovská práni. Byly zpívány písně, pronášeny modlitby, vrcholem aktu bylo pohřební kázání kněze, které bylo definitivním rozloučením s mrtvým a zároveň bylo i oslavou rodiny zemřelého. Tento přechodový rituál samozřejmě podléhal všeobecným požadavkům reprezentace, proto jeho podobu nevytvářela jen církev, ačkoli se snažila si život jednotlivce podřídit. Závěrem slavnosti se konala smuteční hostina, která znovu připomínala osobu zemřelého jako člena společenství. Pokud zemřel pán domu, byla hostina zároveň uvádějící pro jeho dědice, obsahovala v sobě jak symbolický, tak právní rozměr. Památka zesnulého byla ještě během krátké doby třikrát připomenuta (sedmý, padesátý den a rok po pohřbu), u katolíků se vzpomínalo zvláště na den Všech věrných zemřelých, tj. 2. listopadu. Dodržovala se doba smutku, která se lišila podle blízkosti vztahu k zesnulému, nejdelší doba držení smutku patřila vdově (někdy až do konce života).

⁶⁷ PETRÁŇ, Josef, *Dějiny*, s. 221.

⁶⁸ KRÁL, Pavel. *Smrt a pohřby*, s. 235.

⁶⁹ DÜLMEN, van Richard. *Kultura*, s. 230–231.

Typickým znakem byla pompéznost funerální slavnosti, zejména v katolických zemích, za což se jí dostalo nemalé kritiky od jiných vyznání. Rituály spojené s životem jedince měly funkci začlenění do společenství a zároveň vytvářely kontinuitu generací. Samotný kult mrtvých byl velmi komplikovanou a náročnou záležitostí jak po stránce symbolické, tak finanční, protože se v něm odrážela reprezentace celé rodiny.⁷⁰

⁷⁰ Tamtéž, s. 232–236.

2. Bohemikální literární tvorba ve druhé polovině 17. století

S literární problematikou nesporně souvisí i stav dobového knižního trhu a s ním spjaté recepční základny, tedy čtenářské obce. Knižní politikou v Čechách se zabývá Marie-Elizabeth Ducreux ve své studii, z níž budeme níže vycházet.

Vedle již výše předestřených rekatolizačních kroků by nemělo být opomenuto to, jakou měrou přispělo k budování monokonfesijní společnosti nahrazování „podezřelých“ knih tituly novými, proklamujícími správnou víru. Běžný novověký čtenář považoval knihu a text v ní obsažený za pravdivý, byl ztělesněním božství. Kniha byla lidmi považována za posvátnou jen „proto, že je to kniha“. Podle druhu četby, kterou recipient konzumoval (vlastním čtením nebo poslechem), mohlo dojít k proměně jeho názoru a potažmo i víry, protože skrze proces čtení dojde k absorpci textu a k identifikaci s psaným.⁷¹

Ke správnému rozlišování dobré a špatné literatury byly vydávány indexy, tedy soupisy zakázaných knih, které vycházely z jasně daných kritérií. Nejznámějším českým soupisem u nás je Koniášův Klíč z roku 1729, při jeho sestavování autor vycházel z římských indexů a spis doplnil o úvahy, jak poznat povahu knihy.⁷²

Nahrazování heretické, závadné literatury muselo být kompenzováno vydáváním katolických titulů. K tomu z počátku přispěli především jezuitské tiskárny, ve druhé polovině 17. století tento úkol na sebe přebralo nově založené a státem i arcibiskupem podporované Dědictví svatého Václava, o němž bude pojednáno níže.⁷³

Podle dochovaných zpráv z církevního prostředí se četba v českém království těšila velké oblibě, tento stav však kontrastoval s nedostatkem „dobrých katolických knih“, proto lidé často sahalí po zakázané nekatolické četbě, ačkoli například pocházeli z katolické rodiny.⁷⁴ Zajímavým pohledem na konfesijní příslušnost se ukazuje atribuce nigramotnost (neznalost čtení a psaní) – katolík, která se objevuje ve výsledkových záznamech. Na

⁷¹ DUCREUX, Marie-Elizabeth. *Kniha a kacířství., způsob četby a knižní politika v Čechách 18. století*. In: Česká literatura doby baroka. Sborník k české literatuře 17. a 18. století. (Literární archiv. Sborník Památníku národního písemnictví 27) Praha: Památník národního písemnictví, 1994, s. 61–68. ISSN 0231-5904.

⁷² Tamtéž, s. 69.

⁷³ Tamtéž, s. 71.

⁷⁴ Tamtéž, s. 61.

počátku 18. století bylo možno v království distribuovat až 27 tištěných katolických titulů připravených ve skladech, najdeme zde Starý a Nový zákon, postily, životy svatých, Duchovní cvičení Ignáce z Loyoly, Šteyerovy překlady Manniho, ale i spisky o dobré přípravě na smrt.⁷⁵

2.1. Oblíbené žánry

V pobělohorské době doznal, jak již víme, velkých změn duchovní a kulturní život české společnosti. Hlavními představiteli a tvůrci proměny byli příslušníci jezuitského řádu, kteří spolu s řádem piaristů a dalšími šířili vzdělání v duchu humanismu románské provenience. V důsledku působení nadnárodních katolických řeholních řádů pronikaly do českého kulturního prostředí cizí vlivy (německé a románské). Výsledkem byl multikulturní prostor reprezentovaný vyšším výskytem vícejazyčné literatury s převahou latinsky psané v prostředí vzdělců. Hlavní funkcí literatury té doby bylo nábožensky vzdělávat a mravně vychovávat čtenáře či posluchače. Toto zaměření se odrazilo v užívaných žánrech, jako byly školské drama, duchovní a příležitostná poezie, v próze se oblibě těšila zejména kázání a elogia (oslavné texty), dále i dialogy nebo meditativní texty.⁷⁶ Naopak se nevyužívala řada žánrů spjatých se světským (dvorským, šlechtickým) prostředím, jako je artistní poezie, světská erotická lyrika, satira, v dramatické tvorbě tragédie a tragikomedie, v próze světský román.⁷⁷

V písemnictví se výrazně projevil dobově podmíněný historismus pěstovaný vlastenecky smýšlejícími intelektuály, u nás reprezentovaný okruhem duchovních kolem Bohuslava Balbína. Představitelé tohoto zemského patriotismu vydávali historiografické a hagiografické práce, které ukazovaly náboženskou minulost českého království jako pravověrnou. Snaha ukázat katolickou minulost země na českých světcích vedla k rozvoji

⁷⁵ Tamtéž, s. 71–72.

⁷⁶ SVATOŠ, Martin. *Úvod do kapitoly: Literatura a rétorika jezuitů*. In: CEMUS, Petronilla (ed.), *Bohemia Jesuitica 1556–2006*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2010, s. 777–780. ISBN 978-80-246-1755-8.

⁷⁷ STICH, Alexandr. *Jazyková a slovesná kultura*, s. 242. LEHÁR, Jan. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998, s. 127–128. ISBN 80-7106-308-8.

legendistické tvorby, která čerpala ze středověkých pramenů, na jejichž základě vznikla nová zpracování životů světců, k nimž se nově přidal barokní světec, Jan Nepomucký.⁷⁸

Stranou zájmu nestál ani český jazyk. Vznikala teoretická díla reflektující i praktické potřeby uživatelů jazyka, jak ukazuje Brus jazyka českého (1667) Jiřího Konstance. Do jazykovědné oblasti přispěl Václav Matěj Šteyer svým praktickým pojednáním o pravopise, tzv. Žáčkem.⁷⁹

Oblíbeným žánrem pěstovaným na jezuitských gymnáziích bylo školské drama, které zaujímalo velice důležité místo ve vzdělávání studentů. Barokní divadlo navazovalo na humanistickou divadelní tradici a dále ji rozvíjelo. Zpočátku se hrály upravené kusy s antickou a biblickou tematikou nebo s látkou z domácích dějin. Při představení studenti ukazovali pokroky v ovládnutí latiny a učili se vystupování na veřejnosti. Získávání rétorických kompetencí bylo jedním z cílů školského divadla. Pořádala se i divadelní představení mimo prostor školy, k nimž dávaly podnět významné události jako například přenášení ostatků, blahořečení a svatořečení svatých, další příležitost nabízely církevní svátky a představení určená oslavě císaře. Po obsahové stránce byla představení moralistní a řídila se Studijním řádem platným pro veškeré jezuitské školské instituce.⁸⁰

Jak již bylo výše zmíněno, od druhé poloviny 17. století se oblibě katolických autorů u nás těšilo kazatelství. S tímto žánrem, tak jako s dramatem, nepochybně souvisí řečnické umění, které bylo základem pro efektivní náboženskou výchovu. Rétorika se vyučovala na nižším (humanitním) stupni škol vedle gramatiky a poetiky podle antických řečnických principů. Postupně se v rétorice začal objevovat odklon od tradičního humanistického přístupu „docere, delectare, movere“⁸¹ a položil se důraz na „utilitas et ornatus, utile et

⁷⁸ SVATOŠ, Martin. *Úvod*, s. 780–781.

⁷⁹ HRABÁK, Josef a kol. *Dějiny české literatury I – Starší česká literatura*. Praha: Nakladatelství Československé Akademie věd, 1959, s. 459–460. ISBN není uvedeno.

⁸⁰ BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina, Magdaléna, JACKOVÁ. *Úvod do kapitoly: Jezuitské divadlo v Čechách*. In: In: CEMUS, Petronilla (ed.), *Bohemia Jesuitica 1556–2006*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2010, s. 895–901. ISBN 978-80-246-1755-8. KOPECKÝ, Milan. *Nic stálého přítomného. K literárnímu baroku*. Brno: Vydavatelství Masarykovy univerzity, 1999, s. 78–79. ISBN 80-210-2227-2. BARTOŠ, Jaroslav a kol. *Dějiny českého divadla I. Od počátků do sklonku osmnáctého století*. Praha: Nakladatelství Československé Akademie věd, 1968, s. 167–171. ISBN není uvedeno.

⁸¹ SVATOŠ, Martin. *Nova et vetera. Rétorika na jezuitských gymnáziích a řečnická praxe v Českých zemích v 17. a 18. století*. In: CEMUS, Petronilla (ed.), *Bohemia Jesuitica 1556–2006*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2010, s. 880. ISBN 978-80-246-1755-8.

dulce – užitečnost a půvab (zdobnost)⁸² a zrodilo se nové umění elokvence, které mělo své kořeny už v 16. století, ale v prostoru střední Evropy se prosazovalo se zpožděním. Tato nová estetická koncepce byla založena na překvapivé myšlence, duchaplném nápadu, který byl rozvíjen za účelem udivit pomocí promyšleného konceptu, neboli textu sofistikovaně rozvrženého, vystavěného a rozvíjeného. Konceptuální tvorba byla zvláštním typem napínavého kazatelského projevu používajícího pestrost jazyka, zvláště metaforické vyjádření. Běžným byl u nás tento typ tvorby latinsky psané v 80. a 90. letech 17. století (vynikal Casparus Knittel), v českém jazyce se rozvíjí až v první polovině 18. století (například Bohumír Hynek Josef Bilovský). Vedle této umělecky vysoce propracované kazatelské produkce koexistovalo vydávání běžných kázání barokně ideologizačních, ale zároveň umělecky uchopených, jednotlivě nebo v postilách (Šteyerova, Koniášova).⁸³

Za vrchol barokní slovesnosti bývá považována poezie, a to její složka duchovní, ačkoli barokní poetiky takovéto třídění na světské a duchovní důsledně neuplatňovaly.⁸⁴ Z genologického pohledu ani tradiční literárněhistorické dělení na lyriku, epiku a drama není zcela jednoznačné, neboť barokní básnické texty bývají nevyhraněné v otázce literárního druhu, protože do sebe absorbují i jiné prvky (např. dramatické).⁸⁵ Podle Malury se jeví jako důležitější dělení podle principu písňovosti a nepísňovosti, tedy jaký typ realizace text vyžadoval. Ačkoli byla písňová stylizace de facto konvenční požadavek, neznamenalo to vždy, že se tyto texty daly zpívat, neboť mohly sloužit jen k rozjímání, četbě.⁸⁶ Poetická tvorba tohoto období v sobě zahrnovala tři proudy, exkluzivní (reprezentovaný výraznými individualitami, jako byl Adam Michna z Otradovic, Fridrich Bridel nebo Felix Kadlinský) a běžný, do něhož se řadí tvorba určená pro masy – kancionálová a tzv. Erbauungsbücher (povznášející knihy, nábožensky vzdělávající).⁸⁷

⁸² Tamtéž.

⁸³ Tamtéž, s. 877–890. KOPECKÝ, M. *Nic stálého*, s. 93. STICH, Alexandr. *Jazyková a slovesná kultura*, s. 246–248. LEHÁR, Jan. *Česká literatura*, s. 138–139.

⁸⁴ MALURA, Jan. K žánrové diferenciaci české poezie doby baroka. *Česká literatura*. 2008, 56 (2), s. 155. ISSN 0009-0468.

⁸⁵ Tamtéž, s. 156–157.

⁸⁶ MALURA, Jan. K žánrové diferenciaci, s. 158. SEHNAL, Jiří. *Úkoly pro českou katolickou hymnologii*. In: *Omnibus fiebat omnia. Kontexty života a díla Fridricha Bridelia SJ (1619–1680)*. Praha: KLP – Koniasch Latin Press, 2010, s. 139. ISBN 978-80-86791-89-0.

⁸⁷ STICH, Alexandr. *Jazyková a slovesná kultura*, s. 248.

Nadále se budeme věnovat výhradně vývoji kancionálové tvorby katolického okruhu, protože je pro nás z pohledu zaměření této práce stěžejní.

2.2. Tradice duchovní písně a kancionálové tvorby

Nežli se budeme zabývat výběrovým přehledem kancionálů katolické provenience na našem území do vydání Kancionálu českého, musíme si zde nejprve objasnit význam termínů duchovní píseň a kancionál, neboť spolu úzce souvisí.

Ve slovníku je píseň definována jako hudebně-básnický útvar. Spojuje v sobě tedy hudební a zároveň textovou (slovesnou) složku, která nabývá významné pozice, protože se stává nositelem myšlenky. V muzikologii označuje pojem píseň skladbu určenou ke zpěvu, avšak v poetické terminologii již můžeme mluvit o „literárním textu bez hudebního a vokálního doprovodu“⁸⁸. Mezi nejstarší písňové projevy u nás patří duchovní písně, kterými se rozumí jednak kolektivní kostelní zpěv v lidovém jazyce (u katolíků má neliturgický charakter), jednak náboženská píseň užívaná při soukromých pobožnostech v kostele i mimo jeho prostor. Duchovní píseň je vedle modlitby jedním ze základních útvarů lyrické poezie, výjimečně může mít charakter epický i lyrickoepický. Typickým znakem písně je verš, ačkoli to není vždy pravidlem. Již jsme se zmínili o funkci literatury tohoto období, pro něž není estetická funkce textu dominantní. Toto tvrzení lze aplikovat i na duchovní píseň, která je svým způsobem tendenční, tedy předestírá náboženské myšlenky ve shodě s křesťanským učením. Duchovní píseň vypovídá o vztahu člověka k Bohu a lidské závislosti na Bohu v různých postojích, které A. Škarka zredukoval na tři základní, a to oslavu Boha, prosby a díky.⁸⁹

Publikačním médiem duchovních písní je kancionál. Kancionál, jehož slovní základ vychází z latinského *cantio* (= zpěv), je souborem (sborníkem) jednohlasých duchovních písní, věnujících se jak širokému, tak i specializovanému okruhu témat, uspořádaných

⁸⁸ MOCNÁ, Dagmar, Josef PETERKA a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. Litomyšl: Paseka, 2004, s. 455. ISBN 80-7185-669-X.

⁸⁹ ŠKARKA, Antonín. *Kapitoly z české hymnologie*. In: ŠKARKA, Antonín. *Půl tisíciletí českého písemnictví* (ed. Jan Lehár). Praha: Odeon, 1986, s. 191–193. ISBN není uvedeno. MOCNÁ, Dagmar, Josef PETERKA a kol. *Encyklopedie*, s. 455–456. PAVERA, Libor a František, VŠETIČKA. *Lexikon literárních pojmů*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002, s. 275. ISBN 80-7182-124-1.

z textového hlediska podle liturgických a teologických potřeb dané konfese. Označení kancionál se v názvech pro zpěvník duchovních písní začalo prosazovat od konce 17. století, dříve se používalo pojmenování Písně nebo Písničky s přívlastkem duchovní či nábožné. Někdy se přistoupilo k opisné verzi titulu, tento typ reprezentuje Loutna česká či Zdoroslaviček. Avšak poslední zmíněná díla nejsou v Lexikonu české literatury považována za kancionály v pravém smyslu slova, neboť tyto písňové cykly nerespektují posloupnost církevního roku, ale plní exkluzivnější záměr.⁹⁰

Kancionálové sbírky začaly vznikat v období středověku, přičemž své největší uplatnění našly ve středoevropském prostoru. Na českém území se staly kancionály v důsledku náboženského, kulturního a společenského vývoje v 15.–18. století důležitým literárním projevem. Pokud se budeme zabývat problematikou autorství kancionálů, musíme si uvědomit princip, na němž vznikaly. Písně, obsažené v souborech, bývají totiž často převzaty od různých autorů (často anonymních) a z odlišných časových období, proto většinou nehovoříme o autorech kancionálů, ale o jejich redaktorech či pořadatelích. Každá konfese si skládala vlastní písně, ale většina písňového repertoáru byla všem vyznáním společná. Kancionály existují jak v tištěné, tak i rukopisné podobě, přičemž obě tyto formy plnily normativní funkci.⁹¹

Počátky duchovních písní na našem území souvisí s přijetím křesťanství. Písně se staly nositelem idejí hláсанých křesťanskou vírou a zdrojem poučení o Bohu. Nejstaršími dochovanými českými duchovními písněmi neliturgického charakteru jsou Hospodine, pomiluj ny, pocházející z počátku 11. století, a Svatý Václave z 12.–13. století. Velké pozornosti se duchovní písní dostalo v době husitské (v 15. století), a to jako prostředku účinné agitace a šíření reformních myšlenek. Z této doby máme k dispozici Jistebnický kancionál, nejstarší kancionálový soubor obsahující jak liturgické, tak neliturgické skladby v českém i latinském jazyce. V 16. století navázali na tradici husitských písní utrakvisté a především jednota bratrská, v jejíž liturgii zaujala píseň v národním jazyce důležité místo.

⁹⁰ MALURA, Jan. *Kancionál*. In: MERHAUT, Luboš. Lexikon české literatury 4/II U–Ž. Dodatky A–Ř. Praha: Academia, 2008, s. 1899–1900. ISBN 978-80-200-1572-3. KOUBA, Jan. *Kancionál*. In: FUKAČ, Jiří, Jiří VYSLOUŽIL a Petr, MACEK. Slovník české hudební kultury. Praha: Editio Supraphon, 1997, s. 416–421. ISBN 80-7058-462.

⁹¹ MALURA, Jan. *Kancionál*, s. 1899–1900. PAVERA, Libor a František, VŠETIČKA. *Lexikon literárních*, s. 163–164. KOUBA, Jan. *Kancionál*, s. 416–421..

Významným krokem při šíření vlastní písňové tvorby jednoty bratrské bylo využití knihtisku a následné vydávání pečlivě upravených a promyšlených kancionálů. Tímto médiem, efektivnějším oproti ručnímu opisu textů, jednota bratrská obeznámila lid se svým učením. Stranou tohoto rozvoje duchovní písňe zpočátku stála katolická církev, která přejímala písňe starší nebo věroučně nezávadné. Až ve druhé polovině 16. století (s nástupem protireformace) a pak hlavně v 17. století nastává rozvoj katolických kancionálů, ačkoliv duchovní píseň v národním jazyce nebyla součástí katolické liturgie. Tento stav potvrdil tridentský koncil, jehož doktrína vyžadovala jednotnou latinskou liturgii. Zpěvu se tedy užívalo při procesích a poutích, před nebo po kázání.⁹²

První katolicky orientovaný tištěný zpěvník vychází v roce 1529 v Plzni a nevykazuje vysokou míru doktrinárního zatížení, což odpovídá počátečnímu stavu výše naznačenému. Významně se na pěstování duchovních písní podílel Šimon Lomnický z Budče, autor manýristické moralistické literatury, ale ani jeho *Písňe nové* (1580) nevykazují jasnou katolickou koncepci. Dogmatický tón a ideovou vyhraněnost však už najdeme v kancionále *Písňe nové*, krátké naučení křesťanského náboženství v sobě obsahující (1588), jejímž autorem byl nejspíše rektor Klementina Alexander Voyt. Tento soubor vznikl v návaznosti na sérii traktátů Václava Šturma vymezujících se vůči písňové praxi jednoty bratrské.⁹³ Šturmova polemika ukázala, jaký potenciál v sobě skrývá zpěvník. Tento jezuita poukázal na kořeny bratrských písní v latinských předlohách, proto mohla katolická kancionálová tvorba klást důraz na provázanost se staročeským písňovým dědictvím, jehož následovníkem a nositelem se měla stát.⁹⁴

Zájem jezuitů o lidový duchovní zpěv podpořil formování kultury českých zemí v 16.–18. století. Lze vymezit několik tendencí typických pro toto období. Základem bylo vytvoření vlastní, katolické hymnografie, jež do sebe dále absorbovala nekatolický repertoár, který nakonec obohatila novou tvorbou. Vzniklá syntéza písňového materiálu přežila až do druhé poloviny 19. století, v jednotlivinách až dodnes. Díky přístupu, jaký

⁹² SLAVICKÝ, Tomáš. K otázce vlivu jezuitů na český lidový duchovní zpěv. In: CEMUS, Petronilla (ed.), *Bohemia Jesuitica 1556–2006*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2010, s. 1123. ISBN 978-80-246-1755-8. ŠKARKA, Antonín. *Kapitoly*, s. 193–197. MOCNÁ, Dagmar, Josef PETERKA a kol. *Encyklopedie*, s. 496. MALURA, Jan. *Kancionál*, s. 1900.

⁹³ LOUTHAN, Howard. *Obracení Čech*, s. 224–225.

⁹⁴ SLAVICKÝ, Tomáš, *K otázce vlivu*, s. 1118.

jezuité zaujali při zhotovování písňových souborů v době neklidných rekatolizačních let, byla zachována dobová paměť a nebyla tak zcela narušena kontinuálnost vývoje písňové tvorby. Nabízí se zde však otázka po příčinách tohoto jednání. Jelikož písně provázely celé generace lidí v jejich každodenním životě, kladl se obzvláštní důraz na výběr repertoáru reprezentujícího dobovou katechezi. Písně, které tvořily obsah kancionálů a podílely se na vytváření žádoucího kánonu, měly odpovídat požadavku církví schválených textů. Tento strategický postup měl vést k ovlivnění tradice do budoucna.⁹⁵

S literárním životem doby nesporně souvisí i otázka cenzury, jejímž představitelem a vykonavatelem byla katolická církev, potažmo jezuité na základě vystaveného dispensu, který dovoľoval kontrolovat vlastní literární produkci. Cenzura jako „mechanismus literární komunikace, který buď zajišťuje, nebo znemožňuje oběh literárního díla mezi čtenáři, a tím ustanovuje hranice literárního pole“,⁹⁶ se spolupodílí na vytváření dobového literárního kánonu tím, že nastoluje vzorové texty. V negativním pohledu je cenzura vnímána jako represivní orgán státního a církevního dohledu, zároveň je mechanismem výběru vědění a jeho sociálního šíření. Cenzura je fenomén stále přítomný v literárním životě každé společnosti. Cenzurní zásahy se řídí dobovým konceptem zhoubných textů, jejichž vznik, šíření či čtení má být potlačeno, protože slovu byla přisuzována velká moc. V praxi se uplatňovala cenzura předběžná a následná, která omezovala šíření již obíhajících textů.⁹⁷

Neopominutelný přínos zpěvu byl doceněn zejména u misionářů, kteří pochopili katechetický účinek zpívaných textů fixovaných v paměti adresátů. Misie nebyly záležitostí pouze evropskou, ale celosvětovou – na Dálném Východě, v Jižní Americe. Ve střetu s místní tradicí se misionáři snažili přizpůsobit tamní mentalitě a zvyklostem tak, aby jejich činnost byla přijatelná a pochopitelná místními obyvateli. V Jižní Americe došlo až ke splynutí náboženské kultury domácí a importované, přičemž misionáři dovolili zapojit tradiční tance do liturgických procesí, pěstoval se písňový repertoár v domácích jazycích.

⁹⁵ Tamtéž, s. 1113–1114, 1123–1124.

⁹⁶ ŠIDÁK, Pavel, Richard, MÜLLER a Jan, MATONOHA. *Cenzura*. In: MÜLLER, Richard a Pavel, ŠIDÁK (eds.). *Slovník novější literární teorie*. Praha: Academia, 2012, s. 71. ISBN 978-80-200-2048-2.

⁹⁷ JANÁČEK, Pavel. *Literární brak. Operace vyloučení, operace nahrazení, 1938 – 1945*. Brno: Host, 2004, s. 39–41. ISBN 80-7294-129-1. MÜLLEROVÁ, Beate. *Cenzura a kulturní regulace: mapování terénu*. In: PAVLÍČEK, Tomáš, Petr, PÍŠA a Michael WÖGERBAUER (eds.). *Nebezpečná literatura? Antologie z myšlení o literární cenzuře*. Brno: Host, 2012, s. 221. ISBN 978-80-7294-859-8. ŠIDÁK, Pavel, Richard, MÜLLER a Jan, MATONOHA. *Cenzura*, s. 71–72.

Díky tomuto pohledu je přejímání reformačních písní do katolických kancionálů v českém prostoru možno považovat za způsob akomodace, tj. v přijatelné míře se přizpůsobit místním zvyklostem.⁹⁸

Významný předbělohorský katolický písňový soubor sestavil na podnět olomoucké diecéze kněz Jan Rozenplut ze Švarcenbachu. Jednalo se o protireformačně zaměřený a obsahově barokní Kancionál, to jest Sebrání zpěvů pobožných, vydaný roku 1601. V obsaženém repertoáru se vedle vlastního autorského podílu objevují písně starší nekatolické provenience, a to utrakvistické (Kancionál Václava Miřinského) či českobratrské (Písně chval božských 1561, 1564), které prošly přísnou dogmatickou kontrolou a úpravou. Sestavovatelem dalšího vytištěného souboru duchovních písní, Písní katolických z roku 1622, byl Jiřík Hlohovský. Čerpal z repertoáru svého předchůdce, jeho sbírka je však početně menší a je textově upravena. V dalších anonymních pobělohorských výborech, které na sebe obsahově navazovaly, jako byl například Kancionál (1631, vytištěný u Pavla Sessia) nebo Český dekadord (vyšel 1642 u Jiříka Šípaře), rezonovaly stále oblíbené písně.⁹⁹

Vlastní tvorbou duchovních písní zcela barokních jak tématy, tak i poetikou, proslul Adam Michna z Otradovic. Mnoho jeho skladeb bylo pak následně přejato či upraveno do dalších vznikajících zpěvníků. Sestavil dva kancionály, a to umělecky pojatou Českou mariánskou muziku (1647) a Svatoroční muziku (1661). Dalším jím složeným souborem je Loutna česká (1653), ve které najdeme milostnou poezii s mariánskou tematikou. Jeho současníkem byl Fridrich Bridel, považovaný za jednoho z největších básníků českého baroka, který vydal v roce 1658 Jesličky, staré nové písničky, vnově narozenému králi Kristu, Ježíši bethlemskému, za dar Nového léta připsané. Tento soubor písní se neváže k liturgickému roku, ale je tematicky zaměřený na vánoční čas. Opět v něm můžeme najít část písní jiných autorů. Další Bridelovy písně vycházely jako součást prozaických nebo veršovaných spisů.¹⁰⁰ Písňovým svodem, uvádějícím do českého prostředí nové impulzy, byl Zdoroslaviček Felixe Kadlinského z roku 1665, jehož písně jsou určeny pro soukromé

⁹⁸ SLAVICKÝ, Tomáš, *K otázce vlivu*, s. 1131–1133. KIECHLE, Stefan. *Jezuité*. Praha: Grada, 2012, s. 25. ISBN 978-80-247-3913-7.

⁹⁹ KOPECKÝ, Milan, *Nic stálého*, s. 6–10. ŠKARKA, Antonín. *Kapitoly*, s. 200, 236–239.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 254–259. KOPECKÝ, Milan, *Nic stálého*, s. 10–11, s. 23.

rozjímání, neboť texty vyjadřují pocity duše hledající samotu pro rozmlouvání s Bohem. Tímto Kadlinského překladem německého originálu se objevilo nové pojetí a zpracování klasických témat rozšířené o bukolické prvky, mysticismus a duchovní erotiku.¹⁰¹ Skladatelem písňových textů byl také Jan Ignác Dlouhoveský, který se učil od Michny, Bridela a Kadlinského. Jeho hymnologická tvorba se soustřeďuje na téma mariánského kultu.¹⁰² Skladby všech autorů zmíněných v tomto odstavci, které jsou původní, odrážejí jejich individualitu, i když bývají inspirovány cizími předlohami nebo to jsou překlady. Jejich tvůrčí činnost se soustředila na vytvoření písní, jež by obohacovaly dosavadní písňový repertoár.¹⁰³

Od 80. let 17. století se objevuje tendence vytvořit ucelený soubor duchovních písní, který na jedné straně vydatně čerpá ze staré písňové tvorby, ale zároveň v sobě zahrnuje i tvorbu nejnovější. Jsou to monumentální podniky kolektivního rázu, v nichž není kladen důraz na jednotlivé autory textů, ale snaží se o obraz uceleného díla bez individuálních jinakostí.¹⁰⁴

Za takové dílo můžeme považovat Kancionál český Václava Matěje Šteyera. Jedná se o jeden z nejobsáhlejších českých zpěvníků, obsahující jen v prvním vydání z roku 1683 celkem 834 písní, s dalšími vydáními jich nadále přibývalo. To svědčí o velké oblibě, které se toto dílo těšilo. Vyšel dále v letech 1687, 1697, 1712, 1727 a 1764, tedy bylo pořízeno celkem 6 vydání. Po Šteyerově smrti v roce 1692 byla redakční činnost na velkolepém katolickém zpěvníku předána neznámým vydavatelům, kteří původní koncepci vesměs dodržovali a zpěvník obohatili o další písně, jejichž konečný počet se vyšplhal až k číslu 1000.¹⁰⁵

Další kancionálové soubory vycházející po roce 1683 se vydatně inspirovaly tímto velkolepým dílem. Byly to kancionály Božanův a Koniášův. Zpěvník Jana Josefa Božana vyšel poprvé v roce 1719 v Hradci Králové pod titulem Slaviček rájský na stromě života

¹⁰¹ Tamtéž, s. 30–31. ŠKARKA, Antonín. *Kapitoly*, s. 268.

¹⁰² Tamtéž, s. 276.

¹⁰³ Tamtéž, s. 285.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 287.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 292. KOPECKÝ, Milan, *Nic stálého*, s. 51. ŠKARPOVÁ, Marie. „Mezi Čechy, k pobožnému zpívání náchylnými“. *Šteyerův Kancionál český, kanonizace hymnografické paměti a utváření katolické identity*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2015, s. 59. ISBN 978-80-7308-547-6.

slávu tvorci svému prospěvující..., a to díky mecenátu hraběte Františka Antonína Šporka. Novinkou v tomto souboru bylo zařazení meditativní poezie, tj. rozjímání, která zahajují jednotlivé části kancionálu a uvádějí čtenáře do následujícího tématu, mají silně poučující charakter. Velice horlivým příslušníkem jezuitského řádu byl Antonín Koniáš, jenž roku 1727 vydal zpěvník *Citara Nového zákona*... Největší odlišností oproti jiným kancionálům byl příruční formát tohoto díla. Obsahově ale přebírá většinu písní z *Božana*.¹⁰⁶ Šteyerovým „soupeřem“ na poli tvorby kancionálu byl Václav Holan Rovenský. Kancionál pod názvem *Capella regia musicalis* vyšel roku 1694 v Praze, ačkoli byl připraven k tisku již o devět let dříve.¹⁰⁷

¹⁰⁶ ŠKARKA, Antonín. *Kapitoly*, s. 296–298.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 293.

3. Matěj Václav Šteyer a jeho literární odkaz¹⁰⁸

Tento „věhlasný postilograf a hymnograf“,¹⁰⁹ člen Tovaryšstva Ježíšova se narodil v roce 1630 v Praze do zámožné pekařské rodiny. Po důkladné studijní přípravě, kterou nastoupil v roce 1647 na jezuitských vzdělávacích institucích, složil řádové sliby a stal se učitelem na nižších (11 let) i vyšších (14 let) jezuitských školách. Vynikal jako rétor, jeho kázání byla „divadlem jednoho herce“.¹¹⁰ Jako kazatel působil v Praze a jejím okolí i na Svaté Hoře u Příbrami, hojně navštěvovaném poutním místě. Sepsal a vydal velice úspěšný soubor kázání s názvem *Postila katolická na dvě částky rozdělená, nedělní a sváteční aneb Vejkladové na evangelia...* (1691, do roku 1737 vyšla ještě šestkrát). Jak to vyžaduje žánr kázání, tak i Šteyerovy cíle byly vzdělávat a osvětlovat skutečnosti spojené s vírou.

Jako spisovatel a pedagog byl Šteyer zastáncem českého jazyka v jeho předbělohorské formě, protože pro něj byl vzorem spisovné mluvy. Vydal gramatiku J. Drachovského a sám sepsal pravopisnou a jazykovou příručku ve formě dialogu známou pod titulem *Žáček* v roce 1668, poté ještě vyšla 1730 a 1781 (*Výborně dobrý způsob, jak se má dobře po česku psáti neb tisknouti*).

Tento činorodý jezuita byl donátorem a iniciátorem vzniku Dědictví svatého Václava v roce 1669. Jednalo se o velký vydavatelský podnik zaměřený na distribuci česky psaných náboženských knih zcela bezplatně lidem. Tento projekt mohl vzniknout také díky Marii Šteyerové, matce Václava Matěje, která věnovala ze své pozůstalosti nemalý peněžní obnos do pokladny nově vzniklé nadace. Díky dalším darům mohl tento podnik fungovat až do roku 1790 a během doby svého fungování vydal na 80 000 knih.

Ve Šteyerově rozsáhlé překladatelské činnosti vyniká zásluha na překladu a redakci Nového i Starého zákona. Svatováclavská bible měla být reprezentantem dobové české řeči v její kráse, proto se také autoři pracující na překladu inspirovali v českobratrské Bibli kralické, jejíž jazyk uznávali. Na základě zadání arcibiskupů Matouše Ferdinanda Sobka

¹⁰⁸ Kapitola čerpá z následujících zdrojů:

KOPECKÝ, Milan, *Nic stálého*, s. 50–56. PETRBOK, Václav. *Václav Matěj Šteyer*. In: MERHAUT, Luboš. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 4/I S–Ž*. Praha: Academia, 2008, s. 765–767. ISBN 978-80-200-1670-6.

¹⁰⁹ KOPECKÝ, Milan, *Nic stálého*, s. 50.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 51.

z Bilenberka a Jana Fridricha z Valdštejna byla ustavena skupina spolupracovníků, do níž patřil Jiří Konstanc, jenž se podílel na redakci Nového zákona, ale vydání v roce 1673 se nedočkal. Další spolupracovník se jmenoval Jan Barner, zdatný překladatel z latiny, francouzštiny a němčiny. Spolu s ním se Šteyer (již bez Konstance) pustil do překladu Starého zákona, bohužel se jeho vydání „spiritus agens“¹¹¹ už nedočkal, protože zemřel během přípravných prací v roce 1692. Barner překlad dokončil již sám a vydal postupně v letech 1712 a 1715. Svatováclavská bible vznikla za pracovního přispění dalších členů Tovaryšstva, jejichž jména nejsou bohužel známa. Šteyer také proslul jako překladatel Manniho Věčného pekelného žaláře (1676). Tento román popisující scény utrpení duše nebyl v té době ničím výjimečným.¹¹² Překladatel jej navíc rozšířil o vlastní doplňující texty.¹¹³

Ze své misionářské praxe Šteyer věděl, jaké písně mezi lidmi stále rezonují. Byl zastáncem programu hlásícího se k minulosti českého duchovního zpěvu, proto nejoblíbenější a nejhodnotnější písně skrze celou dosavadní tvorbu zařadil do velkého písňového svodu, Kancionálu českého.¹¹⁴ Při výběru písní staršího původu, nekatolického, se řídil několika hledisky: starobylostí, všeobecnou oblibou a dogmatickou nezávadností. Toto dílo nebylo jen jakýmsi thesaurem dosavadní české produkce duchovního zpěvu, ale plnilo i funkce katechetické, misionářské a v neposlední řadě estetické. V obsaženém repertoáru lze najít překlady latinských hymnů, staré české skladby, upravené či parafrázované bratrské, utrakvistické a luteránské písně a samozřejmě skladby katolické přejaté či autorské. Šteyerem vytvořený kánon kontinuálně navázal na českou tradici a stal se součástí obecné paměti.

¹¹¹ Tamtéž, s. 55.

¹¹² WILDOVÁ TOSSI, Alena. *Osudy věčného pekelného žaláře a jeho místo v české literatuře*. In: MANNI, Giovanni Battista, *Věčný pekelný žalář*. Brno: Atlantis, 2002, s. 251. ISBN 80-7108-224-4.

¹¹³ Tamtéž, s. 267.

¹¹⁴ MALURA, Jan. *Kancionál*, s. 1910.

4. Kancionál český

Jak již bylo naznačeno výše, představuje Šteyerův katolický kancionál jiný přístup v tvorbě zpěvníku. Snaha o vytvoření díla, které by v sobě obsáhlo dosavadní českou písňovou tvorbu – jakýsi tezaurus, provází odklon od individuality, jaká se projevila v tvorbě dřívější (autorské kancionály Michny, Bridela, Kadlinského, Dlouhovského). Kancionál je výsledkem procesu selekce textů, která se řídí vybraným hlediskem, např. tematickým, autorským. V případě Kancionálu českého se jedná o signifikantní název, neboť hlavní zásadou při výběru písní do tohoto zpěvníku bylo jazykové hledisko. Všechny duchovní písně začleněné do výboru jsou psané česky, protože záměrem pořadatele bylo vytvořit dílo určené pro všechny pobožné Čechy, kteří by tak udržovali starobylý zvyk duchovního zpěvu, protože „kdo zpívá, dvakrát se modlí“. Mimo jiné mohl sloužit tento výbor jako podpůrný prostředek šíření českého jazyka proti sílící germanizaci.¹¹⁵ Otázkou zůstává, kdo si mohl takový tisk dovolit, protože pro běžného venkovana byl jistě drahý. Dostatečnými finančními prostředky naopak disponovaly kostely, které si pořizovaly i několik výtisků. Podle dochovaných pramenů byl v roce 1684 rozeslán farářům kancionál za cenu jednoho zlatého a 36 krejcarů.¹¹⁶

Při volbě repertoáru, jenž měl být součástí písňového kánonu, záleželo jednak na tom, co autor považoval za důležité k zapamatování, jednak na oblíbenosti skladeb v dané době. Nejen že pořadatel kladl důraz na estetický aspekt písní, ale také bral na zřetel jejich potenciál výchovný, katechetický a misionářský. Šteyerův Kancionál je pozoruhodný také z hlediska tematické šíře, kterou na rozdíl od dřívějších písňových svodů katolického okruhu zahrnuje (starší svody byly specializovanější z hlediska zpracovávané látky – písně o svatých, náměty mariánské, eschatologické, vánoční či eucharistické)¹¹⁷. Patrná je autorova snaha pokrýt odpovídajícími duchovními písněmi veškeré potřeby v lidském životě, ať už se jedná o události související s každodenním životem a denním rytmem, tak především reflektovat cyklus liturgického roku. Svým velkorysým pojetím tak tento

¹¹⁵ ŠKARKA, Antonín. *Kapitoly*, s. 287, 289. ŠKARPOVÁ, Marie. „*Mezi Čechy...*“, s. 128.

¹¹⁶ SEHNAL, Jiří. *Úkoly*, s. 140. DUCREAU, Marie-Elizabeth, *Kniha*, s. 71.

¹¹⁷ ŠKARPOVÁ, Marie. „*Mezi Čechy...*“, s. 57.

kancionál aspiroval na pozici oficiálního a reprezentativního katolického zpěvníku, který by se vyrovnal velkým nekatolickým svodům z počátku 17. století.¹¹⁸

Podíváme-li se blíže na zastoupení písní ve zpěvníku z hlediska datační kritiky, překvapí nás rozmanitost původu a konfesijní příslušnost obsahu. Podle výzkumu zaujímají písně nekatolického původu, zahrnující tvorbu českých bratří (asi 130 skladeb, přičemž nejvíce zastoupeny jsou žalmové parafráze Jiřího Strejce, jež se těšily velké oblibě), luteránů (na 60 písní) a utrakvistů (asi 160 písní), z předbělohorského období (15. a 16. století) více než třetinu z celkového počtu. Pořadatel přistoupil k výběru velmi obezřetně a rozvážně, když zařadil takový typ písní, které za dobu své existence v českém kulturním prostředí nabyly již nadkonfesijního charakteru (kritérium starobylosti a oblíbenosti) nebo pojednávaly o obecných křesťanských tématech (věroučná nezávadnost), jejichž úprava by neznamenal zásadní textový zásah.

Při přejímání skladeb autorů katolického okruhu postupoval sestavovatel následovně. Vyžadovala-li to situace, nepřebíral hotový text, ale podle potřeby jej dále upravoval a poté funkčně začleňoval. Vedle staré písňové produkce byla zařazena i nová produkce druhé poloviny 17. století, jejíž uvedení do kancionálového souboru do té doby chybělo. Kritériem výběru a zařazení nových písní bylo i to, zda Šteyer považoval dané písně za životaschopné, zastoupeni jsou tak starší autoři (Lomnický – 40 skladeb, Rozenplut – 50 písní a Hlohovský – asi 40 skladeb), ale především autoři druhé poloviny 17. století (více než 150 písňových textů), a to Michna, Bridel, Kadlinský a Dlouhovský, přičemž i některé jejich básně bylo nutné náležitě upravit, tj. jsou přítomny v podobě textových variant.¹¹⁹ Z téže doby pochází nejspíše dalších 230 písní, jejichž prehistorie je těžko dohledatelná z důvodu absence pramenů. Jedná se pravděpodobně o skladby, které byly jednak vytvořeny pro potřeby Kancionálu českého (Šteyerův autorský podíl se předpokládá), jednak se již v hymnografickém prostředí vyskytovaly díky rukopisným kancionálům,

¹¹⁸ ŠKARKA, Antonín. *Kapitoly*, s. 289–290. ŠKARPOVÁ, Marie. „Mezi Čechy...“, s. 57–58.

¹¹⁹ ŠKARKA, Antonín. *Kapitoly*, s. 290. ŠKARPOVÁ, Marie. *K literárnímu životu v českých zemích druhé poloviny 17. století – strategie katolizace nekatolické hymnografie v Kancionálu českém M. V. Šteyera*. In: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. Řada literárněvědná bohemistická (V8). Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 83. ISBN 978-80-210-4397-8. ŠKARPOVÁ, Marie. „Mezi Čechy...“, s. 80–87, s. 150–151.

různým písňovým letáčkům či kramářským tiskům.¹²⁰ Tím, že Šteyer zařadil do svého výboru značnou část soudobého repertoáru, přispěl k obohacení a inovaci českého písňového bohatství, které jeho následovníci akceptovali.¹²¹

Již jsme se v textu zmínili o úspěšnosti Kancionálu českého, který se dočkal šesterého vydání. Ačkoli první vydání opustilo tiskárnu Jiřího Černocho v roce 1683, druhé publikování následovalo v poměrně krátké době, a to v roce 1687. Doznalo jistých úprav, jejichž původcem byl ještě M. V. Šteyer. Rozšířen byl písňový repertoár (zejména o soudobou produkci) a přidány alternativní nápěvy písní. Toto druhé vydání lze považovat za „dokončenou verzi vydání prvního“.¹²² V čele souboru se nově objevila starobylá píseň *Hospodine pomiluj ny*, jejíž autorství bylo připsáno sv. Vojtěchovi. Od třetího vydání (1697), tedy po úmrtí M. V. Šteyera, již zůstávají pořadatelé či pořadatel kancionálu anonymní. Repertoár byl opět obohacen o další písně (13). Nejvyššího počtu skladeb dosáhl svod při svém čtvrtém vydání v roce 1712. Bylo do něj zařazeno dalších čtyřicet písní a celkový počet dosáhl čísla 979. Vydání páté z roku 1727 již zaznamenalo tendenci k vypouštění písňových textů a zjednodušování hudební složky. Sklon k oživení repertoáru již toto vydání pozbývá, stejně tak i šesté, poslední vydání v roce 1764, které je přetiskem předchozího.¹²³

Jaký přístup si Šteyer zvolil jako výchozí při sestavování kancionálu? Osvětlení svého záměru podává v doprovodných textech umístěných v úvodu tisku, tedy dedikaci a předmluvě. První vydání zpěvníku je připsáno pražskému arcibiskupu Janu Fridrichovi z Valdštejna, který je postaven do role ochránce a pastýře věřících českého království. Předmluva se stává klíčem k dílu, k jeho správnému pochopení, a její následné obměny mohou reagovat na případné společenské proměny. Z tohoto důvodu lze porovnávání paratextů dalších vydání téhož díla využít jako zdroj informací o aktuálním dění.¹²⁴ Sestavovateli nebylo lhostejné, jak bude ke zpěvníku přistupováno a jak mu bude rozuměno. Předložil tedy z konfesijního hlediska správné rozumění a čtení textů, přičemž se explicitně přihlásil k římskokatolické církvi v samém závěru předmluvy. Důležitým

¹²⁰ Tamtéž, s. 94–96. ŠKARKA, Antonín. *Kapitoly*, s. 291.

¹²¹ ŠKARPOVÁ, Marie. „*Mezi Čechy...*“, s. 103.

¹²² Tamtéž, s. 62.

¹²³ Tamtéž, s. 59–69. ŠKARKA, Antonín. *Kapitoly*, s. 289, 292.

¹²⁴ BOČKOVÁ, Hana. *Knihy nábožné*, s. 33.

pojítkem s minulostí se Šteyerovi stává důraz na tradici zpěvu již od počátků světa a tuto kontinuitu přenáší i do českého prostředí, ve kterém zdůrazňuje jeho dřívější pravověrnost. Záměrně již blíže nekomentuje dějiny duchovního zpěvu, neboť tímto postupem evokuje potřebu navázat na starou českou hymnografii, k čemuž právě má jeho Kancionál posloužit. K původu převzatých písní se sestavovatel také úmyslně nevyjadřuje. Snaží se vybudovat dojem jejich katolického původu a jejich zařazení do kancionálu takto legitimuje. Tím vytváří propojení minulosti se svou současností. Zajímavým se jeví důvod zařazení písní určených ke zpěvu při mši, když právě potridentská doktrína nepovolovala zpívat během liturgie písně v národním jazyce. Vysvětlením může být jejich katechizační a naukový účel.¹²⁵

Zajímavé je i sociální spektrum adresátů, kterým je svod určen. Krom obvyčejného lidu, jemuž má především zpěvník sloužit, jej Šteyer dává k užívání i lidem zainteresovaným v hudbě, tedy kantorům a literátským kůrům, působícím při kostele jako pěvecké sbory. Tímto krokem sestavovatel nabízí jednotný repertoár pro literátské kůry, které si jinak nechávaly vytvářet své vlastní soubory písní.¹²⁶

4.1. Tematický obsah Kancionálu českého

Nyní se podíváme na tematické řazení jednotlivých oddílů kancionálu. Jak již bylo řečeno, cílem Šteyerova zpěvníku bylo obsáhnout písňovým repertoárem události liturgického roku a běžného života věřících. Tomu odpovídají jednotlivé námětové segmenty, které na sebe navazují. Při analyzování vycházíme z prvního vydání z roku 1683¹²⁷, které bude sloužit jako materiál pro vlastní interpretaci.

Na titulním listě Kancionálu českého se dočteme, že obsahuje „více než osm set a padesáte písní na všechny přes celý rok slavnosti, neděle a zasvěcené svátky, pro všechny přes celý den obzvláštní časy, ráno, při mši, před i po kázání, před i po jídle, k nešporům a k večeru: naposledy pro všelike potřeby, příhody a důležitosti, za živé i za mrtvé“. Tento široký tematický záběr je přitom rozdělen do dvou dílů.

¹²⁵ ŠKARPOVÁ, Marie. „Mezi Čechy...“, 124–129.

¹²⁶ Tamtéž, s. 130–131. ŠKARKA, Antonín. *Kapitoly*, s. 289.

¹²⁷ Faksimile dostupné online v digitální knihovně www.manuscriptorium.com/cs.

Protože Šteyer při uspořádání zpěvníku vyšel z průběhu církevního roku, jsou v prvním oddíle zařazeny na začátek písně adventní,¹²⁸ dále následují skladby vánoční a k Novému roku, postní a velikonoční s dalšími písněmi vztahujícími se k ukřižování a zmrtvýchvstání Krista či k svátosti oltářní (eucharistii). Následují duchovní písně modlitebné a na hodiny dne, jež se váží k potřebám věřících, zahrnující písně ranní, písně na základní modlitby, tj. Otčenáš (modlitba Páně), Věřím v Boha, Anděl Páně a Desatero, dále písně proti moru, hladu a jiným pohromám, písně ke mši svaté, před kázáním i po kázání, písně před jídlem a po něm, písně na nešpory a skladby večerní. Následuje druhý díl kancionálu, jenž pokračuje od písní nedělních přes písně o Panně Marii a svatých ke skladbám obecným, písním na žalmy, písním pohřebním, za mrtvé, o posledním soudu, o věčnosti a o věčných věcech, kterými první vydání tohoto kancionálu končí.¹²⁹ Následuje věcný rejstřík se soupisem oddílů a dále abecední rejstřík incipitů písní „pro snadnější nalezení jedné každé z nich“.

V samém závěru vyplňuje sestavovatel kancionálu prázdné stránky doporučeními „pro sprostý lid neumějící dobře zpívatí ... z jednoho starého kancionálu přepsané“. V tomto textu se apeluje na správný způsob zpěvu, při němž se má zpěvák řídit kantorem, dále se klade důraz na přirozený hlasový projev a správnou artikulaci. Zpěv má být směřován k Bohu a jeho oslavě upřímně a ne z povinnosti, přičemž člověk má rozumět slovům, která zpívá, a „v mysl sobě“ je uvést a podle naučení se chovat.

¹²⁸ ŠKARKA, Antonín. *Kapitoly*, s. 289–290.

¹²⁹ Melodiarum. *Melodiarum Hymnologicum Bohemiae*. [online]. 8.2.2012 [cit. 2016-07-06]. Dostupné z: <http://www.musicologica.cz/melodiarum/prameny/040/040.popis.pdf>.

4.2. Datační kritika písňových textů z oddílu *Písně pohřební* (strana 923–960)

V této části se zaměříme na samotnou reprezentaci smrti a posledních věcí člověka v Kancionálu českém. Budeme zkoumat použité motivy, jejich symboliku či návaznost na jiné texty. Výsledkem by mělo být přiblížení dobového obrazu smrti, který člověka raného novověku provázel celým životem. Nejprve si však naznačíme původ začleněných skladeb.

Oddíl písní pohřebních obsažených v prvním vydání zpěvníku zahrnuje 21 různých písní. Jejich původ či nejstarší záznam odpovídá celkové charakteristice kancionálu, ke které jsme se již vyjádřili výše, tedy jsou převzaty z rozdílných zdrojů. Pro doložení této skutečnosti vycházíme ze soupisu písňového repertoáru Kancionálu českého v monografii Marie Škarpové.¹³⁰ Při bližším průzkumu zjistíme nepřítomnost několika pohřebních písní v našem rozboru oproti tomuto celkovému soupisu. Důvodem jsou chybějící stránky v digitální kopii exempláře Kancionálu českého, z něhož v této práci vycházíme.¹³¹

Při letmém pohledu na výsledky pátrání po nejstarším dohledatelném záznamu písní dojdeme k následujícímu závěru. Do oddílu byla převzata jedna píseň (Rozpomeň se lide na to, že jsi popel také bláto), jejíž nejstarší výskyt byl datován do 15. století (nejspíše Roudnický kodex, 1471). Tuto píseň do katolického kancionálu zařadil jako první až M. V. Šteyer. Původ ze 16. století byl doložen asi u pěti písní, přičemž autora známe u dvou textů (Jana Silvána a Jana Blahoslava). Tyto písně přešly již dříve do katolického prostředí, některé při tom prošly textovou úpravou, a objevily se mj. v rukopisném kancionálu Jana Klabíka z roku 1674, v Českém dekadordu (1642), v Rozenplutově Kancionálu (1601) a Šteyerově Kancionálu českém (1683). Některé písně tedy v katolickém prostředí již cirkulovaly delší dobu, jiné byly začleněny do katolického písňového souboru až v roce 1683, což může vypovídat o snaze pořadatele osvěžit dosavadní písňový repertoár „novými“ skladbami. Většina písní v příslušném oddíle však vykazuje první doložený záznam až v 17. století. Opět byly některé skladby přejaty z nekatolických předloh (kancionály vydané roku 1606 u Jiřího Nigrina a Jiřího Jakuba Dačického) nejprve

¹³⁰ ŠKARPOVÁ, Marie. „Mezi Čechy...“, s. 257–456.

¹³¹ Srovnej Manuscriptorium. *Manuscriptorium. Digital Library of Written Cultural Heritage*. [online]. [cit. 2016-07-10]. Dostupné z: <http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php#search>.

do katolického kramářského tisku z roku 1654 či Českého dekadordu a teprve pak do Kancionálu českého. V této době se zároveň setkáme s oběhem písni katolické produkce. Jsou to autorské písně Adama Michny z Otradovic ze zpěvníků Česká mariánská muzika (1647) a Svatoroční muzika (1661), jež Šteyer v některých případech upravoval. Také se ve Šteyerově zpěvníku setkáme s přebásněním předloh z latinského a německého repertoáru, přičemž asi nejzajímavější je česká verze slavné písně Petera Frankha „Todtentanz“, kterou uvedl do českého prostředí Jiřík Hlohovský. Tento překlad převzali následně další vydavatelé písňových souborů (Pavel Sessius, 1631; Šípařův, 1642 a Goliášův, 1669 tisk Českého dekadordu a Šteyerova vydání Českého kancionálu).¹³² Vedle dohledatelné minulosti písni jsou v oddíle přítomny i texty, u nichž nebyl nalezen žádný dřívější záznam. To však ještě nemusí nutně znamenat, že by jejich vznik byl spjat až právě s tímto zpěvníkem.

Do oddílu písni pohřebních je dále včleněn pododdíl písni Při pochovávání, z jehož celkového počtu dvanácti písni je v našem exempláři přítomno osm, a to z důvodu chybějících stránek 955–958. Zařazené písně mají svůj původ v nekatolických předlohách 16. i 17. století, přičemž u dvou z nich není doloženo jejich předchozí otištění.

4.3. Datační kritika písňových textů z oddílu Písně za mrtvé (strana 961 – 983)

Tento oddíl je již konstituován z velké většiny písněmi katolického původu. Jediným písňovým textem je zastoupena raná katolická tvorba z roku 1588. Celkem čtyři skladby byly převzaty z díla Adama Michny z Otradovic, a to z jeho České mariánské muziky (jeden text) a Svatoroční muziky (tři skladby). Všechny písně podrobil Šteyer abreviačním zásahům. Z rukopisného kancionálu východočeského kantora Matyáše Devotyho¹³³ z roku 1676 pochází dvě písně. Celkem u šesti písni nebyla dohledána předloha.

Ze starší písňové produkce se v Kancionálu českém objevují dva texty publikované poprvé v bratrském kancionále Jana Roha z roku 1541, které v katolickém prostředí

¹³² VAŠICA, Josef. *České literární*, s. 93–94.

¹³³ SMYČKOVÁ, Kateřina. *Vytváření písňového kánonu v rukopisných kancionálech 17. a 18. století*. Praha, 2015. Disertační práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta, s. 22.

zařazuje do písňového souboru až Šteyer. V soupise je zastoupena také jedna velmi stará píseň přeložená z latiny, jejíž kořeny sahají do druhé poloviny 15. století.

5. Reprezentace smrti a tzv. posledních věcí člověka v Kancionálu českém

Podle křesťanské tradice bylo ke smrti v 17. a 18. století přístupováno jako k důsledku prvotního hříchu. Prvotní hřích je spojen s prvními lidmi, Adamem a Evou, kteří byli za svou neposlušnost Hospodinem potrestáni smrtelností. Vznikla tak představa dědičného hříchu. Spásu měl lidem přinést Kristus vítězstvím nad smrtí, tímto aktem bylo lidstvo vykoupeno.¹³⁴

Lidé novověku znali obrazy smrti šťastné, které se dostávalo ctnostným a kajícím, na druhé straně je však děsila představa strašné smrti, plné utrpení pro všechny nenapravené hříšníky. Oproti dnešní době byl tehdejší člověk neustále obklopen smrtí v důsledku válek, nemocí či moru, vysoké dětské a kojenecké úmrtnosti. Smrt byla vnímána jako součást čtyř posledních věcí člověka, tedy božího soudu, pekla a nebe, případně očištění. Proto námět smrti patřil v literatuře ke stěžejním.¹³⁵

V naší interpretaci písňových textů Kancionálu českého se zaměříme na tyto dominantní motivy a podoby jejich ztvárnění, abychom došli k ucelenější představě chápání smrti v literatuře a potažmo jejího účelu v životě člověka raného novověku.

5.1. Obraz smrti

Fyzická smrt je důsledkem přírodních zákonů, kterým podléhá vše na zemi, je neodvratná. Ale věčná smrt jako trest se týká jen člověka.¹³⁶

Tato hrozba jistě tížila mysl všech věřících, proto se blíže podíváme na to, co bylo nejčastěji tematizováno ve vztahu ke smrti ve vybraných písňových textech Kancionálu českého. Cíleně se zaměříme na texty různého původu, aby bylo ukázáno, zda-li se nějakým způsobem liší pojetí tohoto motivu.

¹³⁴ SLÁDEK, Miloš. *Malý svět*, s. 191.

¹³⁵ SLÁDEK, Miloš. *Vítr jest*, s. 10–11, 14.

¹³⁶ NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník* [online]. Praha: Kalich, 1956, poslední aktualizace 2008 [cit. 2016-07-15], s. 926. ISBN 80-7017-528-1. Dostupné z: http://www.davar3.net/slovník/slovník_novotny.pdf.

Co smrt jest ...

První píseň *Co smrt jest* je převzata z České mariánské muziky Adama Michny z Otradovic, přičemž M. V. Šteyer jako pořadatel kancionálu provedl na textu drobné úpravy dle potřeby¹³⁷

Smrt je podána v písni jako definitivní jistota, která se týká všech, což zaznívá ve třetím verši promlouvajícím jak k dětem, tak ke starým lidem. Toto spojení navíc vytváří žádoucí kontrast mladý – starý:

1. *Co smrt jest, chcete věděti,*
2. *slyšte staří, slyšte děti,*
3. *jest smrt všech věcí konec.*

Podobně se s kontrastem pracuje i v dalších verších textu, přičemž se klade důraz na pozemské statky, které v době života člověka mají hodnotu, přinášejí mu rozkoš, pohodlí, ale úmrtím ztrácejí veškerou svou dosavadní hodnotu pro jedince a jsou přirovnány k blátu, jsou bezcenné:

4. *Mrhá stříbro, tratí zlato,*
5. *ze všech zboží činí bláto,*
6. *jest všech pokladů konec.*

Úmrtím jsou zpřetrhána veškerá pouta k ostatním lidem, jak vypovídají verše 13 – 15, smrt znamená konec veškeré moci spojené s politickou kariérou, bohatstvím. Ať znamená člověk v pozemském životě cokoliv, po odchodu z něj o vše přichází:

13. *Tovaryšstvo přetrhuje*
14. *i manželstvo vyzdvihuje,*
15. *jest vši krevnosti konec.*

¹³⁷ ŠKARPOVÁ, Marie. „Mezi Čechy...“, s. 437.

- 16. Maže císařská nadání,
17. nedbá na panská vydání,
18. jest vší mocnosti konec.*

Co však následuje po skonu? Smrt je začátkem věčnosti, jak říkají verše 23–27, tato upomínka má varovat věřící před životem v hříchu, který jim nepřinese v budoucnosti nic dobrého. Je to výzva k životu prožitému v duchu křesťanských hodnot. Oslovení čtenáře či posluchače přímo umocňuje naléhavost a důležitost správného jednání.

Neměli bychom opomenout ani práci se slovy vztahujícími se ke smyslovému vnímání (zazvoní, zavoní), jež skrze představivost navozují komplexní vnímání situace. Napomáhají prožívat předložené básnické obrazy, protože v sobě obsahují dějový náboj. Některá slovesa jsou svou povahou eufonická (zazvoní). Nápadná je i formální podobnost sloves zazvoní a zavoní (paronyma), což považujeme za způsob jazykové hry.

Do vztahu ke smrti je zde dáván zvonec, tedy předmět sluchového vjemu. Význam zvonu v křesťanské víře je mnohovýznamový. Slouží ke svolání k modlitbě, je připomínkou poslušnosti božských zákonů. V křesťanství a islámu je zvuk zvonu považován za „hlas Boha“ pomáhající duším vyjít z pozemského bytí.¹³⁸

Motiv prachu a popela lze vyložit v těchto verších ve významu něčeho bez hodnoty, připomínky smrtelnosti. Tento motiv je znám z knihy Genesis, kde se praví: „Prach jsi a v prach se obrátíš“.¹³⁹

- 19. Po němž bez konce nastává
20. věk, jenž na věky zůstává,
21. jest smrt věčnosti zvonec.*
- 22. Jak se nejprv s ním zazvoní,
23. hned nám prach, popel zavoní,
24. nastává věk bez konce.*

¹³⁸ BECKER, Udo. Slovník symbolů. Praha: Portál, 2002, s. 345. ISBN 80-7178-612-8.

¹³⁹ PRACH, POPEL. In: *Slovník biblické kultury*. Praha: EWA EDITION, 1992, s. 187–188. ISBN 80-900175-7-6.

25. *Člověče! Pomni na konec,*
26. *pomni stále na ten zvonec*
27. *a nebudeš hřešiti.*

Již smrt tluče...

V dalším písňovém textu, vycházejícím z blíže neurčené předlohy, se pracuje s personifikovanou smrtí, píseň tedy působí dynamičtěji a o to naléhavěji. Objevuje se námět vyměřeného času života a osudu. Opět se objevuje oblíbený motiv věčnosti a odchodu na jiné, blíže neurčené místo:

1. *Již smrt tluče,*
2. *volá: stroj se!*
3. *Máš se pryč stěhovati,*
4. *na dalekou*
5. *a na věčnou*
6. *cestu máš vandrovati,*
7. *tak souzeno,*
8. *vyměřeno*
9. *jest tobě, má se státi.*

V následujících verších promlouvá lidský subjekt. Běduje nad nedostatkem času k přichystání se na posmrtnou cestu. Z textu zaznívá úzkost a smutek nad ztrátou smyslových vjemů. Nejprve je tematizován zrak. Lidským očím, které již nemohou vidět slunce, zhasne veškeré světlo. Světlo je slučováno s životem, je životadárné. Symbol světla a slunce je starobylý, uctívaly jej mnohé kultury od mezopotámské, egyptské, antické až ke křesťanské. Světlo jako symbol radosti, štěstí je protikladem tmy, která reprezentuje smrt, neštěstí a nicotu:¹⁴⁰

¹⁴⁰ ROYT, Jan a Hana ŠEDINOVÁ. *Slovník symbolů. Kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii.* Praha: Mladá fronta, 1998, s. 10. ISBN 80-204-0740-5. SVĚTLO. In: *Slovník biblické*, s. 219.

12. *Oči milé*
13. *od té chvíle*
14. *ztratíte slunce jasné,*
15. *mně svítiti,*
16. *nic spatřiti,*
17. *byť ste pak chtěly krásně,*
18. *nebudete,*
19. *nemůžete,*
20. *všecko vám světlo zhasne.*

Se zrakem se pojí i další obrazy ošklivosti a rozkladu kdysi krásného fyzického těla, na němž člověk lpěl. Spolu s vizuálním vjemem je dalším tematizovaným smyslem čich, jenž je v této duchovní písni spojován s nepříjemnými pachy, jež vznikají v důsledku rozkladu organické hmoty.

Do kontrastu s odpudivým je dán motiv vlasů, který je obecně vnímán jako symbol krásy, urozenosti a síly. Vlasy byly ceněny, a proto mohly být i obětovány jako akt odevzdání se, pokání.¹⁴¹ Zde motiv vlasů slouží jako kontrastní prvek krásného a zároveň pomíjejícího a odporného. Upozorňuje se na to, jak moc se člověk váže na svůj fyzický vzhled, ten ale není trvalý:

17. *I ty vlasy,*
18. *jenž mi krásy*
19. *nemálo přidávaly,*
20. *přesmrduťm*
21. *a mrzutým*
22. *smrt hnisem brzo zkálí.*
23. *Zhyne zcela*
24. *sličnost těla,*
25. *již sme zle milovali.*

¹⁴¹ VLASY, tamtéž, s. 322–323.

Opuštění pozemského světa je podáno jako konec všeho štěstí a naděje. Lyrický hrdina prozře a pochopí, jak marný byl život v blahobytu. Zanechává však poselství pro ostatní lidi. Vybízí je k tomu, aby si vzali příklad z jeho osudu a vyvarovali se případným chybám, kterých by mohli později litovat:

- 22. Rozloučení,*
- 23. rozvedení*
- 24. s tebou světe*
- 25. nastává,*
- 26. nic při tobě*
- 27. v této době*
- 28. naděje*
- 29. nezůstává,*
- 30. již spatřuji*
- 31. a zkušuji,*
- 32. jak marná jest tvá sláva.*

- 33. Jižť jest všeho*
- 34. štěstí mého*
- 35. konec na tomto světě,*
- 36. mně minulo,*
- 37. zahynulo,*
- 38. co lidé milujete,*
- 39. vám též mine*
- 40. i zahyne,*
- 41. ze mně příklad vezměte.*

Poslední část skladby se věnuje nejisté budoucnosti duše zemřelého, která musí podstoupit Boží soud, na jehož výsledku závisí její další cesta do nebe, pekla, nebo očistce. Pracuje se zde s motivem pomíjivosti a paměti, přičemž subjekt se obává toho, že bude

zcela zapomenut svými blízkými. Skladba končí prosbou k Bohu, aby byl ve svém soudu milosrdný.

Milost ve spojení s Bohem znamená „zjevnou a odpouštějící přízeň Boží vůči hříšnému lidstvu nebo jednotlivci, vylučující všechny nároky a zásluhy“.¹⁴² Téma milosti je ústřední v Novém zákoně a je spjato s příchodem Ježíše Krista a jeho smrtí. V podstatě jde o oblast, která byla stvořena Bohem pro věřící a je jim přístupná skrze jejich víru, a naopak víra má svůj základ právě v nabízené milosti Boží.¹⁴³ Tento pojem byl často terčem sporu různých křesťanských církví. Jezuité zastávali názor, že každý křesťan si milost může zasloužit a tím dojít i spasení, pokud bude plnit náboženské povinnosti (pravidelná zpověď, přijímání, modlení, ctnostný život).¹⁴⁴

33. Již bázlivě,

34. starostlivě

35. jdu na cestu věčnosti,

36. neboť nevím,

37. ač brzo zvím,

38. jsem-li v Boží milosti,

39. protože hrozných

40. soudů Božích

41. strachuji se přísnosti.

42. Sám vycházím,

43. přech odcházím,

44. kdo kdy na mne zpomene:

45. jak pomínu

46. a zahynu,

47. svět na mne zapomene.

48. Jen od tebe

¹⁴² NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník*, s. 427.

¹⁴³ Tamtéž.

¹⁴⁴ MILOST. In: *Slovník biblické kultury*, s. 139–141.

49. *Bože z nebe,*
50. *ať mne tvůj hněv nežene.*

Ó smrti! kteraks ukrutná ...

Třetí skladba o smrti (její nejstarší záznam je datován do roku 1522, ale v katolickém kancionále se objevila teprve až roku 1683), již jsme vybrali z Kancionálu českého, obsahuje na rozdíl od předešlých textů mnoho odkazů na biblické příběhy, které slouží jednak jako ilustrace mocné smrti, jednak v nich vidíme prvek vzdělávající.

Tato skladba explicitně vyjadřuje obavy ze smrti. Smrt přitom charakterizuje jako ukrutnou, obávanou, jako tu, jež neodpouští nikomu:

1. *Ó smrti! kteraks ukrutná,*
2. *kdož se tebe báti nemá*
3. *a ty každého umoříš*
4. *a žádnému neodpustíš.*

V následujících verších jsou tematizovány známé biblické příběhy ve spojení se smrtí. Události spjaté s prvními lidmi, Adamem a Evou, jsou ukázkou neposlušnosti vůči Bohu, jejímž důsledkem bylo vyhnání prvních lidí z ráje. Jejich život bude proto plný těžké práce, trápení a bude ukončen smrtí.¹⁴⁵ Právě zde je podle Bible počátek lidské smrtelnosti.

1. *Adam otec, Eva máti,*
2. *kázal jim Bůh v ráji státi,*
3. *příkázání ostríhati*
4. *chtí-li věčně živi býti.*

5. *A když jsou to přestoupili,*
6. *d'áblu k vůli učinili,*
7. *hned jsou Boha rozhněvali*

¹⁴⁵ ADAM. In: *Slovník biblické*, s. 23.

8. *a na sebe smrt uvedli.*
9. *Protož jsou z ráje vyhnáni*
10. *a mnohým bídám poddáni,*
11. *aby zde v psotě bydleli*
12. *i také smrtí zemřeli.*

13. *Ač devět set a třicet let*
14. *Adam na světě živ byl jest,*
15. *však proto umříti musil,*
16. *dlouho v temnostech být musil.*

Následují odkazy k velkým osobnostem Starého a Nového zákona, které ač byly Bohu blíže než jiní či vynikaly svými schopnostmi, ani jim se smrt nevyhnula.

Teskné otázky po tom, „kde zůstali ti všichni, kdo dříve naplňovali svět svou nádherou“¹⁴⁶, se objevují již v antické rétorice a postupně se staly topoi. Topoi byly zdrojem nejobecnějších myšlenek, sloužily jako argumenty, které byly použitelné v každé řeči, situaci, protože tematizovaly základní vztahy související s lidskou existencí na zemi, a proto stály mimo čas. Nabyly tak povahy „pevných klišé“¹⁴⁷ společných pro daný kulturní okruh. Podle Curtia jsou topoi integračním článkem evropské kultury.¹⁴⁸ Některá topoi se více specializovala na určitou situaci, to je náš případ. Topoi ubi sunt (kde jsou) je jedním z eschatologických motivů souvisejících s konceptem vanitas (pomíjivosti) a memento mori, jež byly běžně užívané ve středověké literatuře o smrti.¹⁴⁹

¹⁴⁶ HUIZINGA, Johan. *Podzim středověku*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2010, s. 153. ISBN 978-80-7432-027-9.

¹⁴⁷ TOPOI. In: PETRÁČKOVÁ, Věra, KRAUS, Jiří a kol. *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Fortuna, 2000, s. 767. ISBN 80-200-0982-5.

¹⁴⁸ PECHLIVANOS, Miltoš, RIEGER, Stefan, STRUCK, Wolfgang a Michael WEITZ. *Úvod do literární vědy*. Praha: Herrmann&synové, 1999, s. 91. ISBN není uvedeno.

¹⁴⁹ CURTIUS, Ernest Robert. *Evropská literatura a latinský středověk*. Praha: Triáda, 1998, s. 92–94. ISBN 80-86138-07-0. HORNOVÁ, Monika. *Motivy smrti ve staropolském dialogu Rozmowa mistrza Polikarpa ze Śmierci a husitském Rozmlouvání člověka se Smrtí* [online]. Brno, 2015, s. 66–68, 157–158 [cit. 21.7.2016]. Disertační práce. Masarykova univerzita. Filozofická fakulta. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/109294/ff_d/Dizertace_Hornova_final.pdf.

Topoi ubi sunt je založen na výběru výjimečných osobností historie, které se musely smířit se smrtí.¹⁵⁰ Tato myšlenka rezonuje v následujících verších písně. Mluví se o Abrahamovi, u něhož je vyzvednuto jeho zvláštní postavení u Boha, jež je sice uznáváno, ale nepřevyšuje Ježíšovo postavení.¹⁵¹ Abraham je považován za „otce věřících“ a praotce křesťanství, islámu a židovského náboženství.¹⁵² Žádné další výňatky z jeho příběhu již nejsou zmiňovány.

17. Abraham byl jest Bohu mil,

18. žádný člověk tak nebyl mil,

19. kterýž toho času živ byl,

20. však i ten umřítí musil.

Dále se odkazuje k Mojžíšovi jako k tomu, který vyvedl svůj lid z Egypta a uzavřel na hoře Sínaj (též Choréb) smlouvu s Bohem zapsanou na dvou kamenných deskách, tzv. Desatero.¹⁵³

21. Mojžíše také miloval,

22. mnohé divy skrz něj dělal,

23. zprávám ho lidu postavil,

24. z nebe s ním též mile mluvil.

25. Příkázání svá mu vydal,

26. aby jimi lid zpravoval,

27. ač jej sobě tak vyvolil,

28. však naň také smrt dopustil.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 68. CURTIUS, Ernest Robert, *Evropská literatura*, s. 92.

¹⁵¹ NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník*, s. 7.

¹⁵² ABRAHAM. In: *Slovník biblické*, s. 22.

¹⁵³ MOJŽÍŠ. In: *Slovník biblické*, s. 144 a SÍNAJ, tamtéž, s. 208.

Poté se připomíná příběh o Samsonovi, soudci, jenž vstoupil do křesťanského kulturního povědomí jako člověk obdařený Bohem velikou silou používanou k boji proti Pelištejcům.¹⁵⁴

- 29. Samson jest byl velmi silný,*
- 30. žádný jemu nebyl rovný*
- 31. a však se smrti nezmocnil,*
- 32. také jest umřítí musil.*

Zmiňován je mladý izraelský král vyvolený Bohem, David, bojující také jako zmíněný Samson s Pelištejci. Proslavil se, když zabil pelištejského obra Goliáše. Také byl básníkem a hudebníkem, podle tradice je autorem 73 žalmů, a proto je v básni nazýván prorokem.¹⁵⁵

- 33. David král byl silné ruky*
- 34. a k tomu prorok veliký,*
- 35. budoucí jest věci pravil,*
- 36. také se smrti nezbavil.*

Davidovým synem byl Šalomoun, charakterizovaný jako král moudrý, ale i bohatý a se slabostí k rozkoším.¹⁵⁶ Naráží se zde na starozákonní knihu Kazatel, v níž zaznívají slova o tom, že vše v lidském životě je „marnost nad marnostmi“.¹⁵⁷

- 37. Král Šalomoun velmi moudrý*
- 38. i také příliš bohatý,*
- 39. když ukrutnost smrti poznal,*
- 40. všechn svět marností nazval.*

¹⁵⁴ SAMSON, tamtéž, s. 201.

¹⁵⁵ DAVID, tamtéž, s. 47–48.

¹⁵⁶ ŠALOMOUN, tamtéž, s. 223.

¹⁵⁷ KAZATEL, tamtéž, s. 325.

V dalších verších se tematizuje nevyhnutelnost smrti proroků a jejich dlouhý pobyt v „temnostech“, tj. předpekli. Zmiňuje se zde role svatého Jana Křtitele, jenž žil v judské poušti a hlásal příchod Božího království. Od něj se nechal pokřtít v řece Jordánu Ježíš, když začínal veřejně vystupovat.¹⁵⁸

- 41. Také mnozí prorokové*
- 42. jsouc boží milí poslové*
- 43. i oni smrtí zemřeli*
- 44. a v temnostech dlouho byli.*

- 45. Ano i Křtitel svatý Jan*
- 46. ještě byl anjelem nazván*
- 47. i od Krista vychvalován,*
- 48. však byl také smrti poddán.*

V poslední části této písně se píše o smrti Ježíše Krista a jejím přínosu pro křesťanskou obec. Byl z Davidova rodu a byl to Mesiáš, jenž naplní sliby ohlášené ve Starém zákoně. Jeho vykupitelská smrt a následné vzkříšení jsou základem křesťanství. Toto vítězství nad smrtí, které bylo vykoupeno Kristovou krví, znamená spásu pro všechny věřící, smíření s Bohem, očištění od hříchu a záchranu od věčné smrti:¹⁵⁹

- 53. Poněvadž Pán všemohoucí,*
- 54. Ježíš Kristus přežádoucí,*
- 55. ráčil se na svět snížiti*
- 56. a těžkou smrt podstoupiti.*

- 57. Jeho smrt nejukrutnější*
- 58. jestit všem nejpotřebnější,*
- 59. neb jest moc d'áblu odjala*

¹⁵⁸ JAN KŘTITEL, tamtéž, s. 89.

¹⁵⁹ JEŽÍŠ, tamtéž, s. 95–96. VZKŘÍŠENÍ, tamtéž, s. 247–249.

60. a nám věčné zdraví dala.

5.2. Obraz člověka v písních o smrti

Představy o smrti provázely barokního člověka celý jeho život, proto se velice zajímal o to, co čeká jeho duši poté, když opustí tělo. Texty s tematikou smrti mají sloužit k vyrovnaní se a k smíření s lidským údělem na zemi. Zároveň mají výchovný charakter. Zde se pokusíme na několika vybraných písních ukázat, jakými způsoby v nich byl prezentován a charakterizován člověk.

Ted' hle všickni vidíme ...

V této anonymní písni zaznívají myšlenky, které zpracovává již antická literatura. Je to především idea stoiků, kteří chápali narození člověka jako začátek postupné cesty ke smrti.¹⁶⁰ Právě toto nazírání je tematizováno v prvních verších, neboť se rodíme k smrti, pohřbu. Zároveň se zde naráží na již zmíněnou a obecně známou starozákonní myšlenku o původu člověka ze země, kam se opět vrací poté, co mu již byl vyměřen čas k odchodu. Kontrastní je spojení o přibývajícím věku, s nímž je den skonu blíže, a ubývání života. Smrt je cílem cesty života, k níž jedinec dospěje:

1. *Ted' hle všickni vidíme,*
2. *k čemu se rodíme,*
3. *k smrti, k pohřbu do země,*
4. *neb jsme posli z země.*

5. *Když nám věku přibývá,*
6. *zas nám ho ubývá,*
7. *den po dni k smrti běžíme,*
8. *k cíli se blížíme.*

¹⁶⁰ SLÁDEK, Miloš. *Vítr jest*, s. 15.

Člověk přichází na svět i odchází z něj nahý, tato skutečnost poukazuje na vztah k Bohu. Význam nahoty se liší dle kulturního kontextu. Ve Starém zákoně symbolizuje nahota prvních lidí jejich nevinnost před jejich pádem. Nahotu lze chápat také jako vyjádření pravdy a čistoty, jednání bez přetvářky, neboť se člověk neschovává za šatem. Tím, že člověk vystoupí nahý, demonstuje svou nezávislost na světě, společenské hierarchii.¹⁶¹

Motiv nahoty může předznamenávat to, že si jedinec neodnese s sebou nic z pozemských statků, které by nashromáždil během svého života. Navíc i to, co by „vlastnil“ není jeho majetkem, nýbrž jen svěřeným statkem. To, co odejde spolu s člověkem, jsou „statky duševní“, které budou osobní výbavou při Kristově soudu:

9. Nahý přišel každý z nás,

10. nahý odchází zas,

11. kdo co měl, jeho nebylo,

12. svěřeno mu bylo.

13. Víra, láska, pokání,

14. pokoj ctné chování,

15. to jen s námi z světa vyjde,

16. na soud Krista přijde.

Poslední verše jsou věnovány tomu, jak může člověk dojít žádoucí šťastné smrti. Tedy být pokorný, pobožný a vytrvalý ve svém postoji, zároveň se spoléhat na milost Boží. Příslibem tomuto chování je pak věčná sláva po vzkříšení. Zde se nám ukazuje kladný obraz smrti, můžeme říci, že nám autor předkládá pozitivní motivaci, která by měla formovat správné chování a jednání věřících:

17. Blahoslavený jest ten,

18. kdož zde bděl každý den,

¹⁶¹ BECKER, Udo. *Slovník symbolů*, s. 185–186.

19. *neb když z mrtvých vzkříšen bude,*

20. *věčné slávy dojde.*

...

Ó, by pomněl každý člověk ...

V této taktéž anonymní písni se tematizuje lidský život z hlediska jeho trvání. K tomu je použito několik různých přirovnání, jež evokují krátkost lidského bytí, jeho křehkost a pomíjivost. Lidský život je připodobněn nejprve ke květu.

Květina či květ bývají považovány za znamení života, jeho krásy, ale zároveň symbolizují jeho pomíjivost a nestálost, protože kvetou krátce. Se symbolikou květin se začalo více pracovat v období středověku, kdy vznikala díla zabývající se výkladem této tematiky. Rozvíjení květinové symboliky spadá i do tvorby manýristických umělců a trvá až do doby secese¹⁶²:

1. *Ó, by pomněl každý člověk,*

2. *jak jest krátký zde jeho věk,*

3. *vyjde člověk na tento svět,*

4. *na tento svět*

5. *jako květ,*

6. *jenž mine opět,*

7. *mine opět.*

Jaká další připodobnění nám autor dále předkládá? Pomíjivost bytí člověka je přirovnána k bublince. Tento obraz je velice sugestivní, neboť maximálně vyhrocuje časový úsek fyzické existence člověka. Podobně můžeme interpretovat i obraz páry nad hrncem, která se velmi rychle rozplyne:

8. *Maje náš věk tak krátké dny,*

9. *medle komu jest podobný?*

¹⁶² Tamtéž, s. 141. ROYT, Jan a Hana ŠEDINOVÁ. *Slovník symbolů*, s. 79–81.

10. *Bublince, jenž hned se ztratí,*

11. *hned se ztratí*

12. *a více se nenavráť,*

13. *nenavráť.*

14. *Jistě náš život pod sluncem*

15. *jest jako pára nad hrncem,*

16. *kterážto se vzhůru vznáší,*

17. *vzhůru vznáší*

18. *a potrvá krátké časy,*

19. *krátké časy.*

Nestálost nám v textu dále demonstruje „*posel rychle běžící*“, který nemůže setrvat na místě, neboť se neustále pohybuje vpřed.

Ačkoli je člověk zdravý a silný, nemůže si být tímto zdravotním stavem dlouhodobě jistý, již příští den může stonat, mít „*bolesti přeukrutné*“ a to může být předzvěst blízké smrti. Aby se jedinec pokud možno vyhnul bolestivé smrti a došel věčného života, vyzývá jej autor k životu „*skrz pravé ctnosti.*“

Probud' se ze sna člověče ...

Předcházející píseň byla co do přirovnání lidského života zaměřena na čas, délku života. Následující anonymní text ukazuje, jaké je postavení člověka vůči Smrti, Bohu.

Co je vlastně člověk? Jak jej vidí duchovní píseň českého baroka? Ve skladbě zaznívají známé motivy, které představují nicotnost člověka a jeho bezbrannost. Jsou to motivy prachu, bláta a popela, které připomínají smrtelnost lidem:

1. *Probud' se ze sna člověče,*

2. *pamatuj na to,*

3. *žes popel, bláto*

4. *a nic více.*

5. *Prach jsi a v prach se obrátíš,*
6. *když Smrt přiskočí,*
7. *tebou zatočí,*
8. *jíti musíš.*

Smrti se nelze vyhnout, je rychlá a neúprosná. Nejen, že přichází nenadále, ale ani si nevybírá, koho zbaví života. To je zdůrazněno i tím, že „*slepě chmatí*“.¹⁶³ Tím je dáno jasně najevo, že před smrtí si jsou všichni lidé rovni, ať ve svém pozemském životě zastávali jakýkoli úřad (král, rytíř, voják). Přednosti či schopnosti, kterými jedinec oplýval, jsou marné, neboť „*Smrt otvírá každé dveře*“:

45. *Přímluva u ní neplatí,*
46. *nedbá na přízeň*
47. *ani nepřízeň,*
48. *slepě chmatí.*

Opět se vrací motiv bezcenného majetku, který je charakterizován jako bláto. Smrt zde vystupuje v roli rybáře, který chytá do sítě ryby. Apeluje se na lidský strach ze smrti, proto má člověk dodržovat zásady křesťanského života, umírat v modlitbě k Bohu a očekávat spasení:

40. *Smrt nic nedbá na tvé zlato,*
41. *všecko tvé jmění,*
42. *drahé kamení*
43. *má za bláto.*

¹⁶³ Toto vyjádření připomíná typicky středověký obraz Tance smrti neboli danse macabre. Tance smrti jsou vyobrazovány na freskách nebo vytesány do sloupů. „Tanec smrti je nekonečný kolový tanec střídavě mrtvých a živých tanečníků. Vedou jej mrtví a jen oni tančí. Každou dvojici tvoří nahá, zahnívajíc, bezpohlavní a velice čilá mumie a muž nebo žena, odění podle svého společenského postavení a nevycházející z úžasu. Smrt podává ruku živému, kterého chce strhnout do víru tance, ale který její výzvy zatím neuposlechl. Vtip spočívá v protikladu mezi tempem mrtvých a ochromením živých. Mravokárným posláním obrazu je připomenout, že smrt si pro člověka může přijít kdykoliv a že před smrtí jsou si všichni lidé rovni. Tanečníci jsou seřazeni podle věku a postavení v duchu soudobého vnímání společenské hierarchie.“ ARIÉS, Philippe. Dějiny smrti, s. 149.

Kde tak rychle jdeme ...

V tomto písňovém textu se objevují další motivy spjaté s obrazem lidského skonu. Jedním z nich je příklad padajícího listu ze stromu. Tato dynamika obsažená v přirovnání je obrazem lidského života, který v podobě zeleného listu dosahuje svého vrcholu. List postupně vadne tak, jako člověk stárne, až upadne a stane se součástí země:

5. *Rovně jak upadne*
6. *z stromu list, když zvadne,*
7. *tak se děje s námi,*
8. *smrt stojí za námi.*

Objevuje se i symbolika vztažená ke zvířatům, jejichž význam nese negativní nádech. Mají být varováním o tom, co člověk dostane na oplátku za marnivý život. Báseň působí jako výsměch bohatství, nashromážděnému pokladu, protože do hrobu si jej nevezmeme:

13. *Není to ten poklad,*
14. *štír, žába, mrzký had,*
15. *nejsou to ty perly,*
16. *za tvým krkem červi.*

Poklad je chápán jako něco nahromaděného, většinou jsou myšleny peníze a jiné drahocennosti. Pokud se člověk na ně spoléhá, neujde trestu, neboť to je považováno za bezbožnost. Ježíš se shromažďováním pokladů nesouhlasil, protože jsou jednak pomíjející, jak už zaznělo, jednak si podmaňují srdce člověka a vedou jej ke špatným úsudkům. Jeho učedníci měli raději svůj majetek prodat a obdržené peníze rozdat jako almužny. Bohatým v očích Boha může být člověk, pokud čerpá z moudrosti a jedná ve víře.¹⁶⁴

Máme zde dále motivy štíra, žáby a hada. Blíže se podíváme, jaké významy těmto živočichům byly přisuzovány. Štír nebo také škorpión je spojován s peklem a obecně s podsvětím. V jiných kulturách, například egyptské, má tento hmyz pozitivní vlastnosti.

¹⁶⁴ NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník*, s. 668.

Ve Starém zákoně jsou ke štíru připodobňováni Židé, kteří se vzpírají božímu slovu, v Novém zákoně zastupuje štír démonické síly, tedy to, co je nebezpečné a škodlivé.¹⁶⁵

Žába v křesťanské tradici není také vnímána kladně (ve starověkém Egyptě tomu bylo naopak). Tento živočich byl podle biblické tradice druhou z deseti egyptských ran seslaných Hospodinem. Vedle této souvislosti jsou žáby spolu s dalšími tvory svázány se symbolikou marnosti a pomíjivosti, protože panovala představa o tom, že vylézají z mrtvol. Dále se k žábě váže osoba hříšníka, který se skrývá před Bohem tak, jako žába před deštěm ve vodě.¹⁶⁶

Hadovi se také přisuzují jak kladné, tak negativní rysy. Pozitivně byl viděn had v egyptském náboženství jako božstvo zdraví a života, zatímco v křesťanské tradici bývá pokládán za princip zla, neboť podle knihy Genesis d'ábel použil hada k tomu, aby Eva utrhla plod ze stromu poznání. Tento plaz je popisován jako lstivé a zákeřné zvíře spojené s hříchem.¹⁶⁷

Červ žije pod zemí, proto je symbolem tmy. Dále je dáván do souvislosti se smrtí, poněvadž larvy žijící v zemi se podílí na rozkladu organické hmoty. V křesťanství byl červ spojován s hadem, a proto patří k symbolu d'ábla.¹⁶⁸

Perly zde zastupují symbol pro bohatství, které mrtvému již k ničemu neposlouží. V jiných souvislostech perla nabývá dalších významů jako je být vzácný či krása budoucího Jeruzaléma.¹⁶⁹

Mimo tyto motivy se dále objevuje ještěrka, brouk a myš. Ještěrka se pojí s myšlenkou o ztrátě zraku, která byla vztažena na Adama, jemuž světlo pak přináší Kristus. Myš byla vnímána jako zhouba, protože ohrožovala zásoby obilí. Podle Starého zákona byla nositelkou moru a sv. Augustin ji přirovnal k d'áblu, neboť ten byl poražen díky „myší pasti“.¹⁷⁰ Symbolika brouka se pojí s jeho životem v zemi a jeho význam můžeme sloučit s červem.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 1071. ROYT, Jan a Hana ŠEDINOVÁ. *Slovník symbolů*, s. 113–114.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 120.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 137–138.

¹⁶⁸ BECKER, Udo. *Slovník symbolů*, s. 42.

¹⁶⁹ NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník*, s. 621.

¹⁷⁰ ROYT, Jan a Hana ŠEDINOVÁ. *Slovník symbolů*, s. 150–151, 142–143.

V písni se dále tematizuje člověk ve své odpudivosti, která je způsobena rozkladem těla. Využívá se slov evokujících smyslové vnímání, konkrétně jde o čich a sluch:

20. Smradu všudy husto.

21. Muziky tu není,

22. bojí se kvílení,

23. žádná symfonie,

24. když tvé tělo hnije.

Po smrti a pohřbu již není jedinec členem společenství živých, jeho přátelé se odvrací, zaznívá zde strach ze zapomnění. Objevuje se zde nepřímě heslo „Prach jsi a v prach se obrátíš“, které bývá často zmiňováno v textech:

25. Neslyšíš než ten hlas,

26. odkuds vzat, jdi tam zas,

27. to jest ten tanec tvůj,

28. z země jsi, již jsi hnůj.

29. Plač již sám nad sebou,

30. k hrobu tebe vedou,

31. odvrátí své líce,

32. nejsi přítel více.

5.3. Obraz očistce

Očistec jako přechodné místo mezi smrtí a posledním soudem není přímo zmiňován v oficiálních věroučných dokumentech, ale naráží na něj jiné texty (např. kázání Jana Křtitele, texty sv. Pavla a sv. Augustina). Tento prostor byl ustanoven jako součást

katolické nauky (tridentským dekretem) a byla mu věnována velká pozornost, neboť zde byla možnost zvrátit osud duše.¹⁷¹

Autoři se rádi zabývali různorodostí muk, která mohou potkat člověka, ale také způsoby, jak tato muka zmírňovat. Nyní se podíváme na to, jak tuto problematiku zpracovávají konkrétní písně, které se nacházejí v oddílu Písně za mrtvé.

Zhodnotíme-li původ písní s očišcovou tematikou, zjistíme, že datované texty vznikly v katolickém prostředí, což koresponduje se zastávanou vírou v očistec. U některých skladeb známe autora předlohy (především Adam Michna z Otradovic), ale povětšinou jsou skladby anonymní.

Přehrozná trápení ...

Tato anonymní báseň líčí hrůzy spojené s očištcem. Jedná se o taková muka, která nelze vyjádřit slovy ani písmem a jež musí lidská duše vytrpět. Výsledkem má být děsivá představa o utrpení s odstrašujícím účinkem.

1. *Přehrozná trápení*
2. *v očišcovém ohni*
3. *musí duše vystáti,*
4. *již žádnými slovy,*
5. *žádný nevysloví,*
6. *ani nemůž vypsati.*

Autor se nespokojil jen s obecně známým výhružným obrazem očišce, přidává navíc příklady typů mučení, která jsou líčena velmi naturalisticky. Drastičnost metod narůstá, stupňuje se do nejmyslitelnější míry:

7. *Jest to věc pravdivá,*
8. *byť pak zde za živa*
9. *někoho svlékli z kůže,*

¹⁷¹ SLÁDEK, Miloš. *Vítr jest*, s. 21. OČISTEC. In: *Slovník biblické*, s. 161.

- 10. potom jej vařili,*
- 11. pekli a mučili,*
- 12. jak se kdo mučit může,*

Bolesti způsobené očištcovými plameny jsou mnohokrát větší, než jaké utrpení kdy pocítili lidé v bídě, jak zločinci, tak i mučedníci na celém světě za tisíc let. Takto sugestivní obraz soužení lidské duše nám je předkládán jako varovný.

- 19. Pročež co zločinci*
- 20. ba i mučedníci,*
- 21. všickni spolu trpěli*
- 22. i co jiní lidé*
- 23. v jakékoli bídě*
- 24. po všem světě snášeli.*

- 25. Kdyby spolu bylo,*
- 26. ničimž by nebylo*
- 27. proti tomu trápení,*
- 28. které duše zkusí*
- 29. a trpěti musí*
- 30. v očištcovém plameni.*

Délka pobytu v očištcovém plameni je různá, některé duše budou prý takto trápeny až do soudného dne. Ale pro tyto nešťastníky tu je možnost tento osud zvrátit, pokud se nad nimi smilují žijící lidé a pomohou jim několika možnými způsoby k ukrácení soužení. Nejčastějším způsobem takovéto služby mrtvým je modlitba za ně, dále je možno nechat sloužit mši svatou, darovat almužny jako projev milosrdenství a konat další dobré skutky pro své bližní. Mimo tyto možnosti je tu ještě bolestivější akt pomoci, a to trýznění těla.

Pro ty, kteří nemají zájem projevit lítost nad muky duší mrtvých, zanechává autor varování. Nejen, že tímto chováním poškozují sami sebe, ale jsou hodni zahanbení.

Odměnou jim bude neposkytnutí pomoci od jiných, až budou také podrobeni očištcovým trápením. Autor se tak snaží působit formativně na chování věřících:

37. *Mohouť pak křesťané,*
38. *modlíce se za ně,*
39. *pomoc jim učiniti,*
40. *mše svaté slyšením,*
41. *neb těla trýzněním*
42. *mohou je muk zprostiti.*

43. *Skrz almužen dáni,*
44. *těž skrz vykonání*
45. *všech jiných dobrých skutků*
46. *můžem jim spomoci,*
47. *z těch muk je vymoci*
48. *a zbaviti zármutku.*

49. *Jest pak sobě škodný*
50. *a hanění hodný*
51. *ten, kdož jich nelituje.*

Poučením a hlavní myšlenkou této písně je projevovat slitování mrtvým, neboť jejich duše budou vděčny za ukrácení muk a jejich přímluva u Boha může dopomoci k věčnému životu. Tedy to není služba jednostranná, dá se říci, že je reciproční.

Slyšte ó přátelé ...

Tato duchovní píseň za mrtvé patří také do skupiny anonymních děl jako předcházející skladba. Z tohoto textu vybereme další představy o očištcích, které nebyly výše tematizovány.

V této básni je zdrojem vyjádření subjekt, tedy je psána v ich-formě. Tím se autor snaží docílit hodnověrnosti a naléhavosti sdělení.

Celým textem se nesou prosby duše o pomoc přátel, které jsou prokládány příklady trestů, jimž je duše volajícího podrobována. Z prvních veršů k nám promlouvá zoufalství duše, její nařikání nemá konce, neboť neustává dnem i nocí. Muka, kterým je člověk po smrti podrobován, jsou spravedlivým Božím trestem, dluhem hříšného života, jehož zaplacení se nikdo nevyhne. Objevuje se otázka po délce trvání tohoto stavu.

1. *Slyšte ó přátelé*
2. *smutné nařikání*
3. *a poslyšte mého*
4. *truchlého volání,*
5. *křičím,*
6. *volám*
7. *dnem i nocí,*
8. *žádajíc od vás pomoci*
- ...
10. *očistcové muky*
11. *a těžké trápení*
12. *mám od Boží ruky,*
13. *v očištcích se nyní trápím*
14. *a své dluhy stále platím,*
15. *ach, kdy je vyplatím!*

Jaká další trápení mohou čekat duši v očištcích? Některé obrazy působí velice brutálním dojmem, jako například trhání těla kleštěmi, lámání kostí, rozřezání pilou, roztrhání zvířaty následované dalšími příklady. Účelem tohoto líčení surového a krutého zacházení by mohlo být přinutit čtenáře, posluchače k tomu, aby se pokusil představit si tyto scény a vyvolat v něm následně pocit lítosti. Obměkčit právě ty, kteří mohou přispět k vysvobození duše z těchto krutých trápení. Tato bohatá obraznost musela v lidských myslích jistě působit výhrůžně, neboť nikdo by jistě nechtěl něco takového podstoupit. Snad ironicky může působit verš 40 až 42, v němž by všechna možná trápení mohla být naopak předmětem zábavy pro toho, kdo by v nich měl zálibení:

23. Rozjímejte ohně
24. prudkého pálení,
25. připomeňte sobě všeliká trápení,
26. dření, kleštěmi trhání
27. anebo hnátů lámání,
28. to ještě nic není.

29. V olově vaření,
30. na roště pečení,
31. pilou rozřezání,
32. od zvěři trhání,
33. biči, řetězi mrskání,
34. aneb háky rozsápání,
35. všechno to nic není.

36. Na skřipce tažení,
37. v oleji škvaření
38. neb koní smejkání
39. neb střeva soukání.

40. Bylaťs by má kratochvíle,
41. všechnoť bych to snesla mile,
42. vystála vesele.

Tato trápení jsou důsledkem hříšného pozemského života, jehož duše lituje a přemítá:

50. Ach já smutná duše,
51. čeho sem dočkala,
52. ach marná rozkoše,
53. co si mi zejskala.

54. Perněť za tě platit musím,

55. jak dlouho to sama zkusím,

56. ach pomozte prosím.

Opět se objevuje motiv prosby pomoci od druhých nám již známými prostředky, které jsme představily v předcházející písni, proto se k nim již vyjadřovat nebudeme.

Kriste milosrdně pomni ...

Tato píseň je převzata z produkce Matyáše Devotyho, její nejstarší dohledaný záznam je datován do roku 1676.

V této skladbě se apeluje na milosrdnost Krista, který je žádán, aby zkrátil utrpení duší v očištění. Důraz je kladen na věrnost trestaných, kteří již dávno litují svých skutků na zemi.

Obraz očištěnce není tak děsivý jako v předchozích skladbách, ale zůstává pro něj stejná charakteristika. Je to místo hrozné, plné utrpení a přirovnané k těžkému vězení:

- 1. Kriste milosrdně pomni*
- 2. na duše tvých věrných*
- 3. v hrozném očišcovém ohni*
- 4. nyní postavených.*

- 5. Račič jim milostiv býti*
- 6. a je brzičko zprostiti*
- 7. jejich muk přetěžkých.*

- 8. V hrozném a těžkém vězení*
- 9. Pane zůstávají,*
- 10. však někdejší provinění*
- 11. svých nezastávají.*

Odvolávání se na Kristovu dobrotivost a jeho obět lidem má posloužit k odpuštění lidských vin. Autor však neopomíná zmínit, že muka, kterým jsou duše vystavené, jsou spravedlivá. Vysvobození duší z očišcového ohně jako akt soucitu, laskavosti, znamená

odměnu všem věrným křesťanům, neboť jejich zbožným přáním je vzdávat spolu s anděly chvály Kristu v nebi:

25. Na tu tvou dobrotu sluší,

26. aby ten počet ctných duší

27. brzo v nebe vstoupil.

28. Učiň tedy milostivě,

29. by muk netrpěly,

30. které sice spravedlivě

31. trpěti by měly.

32. Aby tím dříve začaly

33. vzdávat tobě věčné chvály

34. s svatými Anděly.

V očištcí všechněm ...

Tato skladba pochází ze Svatoroční muziky Adama Michny z Otradovic z roku 1661, její text byl podroben abreviačním zásahům. Identický text, který se nachází právě v Kancionálu českém a je předmětem interpretace, byl nalezen i v o málo starším Devotyho kancionálu.

Jaký předobraz očištcce nám nabízí tato píseň? Zde se nedočteme o jeho podrobných charakteristikách, zůstává se u obecně známého popisu. Dominantním znakem očištcce je plamen, který prudce pálí bez přestání. Mučené duše jsou souženy, trápeny a žádají vysvobození, aby mohli přijít do nebe.

Předmětem této básně není líčení pekelných hrůz, ale jejich ukrácení s pomocí přímluvců. V této roli zde vystupuje Panna Marie, jejíž oslava je ústředním tématem v písňové tvorbě Adama Michny z Otradovic.¹⁷²

1. *V očistci všechněm dušem lkajícím*
2. *a se plamenem prudkým trápicím,*
3. *jenžto se pálí bez oblevení,*
4. *račiž přispěti tvé slitování.*
5. *Ó Maria!*

Marie je matkou Ježíše Krista, je považována za Bohorodičku (oficiálně od koncilu roku 431). Stala se předmětem náboženské úcty a její kult, propagovaný jezuity, se rozvíjel především v lidovém prostředí. Významné dny jejího života se staly součástí liturgického roku a katolických svátků. P. Marie je uctívána jako přímluvkyně, orodovnice za prosebníky u Syna, jako královna nebes a útočiště hříšníků.¹⁷³

6. *Vždy úpěnlivě k tobě vzdychají,*
7. *vysvobození z těch muk žádají,*
8. *by mohli tvou tvář v Nebi spatřiti,*
9. *radosti věčné s tebou užítí.*
10. *Ó Maria!*

11. *Klíči Davidů, jenž ráj otvíráš,*

...

20. *vyved' je z domu toho vězení.*
21. *Ó Maria!*

¹⁷² MALURA, Jan. *Metaforika mariánských písní Adama Michny z Otradovic* [online], s. 72 - 80 [cit. 2016-07-19]. Dostupné z: http://alarmo.nostalghia.cz/zd/texty/HV-2001-1-072_Malura.pdf.

¹⁷³ MARIÁNSKÁ ÚCTA. In: *Slovník biblický*, s. 133. NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník*, s. 402.

Tato ukázka dokládá úlohu P. Marie, kterou podle věřících zastávala. K ní trestání vzhlíží, ji prosí o slitování a ukrácení mučení. Stává se jejich cestou k odpočinku. Je nazvána klíčem Davidovým, který otevírá bránu ráje. Klíč se v symbolické rovině vztahuje ke své primární funkci, to je odemykání a zamykání. Význam tohoto předmětu v naší ukázce souvisí s Boží ochotou naslouchat modlitbám, která je přirovnána ke klepání na dveře, jež každý slušný člověk otevře. Tak jako důsledkem klepání je otevření dveří, tak jsou prosby vyslyšeny. Ti, kteří nevěřili a odmítli „otevřené Boží dveře“ a nenásledovali toho, „jenž má klíč Davidův“ (podle Zjevení sv. Jana), najdou je pak pevně zavřené.¹⁷⁴

5.4. Obraz božího soudu

V křesťanství se rozlišují dva druhy božích soudů, první je označován jako osobní, kterému je člověk podroben ihned po smrti, a druhý je nazýván poslední, s nímž má přijít království boží na zem. V 17. a 18. století se většímu zájmu těšil soud osobní, který se dotýkal lidského osudu mnohem blíže než soud poslední, protože ten byl dalekou budoucností. Při popisování osobních soudů měli autoři nábožensky vzdělávající literatury mnohem volnější prostor pro jeho líčení.

Den hněvu den...

V této písni převzaté z České mariánské muziky Adama Michny z Otradovic se tematizuje poslední soud. Osobou vynášející verdikt je soudce, kterého můžeme spojit s postavou Ježíše, neboť ten je Mesiášem, který je ztělesněním Božího posla. Stejně může být ve funkci soudce zaměněn Ježíš za Boha, protože Boží soud je neodmyslitelně spjatý s postavou Mesiáše.¹⁷⁵

Den posledního soudu je očekáván s obavami, protože je vnímán jako „hrozný den“ zvláště pro hříšníky, kteří se strachují vyneseního rozsudku. Tuto úzkost pomáhá umocnit užití citoslovečných výrazů jako povzdechu.

¹⁷⁴ NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník*, s. 1104.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 942.

1. *Den hněvu den,*
2. *ten hrozný den*
3. *k soudu poslednímu,*
4. *v němž bude strach,*
5. *i ouve ach*
6. *člověku hříšnému.*

Signálem o přicházející době soudu je zatroubení slyšitelné po celém světě všem čekajícím věřícím. Autor zde velmi zdárně napodobil zvuk použitím zvukomalebných slov, v nichž výrazně rezonují hlásky r a z. Právě sonora r navozuje děsivost popisované situace.

7. *Zatroubení,*
8. *hrozné znění*
9. *hrob každý pronikne,*
10. *hlas skrz troubu,*
11. *vstaň, pod' k soudu,*
12. *po všem světě vznikne.*

Důsledkem daného zvukového signálu je všeobecné vzkříšení mrtvých, při němž získají zemřelí nové fyzické tělo, aby mohli předstoupit před svého soudce. S sebou si nesou „rejstra“ o svých prohřešcích:

13. *Tu prach shnilý*
14. *tvůj v tu chvíli*
15. *v tělo se zas vrátí,*
16. *chtěj neb nechtěj,*
17. *z hrobu celej,*
18. *musíš se ven bráti.*

Jakou charakteristiku soudce daný text předkládá? Očekávaně je sudím spravedlivým, pravdivým, kterému nelze nic zatajit. Je vševědoucí, ale také milosrdný.

26. *Spravedlivý,*

27. *pán horlivý,*

28. *soudce bude světa,*

29. *ach zapřítí,*

30. *nětco skrýti*

31. *před ním bude veta.*

Jeden z hříšníků se vyjadřuje o svých obavách, mluví o sobě jako o člověku viném, bídém, obávajícím se svého soudu. Prosí, žádá soudce, aby jej nesoudil na základě spáchaných hříchů, ale aby mu bylo odpuštěno, „*než přijde ten strašlivý den*“.

Den soudný ...

Podobně jako v předcházející písni je líčen průběh posledního soudu, ale nacházejí se zde i jiné motivy a obrazy, které bychom zmínily. Tato píseň vychází z latinské předlohy.

V textu narazíme na odkaz k Sibyle, původně starořecké věštkyni, jejíž jméno dalo název pro soubor židovsko – křesťanských knih propagujících monoteismus a víru v příchod Mesiáše.¹⁷⁶ Její proctví jsou ve skladbě potvrzována jako pravdivá.

Dále se objevuje námět knihy, v níž jsou obsaženy všechny hříchy lidstva, podle nichž budou všichni odsouzeni a nehodní budou vykázáni do pekla.

V druhém díle této písni s názvem **Pamatuj dobrý Ježíši ...** je kromě připomenutí Ježíšovy oběti lidstvu vyzdviženo odpuštění hříchů známé postavě Maří Magdalény, napravené nevěstce, která pomazala Ježíšovy nohy.¹⁷⁷ Tato tradovaná skutečnost slouží prosebníkovi jako argument, proč by mu mělo být také odpuštěno. Záhy však přichází jeho omluva, protože praví:

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 763. SIBYLLA. In: *Slovník antické kultury*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1974, s. 560. ISBN není uvedeno.

¹⁷⁷ NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník*, s. 402.

25. *Modlitbu mou před tváří tvou*

26. *uznávám býti nehodnou,*

...

Zajímavý je zde ještě jeden motiv, a to rozdělení lidí na vyvolené a ty druhé. Vyvolení, kteří budou spaseni, jsou přirovnáni k ovčím a budou stát po Ježíšově pravici.¹⁷⁸ Ovce či beránek byl tradičně obětován Hospodinovi, jak se dočteme ve starozákonních textech. Oběť Ježíše Krista je také chápána v těchto souvislostech, někdy je jeho jméno ztotožněno s tímto zvířetem. Další symbolický význam ovce se odvozuje na základě její povahy, vyznačující se klidem a mírností, proto se užívá k vyjádření pokory, nevinnosti, poslušnosti.¹⁷⁹ Kozel naopak symbolizuje zatracené hříšníky,¹⁸⁰ kteří zaujmou místo po Kristově levici.

5.5. *Obraz pekla a nebe*

Tato dvě místa jsou také součástí čtyř posledních věcí člověka. Ovšem zájem o jejich literární zpracování je různý. Peklo a detailní vykreslování jeho děsivého prostředí mělo sloužit primárně jako odstrašující příklad pro hříšníky. Současně však bylo dokladem o tom, že barokní člověk důvěřoval boží spravedlnosti a nastolenému řádu. Nebe bylo pravým opakem pekla, ale k jeho bližšímu popisu se autoři příliš nevyjadřovali, jen psali o atmosféře, která v tomto místě panuje.¹⁸¹

O pekle jako takovém se dozvídáme jen z určitých úseků písní, jejichž výpověď je v podstatě jednotná. Pekelný prostor je plný žalu bez konce, trápení a je neodmyslitelně spojen s motivem ohně, zatímco nebe je dáno do kontrastu jako místo rajske radosti:

¹⁷⁸ Toto uspořádání vychází z evangelií, kde se praví, že Ježíš byl ukřižován mezi dvěma lotry, přičemž ten vlevo se rouhal, ten vpravo žádal o to, aby na něj Ježíš pamatoval, až přijde do svého království. LOTR. In: *Slovník biblické*, s. 129.

¹⁷⁹ ROYT, Jan a Hana ŠEDINOVÁ. *Slovník symbolů*, s. 154–155.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 144.

¹⁸¹ SLÁDEK, Miloš. *Vítr jest*, s. 20 – 21.

Dokud Bůh Bohem bude ...

1. *Dokud Bůh Bohem bude*
2. *ani v nebi radost,*
3. *ani v pekle žalost*
4. *konce míti nebude.*

Výstraha před peklem je motivační prostředek pro napravování hříšníků v básni **Patř na to člověk ...**, protože nikdo by nechtěl být uvržen v peklo, odkud není návratu:

1. *Patř na to člověk všeliký,*
2. *jak jest to pád převeliký*
3. *do pekla se dostati*
4. *a v něm věčně zůstati.*

Naopak nebe je místem, kam se ubírají myšlenky a prosby všech věřících, aby mohli věčně žít po boku Ježíše v rajske radosti. V následující písni **Ne tak touží jelen ...** je touha po Ježíši srovnávána s potřebou vody, bez které nelze žít:

1. *Ne tak touží jelen*
2. *po čerstvé vodě,*
3. *jako já každý den*
4. *toužím po tobě*
5. *ó můj nejmilejší,*
6. *můj nejsladčeji,*
7. *nejdobrotivější*
8. *můj pane Ježíši.*

Motiv jelena má také svůj biblický význam. Spolu s laní a gazelou představují typ spravedlivého člověka toužícího po slovu Božím jako po prameni živé vody.¹⁸²

Nebe je tak především cílovou cestou těch, kteří chtějí opěvovat a velebit Ježíše v jeho nebeské říši.

5.6. Zobrazení času

Vnímání času provází lidskou existenci na pozemském světě. Z filozofického pohledu je kategorií, která vyjadřuje trvání bytí, ale nahlížení na ni se měnilo napříč dějinami. Čas v křesťansko-židovském chápání má lineární charakter, tudíž má svůj počátek, průběh a konec. Od středověku byl kladen v rámci tohoto chápání důraz na okamžiky stvoření, dobu spásy a posledního soudu.¹⁸³

V rozebíraných duchovních písních se čas užívá především k navození atmosféry přicházející smrti. Apeluje se na nenadálou úmrtí a přemýšlení o věcech budoucích, a proto by každý člověk měl využít darovaného času mezi živými k sebereflexi, pokání, což umocňují i slovesa nemeškej či neprodlévej v následujícím textu písně. Život člověka na zemi je krátký, prchavý okamžik oproti věčnosti, a proto se jedinec má poučit od jiných a nelpět na marnostech pozemského života. Každému je vyměřen jistý čas a nikdo svému konci neunikne, i kdyby zde „sto let živ byl“:

Slušit' na to každý čas mysliti ...

1. *Slušit' na to **každý čas** mysliti,*
2. *co má potom **budoucího** býti,*
3. *neb světské utěšení*
4. ***ustavičné** není.*

5. *Jakož můžem marnost světa znáti,*

¹⁸² LAŇ, JELEN. In: *Slovník biblické*, s. 122.

¹⁸³ ČAS. In: *Ottova encyklopedie. A–Ž (aktualizované vydání)*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2010, s. 167. ISBN 978-80-7360-014-3.

6. *na předešlých sobě příklad bráti,*

7. *kterak jich marnosti*

8. ***minuly v rychlosti.***

...

13. *Učiň každý však z Boží milosti,*

14. *proměň svůj zlý život v šlechtnosti*

15. *nebo zde kratochvíle*

16. ***mají krátké cíle.***

17. *Aniž muž lepší proměna býti,*

18. *pokudž kdo muž na světě čas mítí,*

19. *učin spravedlivě*

20. *Bohu, lidem, sobě.*

21. ***Nemeškej vždy ani neprodlévej,***

22. *že jest ráno, na to nespolehej,*

23. *někdy na úsvitě,*

24. *smrt těžká souží tě.*

25. *Ujítíť jest nelze tomu cíli,*

26. *bychom pak zde sto let živi byli,*

27. *musíme zemřítí,*

28. *porušení vzíti.*

Jinak je čas chápán po smrti. Oproti prchavosti života na zemi se po smrti čas stává nekonečně trvajícím. Je věčností, která je přirovnána ke kolu, neboť to také nemá konce a začátku. K přiblížení tohoto stavu jsou předkládány výmluvné příklady, jejichž vyznění je jasné – věčnost je bezčasá:

Poslouchejte křesťané ...

29. *Čti let na sta tisíce,*

30. *nic není k věčnosti,*

31. přidej tisíckrát více,
32. ještě není dosti.
33. Sečti krupěje v moři
34. i byliny zemské
35. i jiskry, když ves hoří,
36. i hvězdy nebeské.
37. Sečti listí na stromích,
38. na všech hlavách vlasy
39. i všecko, což jest v domích,
40. i na rolích klasy.
41. Množ to podle libosti,
42. třebaš za tisíc let.
43. Chybíš.
44. Neb let věčnosti
45. není žádný počet.

Závěr

Cílem této diplomové práce bylo předložit literární reprezentaci smrti a tzv. posledních věcí člověka v Kancionálu českém Matěje Václava Šteyera. Výsledky našeho výzkumu chápáme také jako příspěvek k dobovému diskurzu o smrti, tj. jako vypovídací článek, který je součástí širšího okruhu nábožensky vzdělávající literatury. Jak víme, primární funkcí literární produkce doby baroka nebylo estetické působení na recipienta, ale hlavně na něj působit formativně. Tento normativní tón, v němž se literární produkce nesla, měl předkládat vnímateli žádoucí etický kodex, jímž byla posilována jeho víra.

V tomto smyslu můžeme chápat katolický Kancionál český jednak jako výchovný prostředek, jednak jako výpověď o dobovém písňovém vkusu. Kancionál jako soubor duchovních písní má v českém prostředí hlubokou tradici počínající již v době husitské. Protože je duchovní píseň nositelkou nejen hudební, ale především textové složky, má tendenční charakter, neboť tematizuje náboženské myšlenky ve shodě s daným učením. Dalším typickým znakem duchovní písně zkoumaného období byla její všeobecná oblíbenost podpořená snadnější zapamatovatelností díky její rytmičnosti, vytvářené pravidelným rýmem.

Postavení, které zaujímá Kancionál český v dějinách české literatury, je specifické, protože v sobě zahrnuje duchovní písňovou tvorbu napříč dosavadním repertoárem. Typickým znakem tohoto zpěvníku tak je intertextualita, neboť součástí začleněného materiálu jsou skladby nekatolického původu, překlady latinských a německých hymnů a nechybí tvorba autorů katolických. Pořadatel si stanovil kritéria, podle nichž byly skladby vybírány, a to zapamatovatelnost, oblíbenost, věroučnou nezávadnost, dále přihlédl k potenciálu výchovnému a misionářskému. Tento výběr pak podlehl nejdůležitějšímu hledisku, jazykovému, protože kancionál byl určen především pro všechny pobožné lidi českého království. Tím se stal všeobecně přístupným písňovým médiem. Pozoruhodná je také paleta začleněných témat, která měla jednak pokrýt každodenní potřeby věřících, jednak odpovídala cyklu liturgického roku. Pro náš badatelský záměr byly aktuální oddíly písní věnující se smrti, tedy oddíl Písní pohřebních a Písní za mrtvé, nacházející se ve druhé části kancionálu.

Pro lepší srozumitelnost dnešnímu čtenáři byly vybrané písně transliterovány. Pravidla, podle nichž byly písně přepsány, jsme okomentovaly v Přílohách. Dále byly do Příloh vloženy celé prepisy interpretovaných písní.

Pro potřeby našeho výzkumu jsme si rozdělily písně do jednotlivých podkapitol, které reflektují rozvíjený eschatologický motiv. Na základě tohoto principu jsme vytvořili celkem pět skupin.

Prvním motivem, jehož reprezentaci jsme sledovaly, byl obraz smrti. Pro podání co nejkompaktnějšího zpracování tohoto námětu jsme vybrali takový typ písní, který se lišil v následujících aspektech: autorství, době a prostředí vzniku. Vedle sebe jsme tak postavily píseň z České mariánské muziky Adama Michny z Otradovic (zástupce současné katolické písňové produkce), skladbu z dvacátých let 16. století a anonymní báseň.

Každá z těchto duchovních písní přistupuje k rozvíjení motivu smrti zcela jiným přístupem. V textu prvním je smrt popsána jednak na základě toho, o co člověka připraví, tj. o bohatství, o svazky s lidmi, o moc, jednak z pohledu budoucího, tedy co přijde – věčnost. V druhé básni smrt vystupuje v personifikované podobě, to dodává skladbě dějovější ráz. Pracuje se s námětem osudu, jasně daného času, který je každému přidělen, a kontrastními obrazy krásného – odpudivého doprovázené snahou o navození smyslového vjemu (zrakového, čichového) za účelem vyvolat silný emoční prožitek. Výrazně se pracuje i s prvkem strachu, který má subjekt ve vztahu k božímu soudu a zároveň k zapomnění své osoby. V třetí písňové skladbě s doloženým původem z druhého desetiletí 16. století se pracuje s příklady z biblických příběhů. Nejprve se tematizuje původ smrtelnosti lidí, a to od Adama, dále se pracuje se středověkým eschatologickým topoi ubi sunt, tematizujícím smrt, které se nevyhnuly ani výjimečné osobnosti. Právě užití středověkého topoi básně odlišuje od ostatních písní a napovídá o době svého vzniku.

Jak vidíme z tohoto srovnání, ztvárnění smrti v písních se měnilo v čase, ale poselství, které má být předáno recipientům je stejné, a to že smrt je jistotou každého člověka.

Dalším zkoumaným motivem bylo to, jak je nám předkládán obraz člověka, protože právě jemu jsou určeny duchovní písně. Co bylo účelem vyvolat v mysli věřících? Předpokládáme, že hlavním účinkem mělo být posílit ve věřících skromnost, pobožnost a vědomí vlastní nicotnosti vůči Bohu. Ačkoli byly do souboru vybraných interpretovaných

písní zahrnuty veskrze skladby anonymní, nemění to nic na pestrosti vyjádření o lidské existenci.

V textu první písně se pracuje s motivem, se kterým se setkáme již v antické literatuře, a to se stoickou ideou narození se k smrti. Smrt je cílem života a současně život je cesta návratu do země, o čemž nás spravuje Starý zákon. Člověk přichází na svět nahý a stejně z něj i sejde, tudíž se nepřímo naráží na nesmyslnost bohatství a shromažďování majetku. Jediné, na co má jedince během svého života dbát je kát se, projevovat lásku a věřit v Boha. Ve vztahu k trvání lidské existence se v druhé skladbě připodobňuje život ke květu, bublince či páře nad hrncem. Tato srovnání maximálně vyhrocují pomíjivost a nestálost člověka na pozemském světě. Třetí vybraná píseň se věnuje tomu, jaké postavení je člověku přisuzováno vůči Bohu, smrti. Nicotnost je lidem připomínána skrze obrazy popela, bláta a prachu, evokujícího již zmíněné „prach jsi a v prach se obrátíš“. To, že je smrt spravedlivá ke všem lidem bez rozdílu jejich postavení v sociální hierarchii, značí všeríkající obrat, že „slepě chmatí“ po každém. V posledním interpretovaném textu podkapitoly se líčí odpudivost lidského těla, když podléhá přirozenému rozkladu. Tento obraz je dále podpořen přítomností smyslových slov, která rozpoutávají přirozenou fantazii čtenáře. Všechny tyto texty nám vzkazují následovně. Člověk je bezmocný a jeho existence je krátká a bezvýznamná, což má posílit náboženskou pokoru.

Dalšími okruhy interpretace byly prostory, do nichž může přijít lidská duše po tzv. osobním soudu, tedy očištec, nebe a peklo. Velkému zájmu se v literární produkci těšil očištec, neboť dovoloval rozvíjet v představivosti autorů nejrůznější způsoby trápení lidské duše. Tato líčení však soudobý čtenář vnímal s jistým nadhledem, protože souvisela s dobovým literárním stylem.

Všeobecně o písních s očišcovou tematikou platí to, že je v nich tento prostor popisován jako místo nevýslovných a nepopsatelných hrůz, kterým jsou přítomné duše vystaveny. Nechybí i různorodé příklady brutálního a drastického zacházení. Do očištee jsou uvrženy ty duše mrtvých, kteří se nestihli kát za své hříchy ještě během života. Často se proto setkáme s lítostivými vzlyky nad marným životem, jehož důsledkem je právě ona přítomnost na tomto děsivém místě. Ohledně délky setrvání duší v očišcových plamenech se básně shodují na tom, že existují způsoby pomoci trpícím duším, a to modlitba, mše svatá, darování almužen nebo například trýznění těla. Hlavním sdělením je výzva lidem,

aby projevovaly svou lítost těmto nešťastníkům. Duše těch, kteří podstupují takzvaná nevyšlovitelná muka, se také obrací s prosbou o pomoc k nejvyšším autoritám, tedy ke Kristu, nebo k přímlyvcům, například k Panně Marii.

K místu pekla a nebe se texty písní vyslovují méně často. Jejich tematizace spíš probíhá v souvislosti s atmosférou tam panující. Peklo jako prostor nekonečného žalu, definitivního odeření Boží přítomnosti. Naopak nebe je líčeno jako rajsý prostor, kde přebývají duše všech věřících po boku Ježíše a radují se z jeho přítomnosti. Výmluvným obrazem je srovnání potřeby vody s touhou po Boží přítomnosti.

Poslední oblastí, která se ještě vztahuje k tzv. posledním věcem člověka a jejíž roli jsme výše nastínili, je boží soud. Osobní soud probíhá ihned po lidském skonu a duše člověka je odeslána na jedno z výše uvedených míst. Druhým typem soudu je tzv. poslední či veřejný soud, ke kterému dojde na konci věků. Poslední soud je charakterizován ve vybraných písních bez ohledu na jejich původ shodně. Tento den je označen za den hrozný, o jehož příchodu se mluvilo v proroctví a bude jej signalizovat zvuk trubky. Všichni se jej obávají, neboť osoba soudce bude spravedlivá a každému vyměří trest podle zásluh. Lidé budou rozdělení na ty stojící po Ježíšově levici, tedy zatracené hříšníky, a ty po pravici, jejichž přirovnání k ovcím symbolizuje vyvolené a spasené.

Základní strategií sledovanou texty můžeme pojmenovat jako poučující. Katechizační efekt je doplněn navíc o do jisté míry estetické ztvárnění básní, ve kterých se pracuje s typickým barokním prvkem, a to kontrastem. Touhu po smyslovém požitku nám zprostředkovávají slova s emočním nábojem, tedy expresivní výrazy, a eufonická slova. Celkovou rytmičnost v písních zajišťuje užití pravidelného rýmu.

Shrneme-li výše uvedená zjištění, předkládají nám texty písní související s tzv. posledními věcmi člověka, obsažené v Kancionálu českém, ucelený pohled na pojetí lidské spásy v literatuře raného novověku.

Seznam literatury:

Primární prameny:

ŠTEYER, Matěj Václav. *Kancionál český* [online]. Praha, 1683 [cit. 2016-07-23]. Dostupné z: http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDI-G-NKCR__54_C_44_____IYSGEF9-cs.

Sekundární literatura:

Tištěné tituly:

ACZEL, Richard. *Intertextualita a teorie intertextuality*. In: A. Nünning (ed.). *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno: Host, 2006, s. 351–352. ISBN 80-7294-170-4.

ARIÉS, Philippe, *Dějiny smrti I*. Praha: Argo, 2000. ISBN 80-7203-286-0.

ASSMANN, Jan. *Smrt jako fenomén kulturní teorie*. Praha: Vyšehrad, 2003. ISBN 80-7021-514-3.

BARTOŠ, Jaroslav a kol. *Dějiny českého divadla I. Od počátků do sklonku osmnáctého století*. Praha: Nakladatelství Československé Akademie věd, 1968. ISBN není uvedeno.

BECKER, Udo. *Slovník symbolů*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-612-8.

BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina, Magdaléna, JACKOVÁ. *Úvod do kapitoly: Jesuitské divadlo v Čechách*. In: In: CEMUS, Petronilla (ed.), *Bohemia Jesuitica 1556–2006*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1755-8.

BOČKOVÁ, Hana. *Knihy nábožné a prosté. K nábožensky vzdělávací slovesné tvorbě doby barokní*. Brno: Matice moravská, 2009. ISBN 978-80-86488-58-5.

BŮŽEK, Václav a Jaroslav DIBELKA (edd.). *Utváření identity ve vrstvách paměti (Opera historica 15)*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2011. ISBN 978-80-7394-334-9.

CURTIUS, Ernest Robert. *Evropská literatura a latinský středověk*. Praha: Triáda, 1998. ISBN 80-86138-07-0.

DUCREUX, Marie-Elizabeth. *Kniha a kacířství., způsob četby a knižní politika v Čechách 18. století.* In: Česká literatura doby baroka. Sborník k české literatuře 17. a 18. století. (Literární archiv. Sborník Památníku národního písemnictví 27) Praha: Památník národního písemnictví, 1994. ISSN 0231-5904.

DÜLMEN, van Richard. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.–18. století) I.* Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-116-3.

GENNEP, van Arnold. *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů.* Praha: Lidové noviny, 1997. ISBN 80-7106-178-6.

HAMMER, Almuth. *Náboženství a literatura.* In: A. Nünning (ed.). Lexikon teorie literatury a kultury. Brno: Host, 2006.

HRABÁK, Josef a kol. *Dějiny české literatury I – Starší česká literatura.* Praha: Nakladatelství Československé Akademie věd, 1959. ISBN není uvedeno.

HUIZINGA, Johan. *Podzim středověku.* Praha – Litomyšl: Paseka, 2010. ISBN 978-80-7432-027-9.

JANÁČEK, Pavel. *Literární brak. Operace vyloučení, operace nahrazení, 1938 – 1945.* Brno: Host, 2004. ISBN 80-7294-129-1.

KIECHLE, Stefan. *Jezuité.* Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3913-7.

KOLÁR, Jaroslav. *Návraty bez konce. Studie k starší české literatuře.* Brno: Atlantis, 1999. ISBN 80-7108-190-6.

KOPECKÝ, Milan. *Nic stálého přítomného. K literárnímu baroku.* Brno: Vydavatelství Masarykovy univerzity, 1999. ISBN 80-210-2227-2.

KOUBA, Jan. *Kancionál.* In: FUKAČ, Jiří, Jiří VYSLOUŽIL a Petr, MACEK. Slovník české hudební kultury. Praha: Editio Supraphon, 1997. ISBN 80-7058-462.

KRÁL, Pavel. *Knihy o dobrém umírání v českém prostředí ve druhé polovině 16. a první půli 17. století.* In: Holý, Martin a Jiří, MIKULEC. Církev a smrt. Institucionalizace smrti

v raném novověku. Praha: Historický ústav, 2007 (Folia Historica Bohemica, Supplementum I). ISBN 978-80-7286-106-4.

KRÁL, Pavel. *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2004. ISBN 80-7040-697-6.

LE GOFF, Jacques, SCHMITT, Jean - Claude. *Encyklopedie středověku*. Praha: Vyšehrad, 2002. ISBN 80-7021-545-3.

LEHÁR, Jan. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1998. ISBN 80-7106-308-8.

LOUTHAN, Howard. *Obracení Čech na víru aneb Rekatolizace po dobrém a po zlém*. Praha: Rybka Publishers, 2011. ISBN 978-80-87067-07-9.

MACHO, Thomas. *Smrt a truchlení v kulturologické perspektivě*. In: ASSMANN, Jan. *Smrt jako fenomén kulturní teorie*. Praha: Vyšehrad, 2003. ISBN 80-7021-514-3.

MALURA, Jan. K žánrové diferenciaci české poezie doby baroka. *Česká literatura*. 2008, 56 (2). ISSN 0009-0468.

MALURA, Jan. *Kancionál*. In: MERHAUT, Luboš. *Lexikon české literatury 4/II U–Ž. Dodatky A–Ř*. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1572-3.

MALÝ, Tomáš. *Smrt a spása mezi Tridentem a sekularizací*. Brno: Matice moravská, 2009. ISBN 978-80-86488-60-8

MIKULEC, Jiří a kolektiv. *Církev a společnost raného novověku v Čechách a na Moravě*. Praha: Nakladatelství Historický ústav, 2013. ISBN 978-80-7286-203-1.

MIKULEC, Jiří. *Mezi konverzí a emigrací*. In: BŮŽEK, Václav – Pavel, KRÁL (edd.). *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526–1740)*. České Budějovice: Historický ústav Jihočeské univerzity, 2003. ISBN 80-7040-627-5.

MIKULEC, Jiří. *Náboženská bratrstva – institucionalizovaná zbožnost i smrt*. In: Holý, Martin a Jiří, Mikulec. *Církev a smrt. Institucionalizace smrti v raném novověku*. Praha:

Historický ústav, 2007 (Folia Historica Bohemica, Supplementum I). ISBN 978-80-7286-106-4.

MIKULEC, Jiří. *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*. Praha: Grada, 2013. ISBN 978-80-247-3698-3.

MOCNÁ, Dagmar, Josef PETERKA a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. Litomyšl: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-669-X.

MÜLLEROVÁ, Beate. *Cenzura a kulturní regulace: mapování terénu*. In: PAVLÍČEK, Tomáš, Petr, PÍŠA a Michael WÖGERBAUER (eds.). *Nebezpečná literatura? Antologie z myšlení o literární cenzuře*. Brno: Host, 2012. ISBN 978-80-7294-859-8.

NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha: Vyšehrad, 2004. ISBN 80-7021-397-3.

OTTOVA ENCYKLOPEDIIE. A–Ž (aktualizované vydání). Praha: Ottovo nakladatelství, 2010. ISBN 978-80-7360-014-3.

PÁNEK, Jaroslav, Oldřich, TŮMA a kol. *Dějiny českých zemí*. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1544-8.

PAVERA, Libor a František, VŠETIČKA. *Lexikon literárních pojmů*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002. ISBN 80-7182-124-1.

PECHLIVANOS, Miltos, RIEGER, Stefan, STRUCK, Wolfgang a Michael WEITZ. *Úvod do literární vědy*. Praha: Herrmann&synové, 1999. ISBN není uvedeno.

PETRÁČKOVÁ, Věra, KRAUS, Jiří a kol. *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Fortuna, 2000. ISBN 80-200-0982-5.

PETRÁŇ, Josef a kol. *Dějiny hmotné kultury II (1). Kultura každodenního života od 16. do 18. století*. Praha: Karolinum, 1995. ISBN 80-7184-084-X.

PETRBOK, Václav. *Václav Matěj Šteyer*. In: MERHAUT, Luboš. Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 4/I S–Ž. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1670-6.

PETRŮ, Eduard. *Úvod do studia literární vědy*. Olomouc: Rubico, 2000. ISBN 80-85839-44-X.

ROYT, Jan a Hana ŠEDINOVÁ. *Slovník symbolů. Kosmos, příroda a člověk v křesťanské ikonografii*. Praha: Mladá fronta, 1998. ISBN 80-204-0740-5.

SEHNAL, Jiří. *Úkoly pro českou katolickou hymnologii*. In: Omnibus fiebat omnia. Kontexty života a díla Fridricha Bridelia SJ (1619–1680). Praha: KLP – Koniasch Latin Press, 2010. ISBN 978-80-86791-89-0.

SLÁDEK, Miloš. *Malý svět jest člověk aneb Výbor z české barokní prózy*. Praha: H&H, 1995. ISBN 80-85787-84-9.

SLÁDEK, Miloš. *Vítr jest život člověka aneb Život a smrt v české barokní próze*. Praha: H&H, 2000. ISBN 80-86022-47-1.

SLAVICKÝ, Tomáš. K otázce vlivu jezuitů na český lidový duchovní zpěv. In: CEMUS, Petronilla (ed.), Bohemia Jesuitica 1556– 2006. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1755-8

SLOVNÍK ANTICKÉ KULTURY. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1974. ISBN není uvedeno.

SLOVNÍK BIBLICKÉ KULTURY. Praha: EWA EDITION, 1992. ISBN 80-900175-7-6.

STICH, Alexandr. *Jazyková a slovesná kultura v barokních Čechách*. In: VLNAS, Vít (ed.) Sláva barokní Čechie. Stati o umění, kultuře a společnosti 17. a 18. století. Praha: Národní galerie v Praze, 2001. ISBN 80-7035-258-2.

SVATOŠ, Martin. *Nova et vetera. Rétorika na jezuitských gymnáziích a řečnická praxe v Českých zemích v 17. a 18. století*. In: CEMUS, Petronilla (ed.), Bohemia Jesuitica 1556– 2006. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1755-8.

SVATOŠ, Martin. *Úvod do kapitoly: Literatura a rétorika jesuitů*. In: CEMUS, Petronilla (ed.), *Bohemia Jesuitica 1556– 2006*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1755-8.

ŠIDÁK, Pavel, Richard, MÜLLER a Jan, MATONOHA. *Cenzura*. In: MÜLLER, Richard a Pavel, ŠIDÁK (eds.). *Slovník novější literární teorie*. Praha: Academia, 2012. ISBN 978-80-200-2048-2.

ŠKARKA, Antonín. *Kapitoly z české hymnologie*. In: ŠKARKA, Antonín. *Půl tisíciletí českého písemnictví* (ed. Jan Lehár). Praha: Odeon, 1986. ISBN není uvedeno

ŠKARPOVÁ, Marie. „Mezi Čechy, k pobožnému zpívání náchylnými“. *Šteyerův Kancionál český, kanonizace hymnografické paměti a utváření katolické identity*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2015. ISBN 978-80-7308-547-6.

ŠKARPOVÁ, Marie. *K literárnímu životu v českých zemích druhé poloviny 17. století – strategie katolizace nekatolické hymnografie v Kancionálu českém M. V. Šteyera*. In: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. Řada literárněvědná bohemistická (V8)*. Brno: Masarykova univerzita, 2008. ISBN 978-80-210-4397-8.

VAŠICA, Josef. *České literární baroko*. Praha: Atlantis, 1995. ISBN 80-7108-123-X.

WILDOVÁ TOSSI, Alena. *Osudy věčného pekelného žaláře a jeho místo v české literatuře*. In: MANNI, Giovanni Battista, *Věčný pekelný žalář*. Brno: Atlantis, 2002. ISBN 80-7108-224-4.

Internetové zdroje:

HORNOVÁ, Monika. *Motivy smrti ve staropolském dialogu Rozmowa mistrza Polikarpa ze Śmiercią a husitském Rozmlouvání člověka se Smrtí* [online]. Brno, 2015 [cit. 21.7.2016]. Disertační práce. Masarykova univerzita. Filozofická fakulta. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/109294/ff_d/Dizertace_Hornova_final.pdf.

MALURA, Jan. *Metaforika mariánských písní Adama Michny z Otradovic* [online], [cit. 2016-07-19]. Dostupné z: http://alarmo.nostalghia.cz/zd/texty/HV-2001-1-072_Malura.pdf.

MOCNÁ, Dagmar a Jana VRAJOVÁ. *Metody literární historie* [online]. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015 [cit. 2016-05-10]. ISBN 978-80-244-4479-6. Dostupné z: <http://docplayer.cz/14240052-Metody-literarni-historie.html>.

NOVOTNÝ, Adolf. *Biblický slovník* [online]. Praha: Kalich, 1956, poslední aktualizace 2008 [cit. 2016-07-15]. ISBN 80-7017-528-1. Dostupné z: http://www.davar3.net/slovník/slovník_novotny.pdf.

PROCHÁZKOVÁ, Marta. *Kolínský kancionál* [online]. Brno, 2007 [cit. 2016-07-21]. Diplomová práce. Filozofická fakulta, Masarykova univerzita. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/64805/ff_m/diplomka_Kolin.pdf.

SMYČKOVÁ, Kateřina. *Vytváření písňového kánonu v rukopisných kancionálech 17. a 18 století* [online]. Praha, 2015 [cit. 2016-07-21]. Disertační práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/131071/>.

Přílohy

Transliterační poznámka

Pro snazší čtení a porozumění analyzovaných písňových textů Kancionálu českého jsme přistoupili k jejich transliteraci. Na základě provedených změn si zde stanovujeme následující pravidla přepisu:

Souhlásky:

Pokud odpovídají dnešní podobě, ponecháváme je v nezměněném stavu.

f tato podoba znaku je přepisována jako s, dvojitá podoba stejného znaku jako š

ƒ tato podoba znaku je přepisována jako k

ḡ tato podoba znaku je přepisována jako d

z tato podoba znaku je přepisována jako z

u tato podoba znaku je přepisována jako u

w tato podoba znaku je přepisována jako v

g tato podoba znaku je přepisována jako j

Cž je přepisováno jako Č

Samohlásky:

Pokud odpovídají dnešní podobě, jsou ponechány v nezměněném stavu.

au tato podoba je přepisována jako ou

i, y upravujeme psaní podle současné normy českého jazyka

j je přepisováno jako í

ia tato kombinace po souhlásce změkčuje tuto souhlásku (diábel – d'ábel)

Interpunkční znaménka v básních doplňujeme tak, aby byl zachován smysl textu. Formální úpravu přizpůsobujeme rýmovému schéma.

Co smrt jest ...

*Co smrt jest, chcete věděti,
slyšte staří, slyšte děti,
jest smrt všech věcí konec.*

*Mrhá stříbro, tratí zlato,
ze všech zboží činí bláto,
jest všech pokladů konec.*

*Ruší rozkoš s veselosti
příčina bývá žalosti,
jest veselosti konec.*

*Tovaryšstvo přetruhuje
i manželstvo vyzdvihuje,
jest vši krevnosti konec.*

*Maže císařská nadání,
nedbá na panská vydání,
jest vši mocnosti konec.*

*Láme obrovou statečnost,
praví, že v ní není věčnost,
jest zdraví, síly konec.*

*Po němž bez konce nastává
věk, jenž na věky zůstává,
jest smrt věčnosti zvonec.*

*Jak se nejprv s ním zazvoní,
hned nám prach, popel zavoní,
nastává věk bez konce.*

Člověče! Pomni na konec,

*pomni stále na ten zvonec
a nebudeš hřešiti.*

Již smrt tuče ...

*Již smrt tuče,
volá: stroj se!
Máš se pryč stěhovati,
na dalekou
a na věčnou
cestu máš vandrovati,
tak souzeno,
vyměřeno
jest tobě,
má se státi.*

*Když tou notou
tak žalostnou
smrt začíná zpívati,
bez prodlení,
v okamžení
musím se stěhovati
ani nedá
(auve! Běda)
k tomu se přichystati.*

*Oči milé
od té chvíle
ztratíte slunce jasné
mně svítiti
nic spatřiti
byť ste pak chtěli krásně,*

*nebudete,
nemůžete,
všecko vám světlo zhasne.*

*I ty vlasy,
jenž mi krásy
nemálo přidávaly,
přesmrdutým
a mrzutým
smrt hnisem brzo zkálí,
zhyne zcela
sličnost těla,
již sme zle milovali.*

*Rozloučení,
rozvedení
s tebou světe nastává,
nic při tobě
v této době
naděje nezůstává,
již spatřuji
a zkušuji,
jak marná jest tvá sláva.*

*Jižť jest všeho
štěstí mého
konec na tomto světě,
mně minulo,
zahynulo,
co lidé milujete,
vám též mine
i zahyne,*

ze mně příklad vezměte.

*Již bázlivě,
starostlivě
jdu na cestu věčnosti,
neboť nevím,
ač brzo zvím,
jsem-li v Boží milosti,
protož hrozných
soudů Božích
strachuji se přísnosti.*

*Sám vycházím,
préč odcházím,
kdo, kdy na mne
zpomene,
jak pomínu
a zahynu,
svět na mne
zapomene.*

*Jen od tebe
Bože z Nebe,
ať mne tvůj hněv nežene.*

Ó smrti kteraks ukrutná ...

*Ó smrti kteraks ukrutná,
kdož se tebe báti nemá
a ty každého umoříš
a žádnému neodpustíš.*

Adam otec, Eva máti

*kázal jim Bůh v ráji státi
příkázání ostríhati,
chtěli věčně živi býti.*

*A když jsou to přestoupili,
d'áblu k vůli učinili,
hned jsou Boha rozhněvali
a na sebe smrt uvedli.*

*Protož jsou z ráje vyhnáni
a mnohým bídám poddáni,
aby zde v psotě bydleli
i také smrtí zemřeli.*

*Ač devět set a třicet let
Adam na světě živ byl jest,
však proto umřítí musil,
dlouho v temnostech být musil.*

*Abraham byl jest Bohu mil,
žádný člověk tak nebyl mil,
kterýž toho času živ byl,
však i ten umřítí musil.*

*Mojžíše také miloval,
mnohé divy skrz něj dělal,
zprávcím ho lidu postavil,
z nebe s ním též mile mluvil.*

*Příkázání svá mu vydal,
aby jimi lid zpravoval,
ač jej sobě tak vyvolil,
však naň také smrt dopustil.*

*Samson jest byl velmi silný,
žádný jemu nebyl rovný,
avšak se smrti nezprostil,
také jest umřítí musil.*

*David král byl silné ruky
a k tomu prorok veliký,
budoucí jest věci pravil,
také se smrti nezbavil.*

*Král Šalomoun velmi moudrý
i také příliš bohatý,
když ukrutnost smrti poznal,
všechn svět marností nazval.*

*Také mnozí prorokové
jsouc boží milí poslové
i oni smrtí zemřeli
a v temnostech dlouho byli.*

*Ano i Křtitel svatý Jan
ješto byl anjelem nazván
i od Krista vychvalován,
však byl také smrti poddán.*

*A však co jest se diviti,
že jsou ti měli zemřítí,
kteříž byli velcí svatí,
však jsou z světa smrtí vzatí.*

*Poněvadž Pán všemohoucí,
Ježíš Kristus přežádoucí
ráčil se na svět snížiti
a těžkou smrt podstoupiti.*

*Jeho smrt nejukrutnější
jestit všem nejpotřebnější
neb jest moc d'áblu odjala
a nám věčné zdraví dala.*

Ted' hle všickni vidíme ...

*Ted' hle všickni vidíme,
k čemu se rodíme,
k smrti, k pohřbu do země,
neb jsme posli z země.*

*Když nám věku přibývá,
zas nám ho ubývá,
den po dni k smrti běžíme,
k cíli se blížíme.*

*Nahý přišel každý z nás,
nahý odchází zas,
kdo co měl, jeho nebylo,
svěřeno mu bylo.*

*Víra, láska, pokání,
pokoj, ctné chování,
to jen s námi z světa vyjde,
na soud Krista přijde.*

*Blahoslavený jest ten,
kdož zde bděl každý den,
neb když z mrtvých vzkříšen bude,
věčné slávy dojde.*

*Dejž nám Pane z milosti
bdíti v pobožnosti,*

*dejž v víře, lásce zůstati
a šťastně skonati.*

Ó by pomněl každý člověk ...

*Ó by pomněl každý člověk,
jak jest krátký zde jeho věk,
vyjde člověk na tento svět,
na tento svět
jako květ,
jenž mine opět,
mine opět.*

*Maje náš věk tak krátké dny,
medle komu jest podobný?
Bublince, jenž hned se ztratí,
hned se ztratí
a více se nenavráti,
nenavráti.*

*Jistě náš život pod sluncem
jest jako pára nad hrncem,
kterážto se vzhůru vznáší,
vzhůru vznáší
a potrvá krátké časy,
krátké časy.*

*Všickni jsme pomíjející
jak posel rychle běžící,
nemůžeť zde dlouho státi,
dlouho státi,
síla, zdraví, smrt to zkrátí,
smrt to zkrátí.*

*Kdo jest dnes zdráv a udatný,
zejtra stůně, leží smutný,
má bolesti přeukrutné,
přeukrutné
a všecko mu jest nechutné,
jest nechutné.*

*Protož věčného života,
v kterémž není bída, psota,
hledejme skrz pravé ctnosti,
pravé ctnosti,
varujíc se nepravosti,
nepravosti.*

Probud' se ze sna člověče ...

*Probud' se ze sna člověče,
pamatuj na to,
žes popel, bláto
a nic více.*

*Prach jsi a v prach se obrátíš,
když Smrt přiskočí,
tebou zatočí,
jíti musíš.*

*Smrt otvírá každé dveře,
tak bohatého
jako chudého
odsud beře.*

*Berla králův,
moc rytířská,*

*udatnost reků,
síla vojáků,
nic nezejská.*

*Na krásu mladých nedbá nic,
jich spanilosti,
věků, čerstvosti
nevšímá nic.*

*Absolon musil umřítí,
ozdobu vlasů,
život i krásu
opustiti.*

*Fraucimor též navštěvuje,
nedbá na krásu,
točených vlasů,
nešanuje.*

*Heleny již nenajdeš víc
pro niž to Řeků,
zhynulo reků
mnoho tisíc.*

*Nevyplatí tě tvé zboží,
musíš umřítí,
jednou přijítí
v ruce Boží.*

*Smrt nic nedbá na tvé zlato,
všecko tvé jmění,
drahé kamení
má za bláto.*

*Byťs byl vzáctný u všech lidí,
coť to spomůže,
jak se tě zmůže,
tebe sklídí.*

*Přimluva u ní neplatí,
nedbá na přízeň
ani nepřízeň,
slepě chmatí.*

*Zda-li máš chuť aneb chvíli,
neptá se na to,
zazpíváť takto,
pod' můj milý.*

*Neb rovně jako pták polní
do síti padá
a jako chytá
rybář ryby.*

*Jak také i tě člověče
smrt do své síti
brzo pochytí,
 pryč odvleče.*

*Obávej se smrti stále,
ať nepřichvátí,
tě nezachvátí
nenadále.*

*V Bohu živ buď,
v něm umírej,
a tak spasení
i oslavení*

očekávej.

Kde tak rychle jdeme ...

*Kde tak rychle jdeme
z rozkoše do země?
Co to za novinu
v poslední hodinu?*

*Rovně jak upadne
z stromu list, když zvadne,
tak se děje s námi,
smrt stojí za námi.*

*Slejšchával si dosti,
že světské marnosti
tak dlouho zde stojí,
až ti hrob přistrojí.*

*Není to ten poklad,
štír, žába, mrzký had,
nejsou to ty perly,
za tvým krkem červi.*

*Jakýž to tovaryš,
ještěrka, brouk a myš,
jaké to tvé lůžko
smradu všudy husto.*

*Muziky tu není,
bojí se kvílení,
žádná symfonie,
když tvé tělo hnije.*

*Neslyšíš než ten hlas,
odkuds vzat, jdi tam zas,
to jest ten tanec tvůj,
z země jsi, již jsi hnůj.*

*Plač již sám nad sebou,
k hrobu tebe vedou,
odvrátí své líce,
nejsi přítel více.*

Přehrozná trápení ...

*Přehrozná trápení
v očišcovém ohni
musí duše vystáti,
již žádnými slovy,
žádný nevysloví,
ani nemůž vypsati.*

*Jest to věc pravdivá,
byť pak zde za živa
někoho svlékli z kůže,
potom jej vařili,
pekli a mučili,
jak se kdo mučit může,
že by nebylo nic,
byť třebas let tisíc,
trvalo to mučení.*

*Nic dím, by nebylo,
byť se i množilo
proti duše trápení,
pročež co zločinci*

*ba i mučedníci,
všickni spolu trpěli
i co jiní lidé
v jakékoli bídě
po všem světě snášeli.*

*Kdyby spolu bylo,
ničimž by nebylo
proti tomu trápení,
které duše zkusí
a trpěti musí
v očišcovém plameni,
což snad ještě málo
býti by se zdálo,
kdyby hned vyšla z něho,
ale z Boží ruky,
některá ty muky
zkusí do dne soudného.*

*Mohouť pak křesťané,
modlíce se za ně,
pomoc jim učiniti,
mše svaté slyšením,
neb těla trýzněním
mohou je muk zprostiti,
skrz almužen dáni,
též skrz vykonání
všech jiných dobrých skutků
můžem jim spomoci,
z těch muk je vymoci
a zbaviti zármutku.*

*Jest pak sobě škodný
a hanění hodný
ten, kdož jich nelituje,
nebo také nad ním
v bídě postaveným
žádný se nesmiluje,
pročež my těch duší
litujme, jak sluší,
za ně se modlívejme,
budou ony vděčný
a nám život věčný
vyžádají, doufejme.*

Slyšte ó přátelé ...

*Slyšte ó přátelé smutné nařikání
a poslyšte mého truchlého volání,
křičím, volám dnem i nocí,
žádajíc od vás pomoci
v mé těžké nemoci.*

*Zůstávám v vězení,
očistcové muky
a těžké trápení
mám od Boží ruky,
v očistci se nyní trápím
a své dluhy stále platím,
ach kdy je vyplatím!*

*Ó kdybyste mohli
očíma spatřiti,
ó kdybyste mohli*

*drobet zakusiti
mého těžkého trápení
beze všeho oblevení,
ach!*

*Co by ste řekli,
byť byste pak měli
srdce zkamenělé,
aneb jako samá ocel zatvrdilé,
však byste se obměkčili,
mně k pomoci přispíšili,
v bídách polehčili.*

*Rozjímejte ohně prudkého pálení,
připomeňte sobě všeliká trápení,
dření, kleštěmi trhání
anebo hnátu lámání,
to ještě nic není.*

*V olově vaření,
na roště pečení,
pilou rozřezání,
od zvěři trhání,
biči, řetězi mrskání,
aneb háky rozsápání,
všecko to nic není.*

*Na skřipce tažení,
v oleji škvaření
neb koní smejkání
neb střeva soukání.*

Bylaťs by má kratochvíle,

*všeckoť bych to snesla mile,
vystála vesele.*

*Než není podoby
ani přirovnání
k mému zde v očistci
stálému trápení,
není možné vymluviti,
vypsati, neb vysloviti,
co musím trpěti.*

*Ach já smutná duše,
čeho sem dočkala,
ach marná rozkoše,
co si mi zejskala,
perněť za tě platit musím,
jak dlouho to sama zkusím,
ach pomozte prosím.*

*Ó kyž uslyšíte,
mé smutné volání!
Ó kyž uvážíte,
mého naříkání!
Ó kyž se rozpomenete,
mně ubohé spomůžete
z mého zarmoucení!*

*Nežádám od vás víc,
než co můžete dáti
bez velké těžkosti
za mne vykonati,
mši svatou sloužiti dejte
neb za mne se pomodlete,*

tím mi spomůžete.

Kriste milosrdně pomni ...

*Kriste milosrdně pomni
na duše tvých věrných
v hrozném očišcovém ohni
nyní postavených.*

*Račiž jim milostiv býti
a je brzičko zprostiti
jejich muk přetěžkých.*

*V hrozném a těžkém vězení
Pane zůstávají,
však někdejší provinění
svých nezastávají.*

*Jen v tvé dobrotivosti,
s povinnou ponížeností
milosti hledají.*

*Vyved' je z toho trestání,
v kterémžto jsou nyní
podle tvého smilování,
rač nakládat s nimi.*

*Ukrať jim jejich trápení
pro tvé hořké umučení,
nehleď na jich vinny.*

*Vzpomeň Ježíši laskavý,
že jsi smrt podstoupil,
aby došli věčné slávy,*

které si vykoupil.

*Na tu tvou dobrotu sluší,
aby ten počet ctných duší
brzo v nebe vstoupil.*

*Učiň tedy milostivě,
by muk netrpěli,
které sice spravedlivě
trpěti by měli.*

*Aby tím dříve začali
vzdávat tobě věčné chvály
s svatými anděly.*

V očištcích všechněm dušem ...

*V očištcích všechněm dušem lkajícím
a se plamenem prudkým trápicím,
jenžto se pálí bez oblevení,
račiž přispěti tvé slitování.
Ó Maria!*

*Vždy úpěnlivě k tobě vzdychají,
vysvobození z těch muk žádají,
by mohli tvou tvář v nebi spatřiti,
radosti věčné s tebou užítí.
Ó Maria!*

*Klíči Davidů, jenž ráj otvíráš,
pomoz všem bídným, jichž soužení znáš,
kteríž se trápí bez polehčení,
vyved' je z domu toho vězení.
Ó Maria!*

*Pravidlo věrných a světlo pravých,
spasení všechněch v tě doufajících,
rač věrné mrtvé v paměti míti
a Syna svého za ně prositi.*

Ó Maria!

*Ó požehnaná skrz tvé zásluhy,
žádáme, zastaň tvé mrtvé slouhy,
utrat' pokutu, kterouž se trápí
a budiž cesta k odpočívání.*

Ó Maria!

Den hněvu den ...

*Den hněvu den,
ten hrozný den
k soudu poslednímu,
v němž bude strach,
i ouve ach
člověku hříšnému.*

*Zatroubení,
hrozné znění
hrob každý pronikne,
hlas skrz troubu,
vstaň, pod' k soudu,
po všem světě vznikne.*

*Tu prach shnilý
tvůj v tu chvíli
v tělo se zas vrátí,
chtěj neb nechtěj,
z hrobu celej,*

musíš se ven bráti.

*Tak vzkříšený,
přestrašený
v novém těle jsouce,
rejstra vzýti,
k soudu jíti,
musíš tvého soudce.
Spravedlivý,
pán horlivý,
soudce bude světa,
ach zapřítí,
nětco skryti
před ním bude veta.*

*Což já bídný,
jsouce viný,
mluvit budu v ten čas,
an pravdivý,
spravedlivý
strachem se budu třást.*

*Prosím nečiň
podle mých vin
milostivý Pane,
než přijde ten
strašlivý den,
odpusť mi hříchy mé.*

Den soudný ...

*Den soudný,
ten přehrozný den,*

*v němž vstanem
všickni z hrobů ven,
abychom ihned v tu chvíli
před soudce se postavili,
počet vydali ze všeho,
dobrého také i zlého.*

*K hlasu trouby archanděla,
tak jak zpívala Sybila,
zkormoutí se vše stvoření,
bude i zemětřesení,
neb se hněv Páně vylije
a jako voda rozlije.*

*Tu hned před soudce přísného,
však ve všem spravedlivého,
všickni lidé musí vstáti,
ortele očekávati
a svět knihu všech svých činů
uzří býti otevřenou.*

*Jaký strach na všechny strany
přijde na chlapy i pány,
kdyžto soudce spravedlivý,
na hříchy lidské hněvivý
bude nás hříšné souditi,
zlým káže do pekla jíti.*

*Ach smutný, kam se obrátím,
co budu činiti zatím,
toho patrona v tu dobu
v Boha žádati budu,
ach dříve než se to stane,*

smiluj se nade mnou pane.

Druhý díl

Pamatuj dobrý ...

*Pamatuj dobrý Ježíši,
že jsi vykoupil mou duši,
že jsi zde pro mě pracoval,
to vždycky usiloval,
aby skrz tvé umučení,
došla má duše spasení.*

*Jenž si onu Magdalénu,
světu známou hříšnou ženu,
ráčil na milost přijíti,
lotru vinu odpustiti,
odpusť též i mně hříšnému,
srdcem pravým skroušenému.*

*Modlitbu mou před tváří tvou
uznávám býti nehodnou,
však doufám, že mé úpění
pro tvé Kriste umučení,
nebude neúčinné
a zbavíš mne muky věčné.*

*Když ovce dáš na pravici,
kozly vstrčíš na levici,
mezi ovce místo dej
a k tvým voleným mne přidej,
ať s tebou mým milým Pánem
věčně se raduji, amen.*

Dokud Bůh Bohem ...

*Dokud Bůh Bohem bude
ani v nebi radost,
ani v pekle nebude
konce míti žalost.
Ó žádoucí rajská radost,
ó hrozná pekelná žalost!*

*Kain již v pekle hořel,
pět tisíc let i víc,
a však ještě neshořel,
nebylo mu nic,
nic nebylo z trápení,
má hořeti bez skončení.*

*Pověz nám ó boháči
v pekle pochovaný,
co tě tak nutí k pláči
a k tomu zoufání.*

*Dí: ach! ach!
Věčné trestání,
bez naděje smilování.*

*Již Lazara se ptejme
o dobré věčnosti,
původ věděti chtějme
jeho velebnosti.*

*Dí: v Bohu jest mé kochání
a vždy bude bez skonání.*

*Tak hle věčnost spaseným
jest dobrá, radostná,*

*naproti zatraceným
jest zlá a žalostná.
Dobrá buď nám k potěšení,
zlá k prospěšnému zděšení.*

*Ach, nemá-liž dobrého
člověka těšiti,
an ví, že od milého
boha má mzdu vzýti,
mzdu rájskou,
mzdu bez skonání
za každé dobré konání.*

*Ach, nemá-liž hříšného
člověka děsiti,
an ví, že od přísného
soudce má mzdu vzýti,
mzdu věčného zatracení
pro každé těžké hřešení.*

Patř na to člověk ...

*Patř na to člověk všeliký,
jak jest to pád převeliký
do pekla se dostati
a v něm věčně zůstati.*

*Hledej v čas boží milosti,
abys nebyl v té žalosti
a nemusil plakati,
kde se jest pozdě káti.*

Sluš pánu Kristu s milostí,

*opustě světské marnosti
a budeš s ním bezpečně
v nebi kralovat věčně.*

*Pomozíš nám Kriste králi,
bychom se k tobě dostali
a v radostné věčnosti
chválili tě s radostí.*

Ne tak touží jelen ...

*Ne tak touží jelen
po čerstvé vodě,
jako já každý den
toužím po tobě
ó můj nejmilejší,
můj nejsladčeji,
nejdobrotivější
můj pane Ježíši.*

*Račiž mne do nebe
k sobě přijíti,
snažně prosím tebe,
chtě s tebou býti,
žádám tobě v nebi
věčně zpívati,
kdež tebe velebí
všickni tvoji svatí.*

*Rač mně svou milostí
pomoci k tomu,
ať tě na věčnosti
chválím v tvém domu,*

*chci tě milovati,
milý Ježíši,
věčně ti zpívati
v tvé nebeské říši.*

Slušíť na to...

*Slušíť na to každý čas mysliti,
co má potom budoucího býti,
neb světské utěšení
ustavičné není.*

*Jakož můžem marnost světa znáti,
na předešlých sobě příklad bráti,
kterak jich marnosti
minuly v rychlosti.*

*Lepší jest jistě dobré svědomí
nežli rozkoš, světské utěšení,
kdož ho můž dojíti,
můž vždy vesel býti.*

*Učiň každý však z Boží milosti,
proměň svůj zlý život v šlechetnosti
nebo zde kratochvíle
mají krátké cíle.*

*Aniž můž lepší proměna býti,
pokudž kdo můž na světě čas míti,
učin spravedlivě
Bohu, lidem, sobě.*

Nemeškej vždy ani neprodlévej,

*že jest ráno, na to nespolehej,
někdy na úsvitě,
smrt těžká souží tě.*

*Ujítit' jest nelze tomu cíli,
bychom pak zde sto let živi byli,
musíme zemřítí,
porušení vzíti.*

*Svět pomine i žádostí jeho,
pospěš každý ven vyjítí z něho,
hledej bytu svého,
v nebesích věčného.*

Poslouchejte křesťané ...

*Poslouchejte křesťané
dobří s potěšením,
co se všem lidem stane,
slyšte zlí s třesením.*

*Hrozná věčnost nastane,
jak vyjdeme z světa,
toho v hříšících zastane,
již jest po něm veta.*

*Neb podle zasloužení
bude Bůh souditi
a do pekla k trápení
poručí mu jíti.*

*A což jest věc strašlivá,
ten čas k nám se blíží,*

*není věčnost lenivá,
rychle se přiblíží.*

*Kdo s pokáním odkládá
a dobrý čas tratí,
když se nejméně nadá,
tu ho smrt zachvátí.*

*Po smrti pak hned bude
začátek věčnosti,
která míti nebude
žádné skonalosti.*

*Jako v kole žádného
konce nevidíme,
tak času posledního
v věčnosti nevíme.*

*Čti let na sta tisíce,
nic není k věčnosti,
přidej tisíckrát více,
ještě není dosti.*

*Sečti krupěje v moři
i byliny zemské
i jiskry, když ves hoří,
i hvězdy nebeské.*

*Sečti listí na stromích,
na všech hlavách vlasy
i všecko, což jest v domích,
i na rolích klasy.*

Množ to podle libosti,

*třebas za tisíc let,
chybíš, neb let věčnosti
není žádný počet.*

*Chtíti dlouhost věčnosti
do počtu pojíti,
jest skutek nemoudrosti,
neb to nemůž býti.*

*Kdyby z písku drobnýho
vrch tak vysoký stál,
že by do nejvyššího
nebe dosahoval.*

*Anděl pak každý rok vzal
jen jedno zrníčko,
ach, kdyby ten vrch sebral,
byť začal nyničko.*

*Nicméně bylťby někdy
konec toho brání,
ale věčnosti nikdy
nebude skonání.*

*Kdyžby z té vysokosti
prášku víc nebylo,
věčnost bude v celosti,
nic ji nebylo.*

*By kdo v pekle pláčící,
jen tak málo kvílil,
že by v letech tisíci
jednu slzu vylil.*

*Ach, jako dlouho ten bídník
musil by plakati,
než by jich s jeden žejdlík
mohl naplakati!*

*Kdyby pak slzy jeho
Bůh svou mocí choval,
jistě že by tak mnoho
časem jich nachoval.*

*Až by z nich větší byla
potopa na zemi,
nežli za Noe byla
pravda jest, věřte mi.*

*Však po tom všem slzení
věčnost nepřestane
a pekelné trápení
v celosti zůstane.*

*Vždy předce zatracení
trápiti se musí,
ó, přehrozné trápení,
běda, kdo je zkusí.*

*Byť byly mnohé skály
stokrát větší než svět
a přilítal pták malý
jednou za tisíc let.*

*A jednou svůj pysk otřel
o tu tvrdou skálu,
ach, někdyťby ji protřel
jakkoli pomalu.*

*Avšak kdyžby z těch všech stal,
nic více nebylo,
věčný by čas nepřestal,
nic ho nebylo.*

*Dokud Bůh Bohem bude
ani v nebi radosti,
ani v pekle nezbude
konce míti žalost.*

*Kain již hořel v pekle
pět tisíc let i víc
avšak ještě neshořel,
nebylo mu nic.*

*Ještě věčná trápení,
všecka mu zůstala,
jakoby teprv nyní
věčnost mu nastala.*

*Pověz nám ó boháči
v pekle pochovaný,
co tě tak nutí k pláči
a k tomu zoufání.*

*Dí, nic ve všem trápení
mně není těžšího
než to, že konce není
trestání Božího.*

*Těž Lazara se ptejme,
o dobré věčnosti
původ viděti chtějme
jeho veselosti.*

*Dí, tím v dobré věčnosti
nejvíc se těšíme,
že se rájské radosti
konce nebojíme.*

*Tak hle věčnost spaseným
jest dobrá, radostná,
naproti zatraceným
jest zlá, a žalostná.*

*Dobrá buď k potěšení
všem dobře činícím,
zlá slušně jest k zděšení,
svévolně hřešícím.*

*Ach, nemá-liž dobrého
člověka těšiti,
an ví, že od milého
Boha má mzdu vzýti.*

*Mzdu nebeské radosti
konce nemající,
bude-li pilen ctnosti
a právě věřící.*

*Ach, nemá-liž hříšného
člověka děsiti,
an ví, že od přísného
soudce má mzdu vzýti.*

*Mzdu přehrozných trápení,
kteréž neskonají,
ale bez potěšení
na věky trvají.*

*Ó bychom na dni věčné
často vzpomínali,
trápení nekonečné
pilně rozjíмали.*

*Jináč bychom žádosti
těla odpírali
a se všech nepravostí
snažně varovali!*

*Rozkoš tělu lahodí
jedno okamžení,
tím na duši uvodí
věčné zatracení.*

*Nechci Boha hněvati
pro časné kochání
a pro ně se vydati
v žalost bez skonání.*

*Po ouzké cestě ctnosti
chci za Kristem jíti,
budu po té ouzkosti
věčnou radost míti.*

*Račiž mi ji popřítí
můj Pane Ježíši,
chci tě věčně chváliti
v tvé nebeské říši.*